

Ընդունվել է 2022 թվականի հոկտեմբերի 5-ին

ACFC/OP/V(2022)01

Հրապարակվել է 2023 թվականի փետրվարի 13-ին

«Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին» շրջանակային կոնվենցիայի քարտուղարություն

Եվրոպայի խորհուրդ

F-67075 Ստրասբուրգ Սեդեքս

Ֆրանսիա

www.coe.int/minorities

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿԸ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄՆԵՐԻ ԱՄՓՈՓ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ	5
Առաջարկություններ	11
Անհապաղ գործողություններ ձեռնարկելու համար ներկայացվող առաջարկություններ	11
Հետագա առաջարկություններ	13
Առաջարկություններին հաջորդող հետագա քայլեր.....	15
Մոնիթորինգի ընթացակարգը	15
Խորհրդատվական կոմիտեի չորրորդ կարծիքում ներկայացված առաջարկությունների մասով իրականացված հետագա գործողություններ	15
Հինգերորդ փուլի վերաբերյալ պետական զեկույցի նախապատրաստում	16
Այցելություն երկիր եւ հինգերորդ կարծիքի ընդունում.....	16
ՀՈԴՎԱԾ ԱՌ ՀՈԴՎԱԾ ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄՆԵՐ	18
Կիրառության շրջանակը (Հոդված 3)	18
Բնակչության մարդահամար (Հոդված 3)	23
Խտրականության դեմ պայքարի օրենսդրական եւ ինստիտուցիոնալ շրջանակ (Հոդված 4)	25
Իրավահավասարության վերաբերյալ տվյալներ (Հոդված 4)	31
Աջակցություն ազգային փոքրամասնությունների մշակույթներին (Հոդված 5)	33
Միջմշակութային երկխոսություն (Հոդված 6)	39
Պաշտպանություն գենդերային հիմքով բռնությունից (Հոդված 6)	43
Ատելության խոսք եւ ատելության հիմքով կատարվող հանցագործություն (Հոդված 6)	49
Ազատ արտահայտվելը (Հոդված 7)	53
Կրոնի ազատություն (Հոդված 8)	58
Ազգային փոքրամասնությունները եւ լրատվամիջոցները (Հոդված 9).....	61
Վարչական մարմինների հետ հաղորդակցությունը փոքրամասնությունների լեզուներով (Հոդված 10)	64
Փոքրամասնությունների լեզուների օգտագործումը դատական վարույթներում (Հոդված 10)	68
Անձնական անուններ եւ տեղագրական նշաններ (Հոդված 11).....	70

Միջմշակութային կրթություն (Հոդված 12).....	72
Կրթության մատչելիության արդյունավետ իրավունք (Հոդված 12)	75
Փոքրամասնության լեզվի ուսուցում (Հոդված 14)	81
Եզդիերենի ուսուցում (Հոդված 14)	85
Գործուն մասնակցությունը հանրային կյանքին (Հոդված 15)	88
Գործուն մասնակցությունը սոցիալական եւ տնտեսական կյանքին (Հոդված 15) ..	95
Տարածքային եւ վարչական բարեփոխումներ (Հոդված 16).....	100
Երկկողմ եւ բազմակողմ հարաբերություններ (Հոդվածներ 17 եւ 18)	104

ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄՆԵՐԻ ԱՄՓՈՓ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

1. Խորհրդատվական կոմիտեն ուրախ է տասնմեկ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանցից լսել հայ հասարակության մեջ տիրող հանդուրժողականության մթնոլորտի մասին: Այն շարունակում է մտահոգված լինել Շրջանակային կոնվենցիայով ամրագրված՝ ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների բովանդակության վերաբերյալ իշխանությունների, մեծամասնության եւ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց շրջանում սահմանափակ իրազեկության համար: Հետեւաբար իշխանությունները բավարար գործողություններ չեն ձեռնարկում ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց համար իրենց մշակույթն ու ինքնությունը պահպանելու եւ զարգացնելու համար անհրաժեշտ պայմաններ ապահովելու ուղղությամբ: Խորհրդատվական կոմիտեն նաեւ նկատել է, որ փոքրամասնությունների մասին կարծրատիպային կամ բանահյուսական պատկերը խոչընդոտում է իսկական միջմշակութային երկխոսությունը: Ավելին, թվով ավելի փոքր ազգային փոքրամասնությունների իրազեկությունը դեռ ավելի ցածր է, եւ հետագայում այդ խմբերի ծուլման վտանգ կա: Այդ փոքրամասնությունների համար անհրաժեշտ են նպատակաուղղված ջանքեր՝ այդ մշակույթներն ու ինքնությունները պահպանելու եւ զարգացնելու համար:

2. Մոնիթորինգի վերջին փուլի ընթացքում ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների վերաբերյալ օրենսդրության եւ դրա արդյունավետ իրականացման ոլորտում նկատվել է սահմանափակ առաջընթաց: Իշխանություններն ընդգծել են, որ Covid-19 համաճարակի եւ 2020 թվականին Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության պայմաններում ռազմական գործողությունների բռնկման համատեղ ազդեցությունը նպաստել է ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության ոլորտում այս օրենսդրական անգործությանը: Բացի այդ, Խորհրդատվական կոմիտեն նկատել է, որ հակամարտությունը բացասաբար է ազդել մարդու իրավունքների, այդ թվում՝ փոքրամասնությունների իրավունքների իրականացման վրա:

3. Խորհրդատվական կոմիտեն միանում է միջազգային մյուս կազմակերպություններին եւ քաղաքացիական հասարակությանը՝ վաղաժամ եւ հարկադիր ամուսնությունների եւ դպրոցը թողնելու ցուցանիշների մասով եզրի աղջիկների ծանր իրավիճակում հայտնված լինելու վերաբերյալ իր ահազանգով: Այն կարող է միայն գովաբանել եզրիական այն կազմակերպություններին, որոնք աշխատանքներ են իրականացնում այս խնդրի լուծման ուղղությամբ, սակայն ակնհայտ անհրաժեշտություն է տեսնում իշխանությունների կողմից այս հարցերի շուրջ իրենց ջանքերն ակտիվացնելու հետ կապված: Այս համատեքստում տագնապալի է եզրի իրավապաշտպանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը: Այս առումով Խորհրդատվական կոմիտեն մտահոգված է, որ բացակայում է խտրականության հասարակական ըմբռնումը, ինչը խոչընդոտում է լիարժեք եւ արդյունավետ հավասարության հասնելը:

Ազգային փոքրամասնությունների մասին օրենք, մարդահամարի մասին օրենք

4. Հայաստանում ազգային փոքրամասնությունների վերաբերյալ համապարփակ օրենսդրություն չկա: 2016 թվականին մշակվել է «Ազգային փոքրամասնությունների մասին» օրենքի նախագիծը, որը չի ընդունվել: Հաջորդ մարդահամարը տեղի կունենա 2022 թվականի հոկտեմբերին:

Խտրականության վերաբերյալ օրենսդրական եւ ինստիտուցիոնալ շրջանակ. իրավահավասարության վերաբերյալ տվյալներ

5. Խտրականությունն արգելող համապարփակ օրենսդրական շրջանակ չկա: «Խտրականություն» հասկացությունը եւ խտրականության ձեւերը Հայաստանի օրենսդրությամբ սահմանված չեն: 2016 թվականին մշակվել է «Իրավահավասարության ապահովման մասին» օրենքի նախագիծը, որը չի ընդունվել: Չկա հավաստի վիճակագրություն՝ ըստ տարիքի, սեռի եւ աշխարհագրական բաշխվածության, հատկապես, *ի թիվս այլնի*, կրթության,

զբաղվածության, առողջապահական ծառայությունների, սոցիալական ապահովության ծառայությունների շահառուների, ազգային փոքրամասնություններին պատկանող կանանց եւ երեխաների նկատմամբ կիրառվող ընտանեկան բռնության ոլորտներում:

Միջմշակութային երկխոսություն

6. Բացի Հայաստանում թվային առումով ավելի մեծ եւ «տեսանելի» փոքրամասնություններից, ազգային փոքրամասնությունների գոյության մասին գիտելիքները շատ աղքատիկ են: Ազգային այդպիսի փոքրամասնությունների ընդունումը կամ նրանց նկատմամբ դրսեւորվող հանդուրժողականությունը բնորոշում է հայ հասարակությանը, սակայն ազգային փոքրամասնությունների պատմության, մշակույթի եւ ավանդույթների վերաբերյալ հարցերում իրական ներգրավվածությունը բացակայում է: Սա, իր հերթին, խոչընդոտ է իրական միջմշակութային երկխոսության համար:

Պաշտպանություն գենդերային հիմքով բռնությունից

7. Եզդի աղջիկների վաղաժամ եւ հարկադիր ամուսնությունները Հայաստանում շարունակում են մտահոգիչ մնալ, եւ եզդի փոքրամասնությունն ինքն է խորհրդատվական կոմիտեի ուշադրությունը սեւեռել այդ հարցի վրա: Գործողություններ են ձեռնարկվել այս վնասակար երեւույթի դեմ պայքարելու համար, սակայն ընդգծվել է, որ այդ երեւույթը կանխելու համար իշխանությունները պետք է անեն ավելին:

Արտահայտվելու ազատություն

8. 2020 թվականից ի վեր ներկայացվել են ազատ արտահայտվելու իրավունքը սահմանափակող մի շարք օրենսդրական փոփոխություններ, որոնցից

մի քանիսը մտահոգիչ են: Այս համատեքստում եզրի իրավապաշտպան Սաշիկ Սուլթանյանի դեմ հարուցված քրեական վարույթը մտահոգություն է առաջացրել նաեւ մարդու իրավունքների հարցերով միջազգային եւ ազգային մարմինների մոտ՝ ընդգծելով մարդու իրավունքների պաշտպանների եւ փոքրամասնությունների իրավունքները պաշտպանողների վրա դրա ունեցած «զսպող ազդեցությունը»:

Կրթություն

9. Դպրոցական ծրագրերում ազգային փոքրամասնությունների մասին տեղեկությունները շատ քիչ են եւ միջմշակութային կրթության միակ հնարավորությունը փոքրամասնությունների հետ միասին դասերին հաճախելն է: Ուսումնական ծրագրերում ազգային փոքրամասնությունների ներկայության ընդլայնումը կարող է պատկանելության ավելի մեծ զգացում արթնացնել եւ ուսումը կիսատ թողնելու ցուցանիշները նվազեցնելու պայքարի ռազմավարության մի մասը դառնալ: Տավուշում նոր ուսումնական ծրագրի մշակումն ու փորձարկումը հնարավորություն են տալիս այս առումով դրական փոփոխություն մտցնելու:

10. Խորհրդատվական կոմիտեն անհանգստացած է եզդիների շրջանում նկատվող՝ ուսումը կիսատ թողնելու երեւոյթի բարձր ցուցանիշներով եւ հատկապես գենդերային կողմնակալությամբ, երբ աղջիկներն ավելի շատ են կիսատ թողնում ուսումը, քան տղաները: Իշխանությունների կողմից այս խնդիրների լուծման ուղղությամբ շատ քիչ ջանքեր են գործադրվում: Գոյություն ունի այնպիսի գործոնների բարդ ցանց, որոնցից յուրաքանչյուրը նպաստում է այս իրավիճակին, որոնց հնարավոր չէ անդրադառնալ առանձին: Այս խնդիրը լուծելու համար անհրաժեշտ է եզդիների հետ եւ նրանց համար մշակված համապարփակ ռազմավարություն:

11. Եզդիերենի ուսուցումն առաջարկվում է միայն որպես ուսումնական ծրագրից դուրս դասավանդվող առարկա, իսկ ասորերենը դասավանդվում է ռուսերենով դասավանդվող առարկաների ծրագրում, սակայն շաբաթական

ընդամենը երեք ժամով: Թվով ավելի փոքր փոքրամասնությունների կիրակնօրյա դպրոցները կարող են լրացուցիչ աջակցություն պահանջել իշխանություններից: Եզդիերենի ուսուցման առաջարկի բարելավումը պահանջում է ունենալ ավելի շատ ուսուցիչներ, իսկ այդ հարցը դժվար է լուծել, քանի որ այս լեզվով առկա առաջարկն այդքան ցածր է: Այս արատավոր շրջանից դուրս գալու համար իշխանությունների կողմից նախնական դրական քայլեր են անհրաժեշտ:

Արդյունավետ մասնակցություն

12. Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով խորհուրդը շարունակում է մնալ այն միջնորդը, որի միջոցով ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները պաշտոնական երկխոսություն են վարում իշխանությունների հետ: Այս Խորհրդին միանալու պահանջները կարող են սահմանափակող բնույթ ունենալ այն փոքրամասնությունների համար, որոնք սկսել են ճանաչում պահանջել համեմատաբար վերջին ժամանակներում: Թվով ամենամեծ ազգային փոքրամասնություններից խորհրդարանական մակարդակում ընտրվում են չորս պատգամավորներ, թեև Խորհրդատվական կոմիտեն որոշակի քննադատություն է լսել այս համակարգի վերաբերյալ: Կարելի է վերջին վարչական փոփոխությունների բացասական ազդեցությունը տեղական ներկայացուցչության վրա: «Խոշորացման» գործընթացում վարչական եւ տարածքային բարեփոխումների վերաբերյալ խորհրդակցությունների բացակայությունը մտահոգիչ է: Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ այդպիսի որոշումներ կայացնելիս ազգային փոքրամասնությունների հետ արդյունավետ խորհրդակցությունը կարելի է:

13. Տնտեսական զրկվածությունը մի խնդիր է, որը համառորեն պահպանվում է ողջ հայ հասարակության մեջ, սակայն որն ազդում է ազգային փոքրամասնությունների վրա, հատկապես՝ գյուղական համայնքներում: Ազգային փոքրամասնությունների գործազրկության վերաբերյալ տվյալներ չկան, սակայն

անհրաժեշտ է սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի եւ աշխատաշուկայում ցանկացած խտրականության վերաբերյալ հստակ պատկերացում:

Առաջարկություններ

14. Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ տվյալ ամփոփիչ դիտողությունները եւ առաջարկությունները կարող են հիմք ծառայել Հայաստանի կողմից Շրջանակային կոնվենցիայի իրականացման վերաբերյալ Նախարարների կոմիտեի կողմից ընդունվելիք բանաձեւի համար:

15. Իշխանություններին կոչ է արվում հաշվի առնել Խորհրդատվական կոմիտեի սույն կարծիքում ներառված մանրամասն դիտարկումներն ու առաջարկությունները: Նրանք հատկապես պետք է հաշվի առնեն հետագայում Շրջանակային կոնվենցիայի իրականացումը բարելավելուն ուղղված հետեւյալ միջոցառումները.

Անհապաղ գործողություններ ձեռնարկելու համար ներկայացվող առաջարկություններ

16. Խորհրդատվական կոմիտեն հորդորում է իշխանություններին արդյունավետորեն պաշտպանել ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց եւ նրանց ներկայացուցիչների ազատ արտահայտվելու իրավունքը՝ համաձայն մարդու իրավունքների միջազգային չափանիշների, եւ արդյունավետ միջոցներ ձեռնարկել՝ ազատ արտահայտվելու իրավունքի վրա բացասական ազդեցության դեմ պայքարելու համար:

17. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին ապահովել, որ ազգային փոքրամասնությունների մշակույթի, ավանդույթների, պատմության, կրոնի ու լեզվի եւ հասարակության մեջ նրանց ներդրումների վերաբերյալ տեղեկությունները ներառվեն դպրոցական ծրագրերում եւ ուսուցիչների վերապատրաստման եւ ուսումնական օժանդակ նյութերում: Այս համատեքստում Տավուշում փորձնական ուսումնական ծրագրի արդյունքների գնահատումը պետք է իրականացվի ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց հետ խորհրդակցությամբ:

18. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին ձեռնարկել առաջնահերթ միջոցներ՝ եզրի ուսանողների, հատկապես աղջիկների շրջանում ուսումը կիսատ թողնելու երեւոյթի անհամաչափ բարձր ցուցանիշը կարգավորելու համար: Իշխանությունները պետք է տվյալներ հավաքեն եւ համագործակցեն քաղաքացիական հասարակության եւ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների հետ՝ ուսումը կիսատ թողնելու երեւոյթի ցուցանիշները կարգավորելու համար հստակ ցուցիչներով եւ արդյունքներով ռազմավարություն նախագծելու եւ իրականացնելու համար՝ հաշվի առնելով նպաստող գործոնների ողջ շրջանակը:

19. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին հավաքել տվյալներ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող կանանց եւ երեխաների նկատմամբ գենդերային հիմքով բռնության, այդ թվում՝ վաղաժամ եւ հարկադիր ամուսնությունների վերաբերյալ, եւ մշակել համապարփակ քաղաքականություն եւ միջոցառումներ՝ այդ երեւոյթը կանխելու եւ դրա դեմ պայքարելու համար՝ սերտորեն համագործակցելով իրավապահ մարմինների եւ սոցիալական ծառայությունների հետ եւ ազգային փոքրամասնությունների մասնակցությամբ: Այդպիսի քաղաքականությունները պետք է հիմնված լինեն ապացույցների վրա եւ անդրադառնան վաղաժամ եւ հարկադիր ամուսնությունների հիմքում ընկած սոցիալական, տնտեսական եւ մշակութային դրդապատճառներին: Դրանք պետք է ուղղված լինեն խոցելի անձանց համայնքային խնամք տրամադրելուն եւ խմբերի, անհատների եւ հաստատությունների միջեւ վստահությունն ամրապնդելուն, ինչպես նաեւ ներառեն տեղեկատվական արշավներ ծնողների, դպրոցների եւ համայնքների շրջանում:

20. Խորհրդատվական կոմիտեն հորդորում է իշխանություններին վերանայել «Ազգային փոքրամասնությունների մասին» օրենքի նախագիծը՝ լիովին համապատասխանելով միջազգային չափանիշներին, այդ թվում՝ Շրջանակային կոնվենցիային՝ ապահովելով, որ շահագրգիռ բոլոր կողմերն արդյունավետ խորհրդակցություն ստանան դրա բովանդակության վերաբերյալ: Հիմնվելով դրա

վրա՝ իշխանությունները պետք է շարունակեն օրենքի ընդունման գործընթացը:

Հետագա առաջարկություններ¹

21. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին անհապաղ շարունակել խտրականության դեմ պայքարի վերաբերյալ համապարփակ իրավական շրջանակի ընդունման գործընթացը՝ խորհրդակցելով քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների հետ:

22. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին ձեռնարկել միջոցներ՝ ուղղված ազգային բոլոր փոքրամասնությունների իրավահավասարության վերաբերյալ հավաստի տվյալների հավաքագրմանը՝ ըստ տարիքի, սեռի եւ աշխարհագրական բաշխվածության, համապատասխան բոլոր ոլորտներում, այդ թվում՝ կրթության, գենդերային հիմքով բռնության եւ սոցիալ-տնտեսական մասնակցության ոլորտներում՝ հիմնվելով ինքնորոշման սկզբունքի վրա եւ տվյալների պաշտպանության միջազգային չափանիշներին համապատասխան:

23. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին ավելի ակտիվորեն աջակցել ազգային փոքրամասնություններին՝ իրենց լեզվական, կրոնական եւ մշակութային ինքնությունը պահպանելու եւ զարգացնելու հարցերում: Անհրաժեշտ են նպատակաուղղված ջանքեր՝ թվային առումով ավելի փոքր փոքրամասնությունների մշակույթի կարելու տարրերին նոր շունչ հաղորդելու համար: Ազգային փոքրամասնությունների վերաբերյալ համապարփակ ազգային ռազմավարությունը պետք է մշակվի, իրականացվի եւ գնահատվի ազգային փոքրամասնությունների եւ քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների հետ սերտ եւ ակտիվ համագործակցությամբ:

24. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին ակտիվ քայլեր ձեռնարկել հասարակության մեջ Հայաստանի էթնիկ բազմազանության եւ

¹ Ստորեւ ներկայացված առաջարկությունները թվարկված են ըստ Շրջանակային կոնվենցիայի համապատասխան հոդվածների հերթականության:

ազգային փոքրամասնությունների մշակույթի, պատմության, ավանդույթների, կրոնների եւ լեզուների մասին իրազեկության մակարդակը բարձրացնելու, էթնիկ եւ կրոնական կարծրատիպերի դեմ պայքարելու եւ միջմշակութային երկխոսության համար անհրաժեշտ պայմանները խթանելու համար:

25. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին ընդլայնել փոքրամասնությունների լեզուներով, մասնավորապես՝ ասորերենով ուսուցման առաջարկը, ապահովել ուսուցիչների վերապատրաստման եւ ուսուցման նորացված համապատասխան նյութեր, որոնք կօգնեն լուծել այդ հարցը, եւ աջակցել ազգային փոքրամասնությունների մյուս կազմակերպություններին՝ կիրակնօրյա դպրոցներ եւ փոքրամասնությունների լեզուներով նախադպրոցական հաստատություններ նախաձեռնելու առաջարկության հարցում:

26. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին ձեռնարկել քայլեր՝ ուղղված հիմնական եւ միջնակարգ մակարդակներում ընդհանուր ուսումնական ծրագրում եզդիերենով ուսուցման առաջարկն ընդլայնելուն, այդ թվում՝ ուսուցիչների վերապատրաստման լայնամասշտաբ աշխատանքների եւ եզդի ուսանողներին որպես ուսուցիչներ վերապատրաստվելու եւ աշխատելու համար տրամադրվող ֆինանսական խրախուսանքների միջոցով: Միեւնույն ժամանակ, իշխանությունները պետք է ներդնեն հետագա մասնագիտական, չափահասների համար նախատեսված եւ շարունակական կրթություն եզդիերենով:

27. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին ճկուն մոտեցում ցուցաբերել որպես ազգային փոքրամասնություններ ինքնորոշվող եւ Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով խորհրդին միանալու հարցում շահագրգռվածություն ցուցաբերող փոքրամասնությունների խմբերի ներկայացուցիչների նկատմամբ, ինչպես նաեւ բարձրացնել Խորհրդի գոյության, մանդատի եւ գործունեության մասին իրազեկությունը:

28. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին հավաքել տվյալներ՝ ազգային փոքրամասնությունների սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի

վերաբերյալ, հատկապես՝ զբաղվածության, համապատասխան ենթակառուցվածքների հասանելիության եւ կլիմայի փոփոխության ազդեցության ոլորտներում: Հայտնաբերված անհամապատասխանությունները վերացնելու համար նախատեսված դրական միջոցառումները պետք է մշակվեն այս հիմքով եւ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց հետ սերտ համագործակցությամբ՝ նպատակ ունենալով ակտիվորեն խթանելու մասնակցությունը սոցիալ-տնտեսական կյանքում:

29. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին տարածքային կամ վարչական բարեփոխումներին առնչվող հարցերի շուրջ երկխոսության մեջ մտնել ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց հետ եւ ապահովել նախնական եւ բովանդակալից խորհրդակցություններ նախքան հետագա խոշորացումը: Իշխանությունները պետք է նաեւ ապահովեն, որ ներկայիս առանձին համայնքները հավասար հիմունքներով հասանելիություն ունենան բավարար միջոցներին ճիշտ այնպես, ինչպես խոշորացված համայնքները՝ նպատակ ունենալով տվյալ համայնքներում ապահովելու փոքրամասնությունների իրավունքների շարունակական հասանելիությունը:

Առաջարկություններին հաջորդող հետագա քայլեր

30. Խորհրդատվական կոմիտեն խրախուսում է այս հինգերորդ փուլի կարծիքի հրապարակումից հետո իշխանությունների կողմից հետագա միջոցառում կազմակերպելը: Այն համարում է, որ սույն կարծիքում արված դիտարկումներն ու առաջարկությունները վերանայելու նպատակով կազմակերպվող հետագա երկխոսությունը շահավետ կլինի: Ավելին, Խորհրդատվական կոմիտեն պատրաստակամ է աջակցելու իշխանություններին սույն կարծիքում պարունակվող առաջարկությունների իրականացման ամենաարդյունավետ ուղիները վերհանելու հարցում:

Մոնիթորինգի ընթացակարգը

Խորհրդատվական կոմիտեի չորրորդ կարծիքում ներկայացված

առաջարկությունների մասով իրականացված հետազա գործողություններ

31. Խորհրդատվական կոմիտեի փորձագետների մասնակցությամբ 2019 թվականի հոկտեմբերին տեղի ունեցավ «Ազգային փոքրամասնությունների մասին» օրենքի նախագծի վերաբերյալ կլոր սեղան-քննարկում:

Հինգերորդ փուլի վերաբերյալ պետական զեկույցի նախապատրաստում

32. Պետական զեկույցն ստացվել է 2020 թվականի հունիսի 15-ին: Այդ զեկույցի նախապատրաստման ժամանակ խորհրդակցություն է անցկացվել ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքները ներկայացնող եւ խթանող կազմակերպությունների հետ: Զեկույցում անդրադարձ է կատարվել փոքրամասնությունների իրավունքների գենդերային որոշ ասպեկտների²:

Այցելություն երկիր եւ հինգերորդ կարծիքի ընդունում

33. Հայաստանի կողմից «Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին» շրջանակային կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Շրջանակային կոնվենցիա) իրականացման վերաբերյալ հինգերորդ փուլի այս կարծիքն ընդունվել է Շրջանակային կոնվենցիայի 26(1) հոդվածին եւ Նախարարների կոմիտեի (2019)49 բանաձեւի 25-րդ կանոնին համապատասխան: Եզրահանգումները հիմնված են հինգերորդ պետական զեկույցում պարունակվող տեղեկությունների, գրավոր այլ աղբյուրների, ինչպես նաեւ Խորհրդատվական կոմիտեի կողմից 2022 թվականի փետրվարի 21-ից 25-ը Երեւան, Արարատի մարզ եւ Արմավիրի մարզ կատարած այցի ընթացքում պետական եւ ոչ պետական աղբյուրներից ձեռք բերված տեղեկությունների վրա: Խորհրդատվական կոմիտեն իր երախտագիտությունն է հայտնում իշխանություններին՝ այցից առաջ, այցի

² Տե՛ս պետական զեկույց, պարբերություններ 9, 34 եւ 67:

ընթացքում եւ հետո նրանց հրաշալի համագործակցության համար: Կարծիքի նախագիծը, որը 2022 թվականի մայիսի 20-ին հաստատվել է Խորհրդատվական կոմիտեի կողմից, 2022 թվականի մայիսի 24-ին փոխանցվել է Հայաստանի իշխանություններին դիտարկումների համար՝ (2019)49 բանաձևի 37-րդ կանոնի համաձայն: Խորհրդատվական կոմիտեն ողջունում է 2022 թվականի հուլիսի 27-ին Հայաստանի իշխանությունների կողմից ստացված դիտարկումները:

34. Կարծիքի հաջորդ մասում Շրջանակային կոնվենցիայի առաջին հոդվածին անդրադարձ չի կատարվում: Հիմնվելով ներկայումս իր տրամադրության տակ ունեցած տեղեկությունների վրա՝ Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ այդ հոդվածի իրականացումը որեւէ կոնկրետ դիտարկում չի առաջացնում: Այս հայտարարությունը չպետք է ընկալվի որպես ազդանշան, որ այժմ ձեռնարկվում են համարժեք միջոցներ, եւ որ այդ ուղղությամբ գործադրվող ջանքերը կարող են թուլանալ կամ նույնիսկ դադարեցվել: Ավելի շուտ, Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ Շրջանակային կոնվենցիայի պարտավորություններով պահանջվում են իշխանությունների կողմից մշտապես գործադրվող ջանքեր: Ավելին, հանգամանքների որոշակի վիճակը, որը կարող է այս փուլում ընդունելի համարվել, պարտադիր չէ, որ այդպես լինի նաեւ մոնիթորինգի հետագա փուլերում: Եվ վերջապես, հնարավոր է, որ այն հարցերը, որոնք այս փուլում համեմատաբար աննշան մտահոգություն են առաջացնում, ժամանակի ընթացքում պարզվի, որ թերագնահատվել են:

ՀՈԴՎԱԾ ԱՌ ՀՈԴՎԱԾ ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄՆԵՐ

Կիրառության շրջանակը (Հոդված 3)

35. Շրջանակային կոնվենցիայի կիրառման անձնական շրջանակի վերաբերյալ Հայաստանի մեկնաբանությունը մոնիթորինգի նախորդ փուլից ի վեր չի փոխվել: Հայաստանի օրենսդրությունն «ազգային փոքրամասնություն» եզրույթի սահմանում չի պարունակում: Միեւնույն ժամանակ ազգային առաջին զեկույցում նշվում է՝ «Հայաստանի Հանրապետությունում մշտապես բնակվող Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները, որոնք իրենց էթնիկական ծագմամբ տարբերվում են երկրի հիմնական բնակչությունից»³: Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով խորհրդում ներկայացված ազգային տասնմեկ փոքրամասնություններն են՝ ասորիներ, բելառուսներ, վրացիներ, գերմանացիներ, հույներ, հրեաներ, քրդեր, լեհեր, ռուսներ, ուկրաինացիներ եւ եզդիներ: Իշխանությունները պնդում են, որ մյուս խմբերը նույնպես կարող են պահանջել եւ ստանալ պետական ֆինանսավորում իրենց գործունեության համար, նույնիսկ եթե նրանք Խորհրդի անդամ չեն⁴:

36. 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխություններից⁵ հետո Ազգային փոքրամասնությունների ազգային-մշակութային կազմակերպությունների համակարգող խորհուրդը՝ 11 առավել մեծ ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների հիմնական ֆորումը, դադարեցրեց Հայաստանի նախագահի աշխատակազմին առընթեր իր գործունեությունը: 2019 թվականի մայիսի 3-ին

³ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության առաջին զեկույցը «Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին» շրջանակային կոնվենցիայի 25-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն», պարբերություն 19, փաստաթղթի հերթական համարը՝ ACFC/SR (2001)4, որը հասանելի է հետեւյալ հղմամբ՝

<http://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008aed0>: 2011 թվականի մարդահամարի տվյալների համաձայն եղել են 35 000 եզդիներ, 12 000 ռուսներ, 3 000 ասորիներ, 1 000 ուկրաինացիներ եւ ավելի փոքր թվով ազգային այլ փոքրամասնություններ:

⁴ Օրինակ՝ 2018 թվականին ուղիները մշակութային գործունեության համար ֆինանսավորում են ստացել:

⁵ 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում Հայաստանը կիսանախագահական համակարգից անցում կատարեց խորհրդարանական համակարգի:

Կառավարությունն ընդունեց Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով խորհուրդ (այսուհետ՝ Խորհուրդ) ստեղծելու եւ խորհրդի կազմը հաստատելու մասին թիվ 486-Լ որոշումը⁶: Որոշման համաձայն՝ Խորհուրդը գործում է վարչապետի գլխավոր խորհրդականի հսկողության ներքո, իսկ Խորհրդի գործունեության կազմակերպման տեխնիկական սպասարկումն իրականացնում է վարչապետի աշխատակազմը⁷: Խորհուրդը ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց հետ հատուկ խորհրդակցությունների հիմնական միջոցն է: Խորհրդի կազմը, անդամների ընտրության կարգը, դրա գործառույթներն ու նպատակները նախորդ Համակարգող խորհրդի համեմատությամբ մնացել են անփոփոխ: Խորհրդատվական կոմիտեն կրկին նշում է, որ այս կազմը նրանց տալիս է ավելի մեծ ընդգրկվածություն եւ կանոնավոր միջոցների հասանելիություն՝ համեմատած Խորհրդում չներկայացված այլ փոքրամասնությունների հետ, ինչպիսիք են ուղիները, որոնք Խորհրդում ընդգրկվելու հայտ են ներկայացրել, որպեսզի, ի թիվս այլնի, հասանելիություն ունենան ֆինանսավորման որոշակի մակարդակին, սակայն տեղեկություններ կան այն մասին, որ նրանք տեղեկացվել են Խորհրդի անդամ լինելու համար հինգ տարվա գործունեության ապացույց ունենալու անհրաժեշտության մասին՝ հարցեր առաջացնելով Խորհրդի հնարավոր ներառականության վերաբերյալ՝ համաձայն թիվ 486-Լ որոշման դրույթների (տե՛ս 15-րդ հոդվածը)⁸: Համաձայն ներկայացված տեղեկությունների՝ ուղիները, լինելով Խորհրդի անդամ, գտնվում են իշխանությունների կողմից որպես ազգային փոքրամասնություն ճանաչվելու գործընթացում, եւ նրանք նույնպես նշում են, որ 2018 թվականին ուղիների գործունեությանը ֆինանսավորում է տրամադրվել, թեեւ նրանք ներառված չեն օրենքի նախագծի ցանկում: Խորհրդատվական կոմիտեն նաեւ տեղեկացվել է, որ այլ խմբեր կարող են շահագրգռված լինել հետագայում

⁶ «Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով խորհուրդ ստեղծելու եւ խորհրդի կազմը հաստատելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի որոշումն ուժի մեջ է մտել 2019 թվականի մայիսի 3-ին, հասանելի է միայն հայերենով՝ հետեւյալ հղմամբ՝ <https://e-gov.am/decrees/item/20169/>:

⁷ Նույն տեղում:

⁸ Որոշման համաձայն՝ Խորհրդի անդամ ընտրվում են հինգ տարվա ազգային-մշակութային գործունեություն ծավալած հասարակական կազմակերպությունները:

որպես ազգային փոքրամասնություններ ճանաչվելու հարցում:

37. 2015 թվականի փոփոխությունների արդյունքում Սահմանադրության մեջ մտցված 56-րդ հոդվածը կոչ է անում ընդունել Ազգային փոքրամասնությունների մասին օրենք: Համապատասխանաբար 2016 թվականի ընթացքում մշակվեց «Ազգային փոքրամասնությունների մասին» օրենքի նախագիծ, որը, սակայն, չընդունվեց: Խորհրդատվական կոմիտեն նկատում է, որ օրենքի նախագծի մշակման նպատակով տեղի են ունեցել մի շարք խորհրդակցություններ: Հանրային քննարկման նպատակով այն հրապարակվել է իրավական ակտերի [նախագծերի] հրապարակման [միասնական] կայքում⁹:

38. Ինչ վերաբերում է «Ազգային փոքրամասնությունների մասին» օրենքի նախագծի մշակումից առաջ եւ դրա ընթացքում քաղաքացիական հասարակության եւ ազգային փոքրամասնությունների հարցերով կազմակերպությունների հետ խորհրդակցությունների գործընթացին, ապա Խորհրդատվական կոմիտեն նշում է, որ ազգային փոքրամասնությունների եւ այդ չճանաչված խմբերի որոշ ներկայացուցիչներ, թվում է, տեղյակ չեն օրենքի նախագծի թե՛ նյութափրավական, թե՛ անձնական շրջանակից: Ավելին, թեեւ ազգային փոքրամասնությունների որոշ ներկայացուցիչներ ողջունում էին օրենքի նախագծով առաջարկվող իրավական պաշտպանությունը եւ այն ընդունված տեսնելու ցանկություն էին հայտնում, մյուսները դժգոհ էին, որ բովանդակալից խորհրդակցություններ չեն ստացել եւ կարծում էին, որ դրա բովանդակության մասով անհրաժեշտ է ազգային փոքրամասնությունների հետ հետագա խորհրդակցություն անցկացնել: Մյուսները նույնպես կասկածի տակ դրեցին դրա ավելացված արժեքը:

⁹ www.e-draft.am

39. Ինչ վերաբերում է օրենքի նախագծի էությանը, ապա այն վերաբերում է քաղաքացիությանը որպես ազգային փոքրամասնության սահմանման տարր¹⁰ եւ պարունակում է ազգային փոքրամասնությունների փակ ցանկ¹¹: Այս կապակցությամբ Խորհրդատվական կոմիտեն վերահաստատում է, որ քաղաքացիության պահանջի ներառումը կարող է իրավաչափ պահանջ լինել այնպիսի ոլորտներում, ինչպիսիք են ներկայացվածությունը խորհրդարանում եւ պետական որոշ պաշտոններում: Այս չափորոշի ընդհանուր կիրառումը, այնուամենայնիվ, կգործի որպես Շրջանակային կոնվենցիայով կարգավորվող կարետոր այլ ոլորտների հետ կապված երաշխիքների սահմանափակում, ինչպիսիք են խտրականության բացառումը եւ իրավահավասարությունը, ինչպես նաեւ մշակութային եւ լեզվական որոշակի իրավունքներ¹²:

40. Խորհրդատվական կոմիտեն ողջունում է Հայաստանի իշխանությունների մոտ ձեւավորված ճկուն մոտեցումը՝ կապված կիրառման շրջանակի հետ, հատկապես հողված առ հողված մոտեցումը, որը հասանելի է Խորհրդում ներկայումս չընդգրկված խմբերին: Այն համարում է, որ փոքրամասնությունների իրավունքների մասով սա առավելագույն օգտակար է ազգային փոքրամասնություններին պատկանող ամենամեծ թվով մարդկանց համար: Խորհրդատվական կոմիտեն կրկին նշում է, որ փոքրամասնությունների իրավունքների հասանելիությունն ավելի կարետոր է, քան խմբի՝ որպես «ազգային

¹⁰ «Ազգային փոքրամասնությունների մասին» օրենքի նախագծի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ազգային փոքրամասնությանը պատկանող անձինք են Հայաստանի Հանրապետության այն քաղաքացիները, որոնք հանդիսանում են իրենց ուրույն ազգային կամ էթնիկ ինքնություն ունեցող, Հայաստանի Հանրապետությունում պատմականորեն ձեւավորված խմբի՝ ազգային փոքրամասնության անդամ:

¹¹ «Ազգային փոքրամասնությունների մասին» օրենքի նախագծի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում ազգային փոքրամասնություններն են ասորիները, բելառուսները, գերմանացիները, եզդիները, լեհերը, հրեաները, հույները, ռուսները, վրացիները, ուկրաինացիները, քրդերը:

¹² Տե՛ս «Շրջանակային կոնվենցիան. փոքրամասնությունների իրավունքների միջոցով բազմազանությունը կարգավորող առանցքային գործիք» փաստաթղթի թիվ 4 թեմատիկ մեկնաբանությունը: 2016 թվականի մայիսի 27-ին ընդունված «Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին» շրջանակային կոնվենցիայի կիրառության շրջանակը, 29-30-րդ պարբերություններ:

փոքրամասնություն» պաշտոնապես ճանաչվելու հետ կապված հարցերը¹³: Թեև ազգային փոքրամասնությունների ցանկի առկայությունն ինքնին անհամատեղելի չէ ԱՓՇԿ-ի դրույթների հետ, այնուամենայնիվ, Խորհրդատվական կոմիտեն իշխանություններին կոչ է անում փոքրամասնությունների մասին հետագա օրենքում ներառել բաց ցանկ կամ ստեղծել մեխանիզմ, որը թույլ կտա հետագայում ճանաչել մյուս խմբերին, որոնք ցանկանում են դիմել ազգային փոքրամասնությունների կարգավիճակ ստանալու համար, եւ պահպանել ու զարգացնել ներկայիս ճկուն մոտեցումը, ինչպես նաեւ պահպանել եւ ընդլայնել փակ ցանկում չընդգրկված փոքրամասնությունների հետ իշխանությունների երկխոսությունը:

41. Ավելին, Խորհրդատվական կոմիտեն մտահոգված է, որ Կոմիտեի կողմից իր նախորդ կարծիքում խրախուսված խորհրդակցությունների արդյունավետության աստիճանին բավարար չափով անդրադարձ չի արվել: Մասնավորապես տեղի ունեցած խորհրդակցություններում ընդգրկվել են միայն Խորհրդում արդեն իսկ ներկայացված խմբերը՝ չներգրավելով Հայաստանում գոյություն ունեցող այլ խմբեր: Խորհրդատվական կոմիտեն ափսոսանք է հայտնում, որ օրենքի նախագծի մշակման հարցում ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների հետ խորհրդակցությունները չեն հանգեցրել օրենքի նախագծի վրա ազգային փոքրամասնությունների էական ազդեցության: Այն, որ օրենքի նախագծի ընդունման գործընթացը դադարեցվել է, նույնպես ցավալի է, եւ Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ իշխանությունները պետք է վերսկսեն այդ գործընթացը՝ ապահովելով, որ օրենքի նախագիծը պարունակի դրույթներ՝ Շրջանակային կոնվենցիայի համաձայն Հայաստանի ստանձնած պարտավորություններին համապատասխան:

42. Խորհրդատվական կոմիտեն հորդորում է իշխանություններին վերանայել «Ազգային փոքրամասնությունների մասին» օրենքի նախագիծը՝ լիովին համապատասխանելով միջազգային չափանիշներին, այդ թվում՝ Շրջանակային

¹³ Տե՛ս ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 4, պարբերություն 28:

կոնվենցիային՝ ապահովելով, որ շահագրգիռ բոլոր կողմերն արդյունավետ խորհրդակցություն ստանան դրա բովանդակության վերաբերյալ: Հիմնվելով դրա վրա՝ իշխանությունները պետք է շարունակեն օրենքի ընդունման գործընթացը:

Բնակչության մարդահամար (Հոդված 3)

43. Ստացվեց այնպես, որ բնակչության մարդահամարը, որը պետք է տեղի ունենար 2020 թվականին, հարկ եղավ հետաձգել, եւ այժմ տեղի կունենա 2022 թվականի հոկտեմբերի 13-22-ը: Մարդահամարի ձեւաթղթի նախագծում ներկայացված են բաց հարցեր էթնիկ եւ լեզվական պատկանելության վերաբերյալ, թեւ հարցում անցկացնողները պատասխանները գրանցելու համար օգտվելու են ցանկից եւ բազմակի էթնիկ պատկանելությունը հայտարարելու ոչ մի հնարավորություն չի լինելու: Իշխանությունները նշել են, որ մարդահամարի հարցումներ անցկացնողներ հավաքագրելիս նախապատվությունը տրվելու է ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց:

44. Փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները մտահոգություն են հայտնել մարդահամարի նախկին գործելակերպի վերաբերյալ, երբ մարդահամարն իրականացնող՝ հարցում անցկացնողները կարող էին սխալ մեկնաբանել եւ արձանագրել ազգային փոքրամասնությանը պատկանող անձի կողմից ազգության/էթնիկ պատկանելության վերաբերյալ հարցին որպես «հայ» պատասխանելուց հրաժարում՝ հանգեցնելով ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց թվերի խեղաթյուրման: Այնուամենայնիվ, նրանք հայտնել են, որ ակնկալում են, որ այս մարդահամարում ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց թիվը պետք է որ զգալիորեն նվազած լինի արտագաղթի պատճառով: Նրանք մատնանշել են ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց շրջանում ինքնորոշման հնարավորությունների մասին իրազեկության պակասը, եւ նշել, որ դա կարող էր սխալ մեկնաբանվել որպես խուսափում Հայաստանի քաղաքացի ճանաչվելուց՝ դրանով իսկ որոշակի

անհավատարմություն ցուցաբերելով երկրի նկատմամբ: Այս գալիք մարդահամարի ժամանակ նշված հարցին լուծում տալու համար փոքրամասնությունները, հատկապես եզդի փոքրամասնությունը, հայտարարել են, որ օգտակար կլինի որպես մարդահամարի վերաբերյալ հարցումներ անցկացնողներ հավաքագրել եւ վերապատրաստել ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց:

45. Նախքան մարդահամարի ձեւաթղթի վերջնական ընդունումը Խորհրդատվական կոմիտեն ցանկանում է իշխանություններին հիշեցնել մարդահամարի մեջ բազմակի պատկանելության մասին հայտարարելու հնարավորության կարեւորության մասին եւ ափսոսանք է հայտնում հայաստանյան մարդահամարում ներկա պահին դրա բացակայության համար: Այն համարում է, որ Հայաստանում բազմակի պատկանելությունն ավելի լավ կներկայացնի բնակչության բնավորությունը, երբ ազգային փոքրամասնությունները բնութագրվում են նաեւ հայ հասարակությանը պատկանելու իրենց ուժեղ զգացումով, եւ հետեւաբար կարող են ցանկանալ նշել, որ իրենք, բացի իրենց փոքրամասնությանը պատկանելությունից, հայ են: Ավելին, այն իշխանություններին հիշեցնում է, որ մարդահամարի համար նախատեսված՝ էթնիկ պատկանելության եւ լեզվի վերաբերյալ հարցերին տրվող հնարավոր պատասխանների ցանկը պետք է լինի բաց, այլ ոչ փակ: Խորհրդատվական կոմիտեն նաեւ վերահաստատում է ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց որպես հարցում անցկացնողներ հավաքագրելու եւ վերապատրաստելու կարեւորության վերաբերյալ իր համոզմունքը եւ ակնկալում է, որ իշխանություններն ակտիվ քայլեր կձեռնարկեն դրան հասնելու համար: Մյուս հարցում անցկացնողները նույնպես պետք է պատշաճ վերապատրաստում անցնեն՝ ապահովելու համար, որ հարցվողներն ազատ եւ տեղեկացված պատասխանեն հարցերին, հատկապես էթնիկական պատկանելությանը վերաբերող հարցերին: Եվ վերջապես, Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ մարդահամարին պետք է նախորդի իրազեկության մակարդակի բարձրացմանն ուղղված արշավ, որի ժամանակ բնակչությանը կբացատրվի հասարակության

բազմազանության վերաբերյալ ճշգրիտ տեղեկություններ հավաքելու կարելիությունը՝ ազգային փոքրամասնությունների քաջատեղյակ քաղաքականություն վարելու նպատակով:

46. Խորհրդատվական կոմիտեն իշխանություններին հորդորում է գալիք մարդահամարի եւ տվյալների հավաքագրման բոլոր աշխատանքներում ներառել բազմակի պատկանելության հնարավորությունը, մարդահամարից առաջ սկսել ճշգրիտ տեղեկություններ հավաքելու կարելիության վերաբերյալ իրազեկության մակարդակը բարձրացնող արշավ՝ հատկապես թիրախավորելով ազգային փոքրամասնություններին այն տարածքներում, որտեղ նրանք ապրում են, եւ որպես մարդահամարի վերաբերյալ հարցումներ անցկացնողներ հավաքագրել ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց: Իշխանությունները պետք է նաեւ ապահովեն մարդահամարի վերաբերյալ բոլոր հարցում անցկացնողների պատշաճ վերապատրաստումը՝ ապահովելու համար, որ հարցման մասնակիցները կարողանան ճշգրիտ պատասխաններ տալ, որոնք պատշաճորեն կարձանագրվեն:

Խտրականության դեմ պայքարի օրենսդրական եւ ինստիտուցիոնալ շրջանակ (Հոդված 4)

47. Սահմանադրության 29-րդ հոդվածի համաձայն՝ բոլորը հավասար են օրենքի առջեւ եւ խտրականությունը՝ կախված սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկ ծագումից, լեզվից, կրոնից կամ այլ հայացքներից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելությունից կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից, արգելվում է: Այս դրույթը կարող է ուղղակիորեն վկայակոչվել ներպետական դատարաններում: Ավելին, ոլորտային որոշ օրենքներ նույնպես պարունակում են խտրականության վերաբերյալ դրույթներ¹⁴:

¹⁴ Ինչպիսիք են Աշխատանքային օրենսգիրքը, «Կրթության մասին» օրենքը, «Ոստիկանության մասին» օրենքը, «Տեսալսողական մեղիայի մասին» օրենքը, Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրքը, Դատական օրենսգիրքը, «Բժշկական օգնության եւ սպասարկման մասին» օրենքը, Քրեական օրենսգիրքը, Քաղաքացիական եւ Քրեական դատավարության

2021 թվականին Ազգային ժողովն ընդունել է Քրեական նոր օրենսգիրք, եւ այն ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 1-ին: Նոր օրենսգիրքը քրեականացնում է խտրականությունը որպես առանձին հանցագործություն՝ տրամադրելով հանցագործության մանրամասն եւ ընդարձակ սահմանումը, ներառյալ՝ ծանրացնող հիմքերը¹⁵: Այնուամենայնիվ, Խորհրդատվական կոմիտեն նշում է, որ չկա խտրականությունն արգելող համապարփակ օրենսդրական շրջանակ: «Խտրականություն» հասկացությունը եւ խտրականության ձեւերը սահմանված կամ հիշատակված չեն Հայաստանի օրենսդրության մեջ, որը որեւէ տարբերակում չի դնում պետական եւ մասնավոր հատվածում խտրականության միջեւ, եւ որեւէ օրենսդրական ակտ չի նախատեսում, թե խտրականության դեպքերում ինչպես պետք է կիրառվի ապացուցման բեռը. օրինակ՝ արդյոք ապացուցման բեռը կիսվում է, թե՛ ոչ: Եվ ի վերջո, խտրականության դեպքերում ոչ նյութական վնասի հատուցման պահանջի համար հասանելի իրավական պաշտպանության միջոցներն արդյունավետ չեն:

48. «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» սահմանադրական օրենքի համաձայն՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանը (նաեւ՝ Օմբուդսմեն) իրավասու է պաշտպանելու մարդու իրավունքներն ու ազատությունները պետական եւ տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց, ինչպես նաեւ պետության կողմից պետական եւ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին պատվիրակված լիազորություններն իրականացնող կազմակերպությունների կողմից խախտումներից¹⁶: Թեեւ նշված օրենքը Մարդու իրավունքների պաշտպանին խտրականության հետ կապված գործերով բացահայտ իրավասություն չի ընձեռում, Պաշտպանի գրասենյակը որոշակի գործողություններ է իրականացնում խտրականությունը կանխելու եւ դրա դեմ պայքարելու համար: Մասնավորապես Պաշտպանը զբաղվում է հանրային

օրենսգրքերը:

¹⁵ 2021 թվականի մայիսի 5-ի Քրեական օրենսգրքի 203-րդ հոդված:

¹⁶ «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» սահմանադրական օրենքի 15-րդ հոդվածի 1-ին կետ, հասանելի է հետեւյալ հղմամբ՝ <https://www.ombuds.am/en-us/site/AboutConstitution/79>:

ոլորտի դերակատարների կողմից հիմնարար իրավունքների եւ ազատությունների ենթադրյալ խախտման վերաբերյալ բողոքներով: Այնուամենայնիվ, Մարդու իրավունքների պաշտպանը մասնավոր հատվածում ենթադրյալ խտրականության հետ կապված բողոքները քննելու իրավասություն չունի: Ավելին, Պաշտպանի առաջարկություններն ունեն ոչ պարտադիր բնույթ:

49. «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» սահմանադրական օրենքում 2020 թվականին կատարված փոփոխություններից հետո նախկին պաշտպանը կարծիք է խնդրել «Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով» եվրոպական հանձնաժողովից Պաշտպանի աշխատակազմին վերաբերող օրենսդրության վերաբերյալ: Նշված կարծիքով մտահոգություններ են հայտնվել ինստիտուտի անկախության վերաբերյալ, մասնավորապես՝ անձնակազմը որպես քաղաքացիական ծառայող սահմանելը, Պաշտպանի կողմից իր աշխատակազմը համալրելու համար ոչ բավարար ձեակերպված գործընթացները եւ Պաշտպանի կողմից կառավարության հետ տարեկան բյուջեի շուրջ բանակցելու անհրաժեշտությունը:

50. Խորհրդատվական կոմիտեի այցի ընթացքում Մարդու իրավունքների պաշտպանը նշել է, որ խտրականության դեմ պայքարի վերաբերյալ համապարփակ օրենսդրության բացակայությունը մի կողմից խոչընդոտում է խտրականության ենթադրյալ դեպքերի ոլորտում Պաշտպանի կողմից իրականացվող հնարավոր գործողությունների շրջանակը, մյուս կողմից՝ օրենսդրության մեջ այս բացն ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց դեմոտիվացնում եւ նույնիսկ արգելում է ենթադրյալ խտրականության վերաբերյալ բողոքները ներկայացնել Պաշտպանին: Մասնավորապես հիմնական սահմանումների եւ ընթացակարգային կանոնների բացակայության պատճառով խտրականության վերաբերյալ բողոքների քննությունը ենթարկվում է նույն կանոններին, ինչ ցանկացած այլ բողոք: Սա է ազգային փոքրամասնություններին առնչվող դեպքերի վերաբերյալ Մարդու իրավունքների պաշտպանին հաղորդված դեպքերի թվի սակավության հիմնական պատճառներից մեկը: Բացի այդ, այս

ուղորտում կոնկրետ մանդատի բացակայությունը եւս մեկ օրենսդրական խոչընդոտ է Պաշտպանի համար՝ զբաղվելու խտրականության դեպքերով: Հետեւաբար վերջինիս իրավասությունը սահմանափակվում է խտրականության վերաբերյալ փաստերի փաստաթղթավորմամբ՝ առանց կատարման ապահովման արդյունավետ մեխանիզմների: Պաշտպանն ստանում է զգալի թվով բողոքներ (2021 թվականին՝ 21 181 բողոք)¹⁷: Խորհրդատվական կոմիտեն նկատում է, որ այդ բողոքներն ընդհանուր բնույթի են եղել եւ չեն ենթադրել ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց կոնկրետ իրավունքների խախտումներ: Ավելի ուշ նկատվել է, որ բնակչության շրջանում առկա է խտրականության սահմանման վերաբերյալ իրազեկության ընդհանուր պակաս:

51. Խորհրդատվական կոմիտեն նշում է, որ 2016 թվականին Հայաստանը մշակել է «Իրավահավասարության ապահովման մասին» օրենքի նախագիծը՝ խտրականության դեպքերի հետ կապված ներպետական իրավական վակուումը վերացնելու նպատակով, որը սակայն չի ընդունվել: Այն սահմանում է խտրականության սահմանումները, ներառյալ՝ խտրականության տեսակները, ինչպես նաեւ խտրականության հետ կապված գործերում ապացուցման բեռի բաշխման սկզբունքը: Այն այնուհետեւ նախատեսում է Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակի կազմում իրավահավասարության հարցերով խորհրդի ստեղծում, որին վերապահված կլինի անհատական բողոքները քննելու եւ պարտադիր ուժ ունեցող որոշումներ կայացնելու իրավասություն: Թեեւ որոշ հանրային քննարկումներ տեղի են ունեցել, սակայն օրենքի նախագիծը չի ընդունվել:

52. 2019 թվականի դեկտեմբերի 26-ի որոշմամբ ¹⁸ Կառավարությունը հաստատել է Մարդու իրավունքների պաշտպանության 2019-2023 թվականների

¹⁷ Տե՛ս Մարդու իրավունքների պաշտպանի տարեկան զեկույցը, որը հասանելի է հետեւյալ հղմամբ՝ <https://www.ombuds.am/am/site/SpecialReports>, էջ 90:

¹⁸ Մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարություն, Կառավարության 2019 թվականի դեկտեմբերի 26-ի որոշում, որը հասանելի է հետեւյալ հղմամբ՝ <https://www.irttek.am/views/act.aspx?aid=152317>:

ազգային ռազմավարությունը: Դրանով սահմանվում է մարդու իրավունքների պաշտպանության շրջանակը՝ բազմաթիվ հիմնարար իրավունքների եւ ազատությունների իրականացմանն առնչվող մի շարք նպատակային ծրագրերի ընդունման միջոցով: Այնուամենայնիվ, այն հատուկ չէր վերաբերում ազգային փոքրամասնությունների իրավունքներին:

53. Խորհրդատվական կոմիտեն ցանկանում է վերահաստատել, որ խտրականության դեմ պայքարի վերաբերյալ օրենսդրության հարցում Հայաստանի իշխանությունների ներկայիս ոլորտային մոտեցումը խտրականության դեմ բավարար պաշտպանություն չի երաշխավորում: Այն նաեւ համարում է, որ իշխանությունները պետք է վերանայեն իրենց մոտեցումը եւ նախատեսեն խտրականության դեմ պայքարի վերաբերյալ համապարփակ օրենսդրության ընդունում՝ ոգեշնչվելով Ռասիզմի եւ անհանդուրժողականության դեմ Եվրոպական հանձնաժողովի ընդհանուր քաղաքականության առաջարկությունների համապատասխան դրույթներով¹⁹: Այս կապակցությամբ Խորհրդատվական կոմիտեն ողջունում է իշխանությունների՝ «Իրավահավասարության ապահովման մասին» օրենք ընդունելու նախաձեռնությունը, որը թերեւս խտրականության վերաբերյալ համապարփակ իրավական գործիք կլինի:

54. Ավելին, չնայած այն հանգամանքին, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը չունի ներկայումս գործող օրենսդրությամբ սահմանված՝ ենթադրյալ խտրականության դեպքերի առնչությամբ կատարման ապահովման որեւէ իրավասություն, եւ Պաշտպանի առաջարկությունները պարտադիր չեն, Խորհրդատվական կոմիտեն գոհունակությամբ նշում է, որ նրա գրասենյակը շարունակում է վայելել հանրության լայնածավալ աջակցությունը, որի վառ ապացույցն են ստացված մի շարք բողոքները: Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ «Իրավահավասարության ապահովման մասին» օրենքի նախագծով, որով նախատեսվում է Մարդու իրավունքների պաշտպանի

¹⁹ Տե՛ս <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/>:

գրասենյակի կազմում իրավահավասարության հարցերով խորհրդի ստեղծում, Իրավահավասարության հարցերով խորհուրդը պետք է իրավասու լինի լիարժեք օգտագործելու որոշումներ կայացնելու իրավասությունները՝ ենթադրյալ խտրականության վերաբերյալ բողոքներն արդյունավետորեն լուծելու համար: Հետեւաբար այն համարում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակը պետք է հազեցած լինի անհրաժեշտ մարդկային եւ ֆինանսական ռեսուրսներով՝ այդ գործառույթն իրականացնելու համար: Խորհրդատվական կոմիտեն նաեւ համարում է, որ իշխանությունները պետք է ներդնեն ընթացակարգային եւ ինստիտուցիոնալ երաշխիքներ՝ ապահովելու համար Մարդու իրավունքների պաշտպանի անկախությունը՝ հատկապես հաշվի առնելով Մարդու իրավունքների պաշտպանների գրասենյակի կազմում Իրավահավասարության հարցերով խորհուրդ ստեղծելու պլանները:

55. Իշխանությունները պետք է նաեւ ակտիվացնեն իրենց ջանքերը՝ ներկայումս կիրառվող օրենսդրական չափանիշների եւ խտրականության զոհերի փոխհատուցման ուղիների մասով առավել հաճախ խտրականության ենթարկվող խմբերի շրջանում իրազեկությունը բարձրացնելու համար: Այս կապակցությամբ Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ խտրականության դեմ պայքարի օրենսդրական շրջանակի կիրարկումը կուժեղացվեր, եթե Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատանքը դառնար իրազեկման արշավների առարկա՝ ուղղված ամբողջ հասարակությանը եւ հատկապես առավելագույնս խտրականության ենթարկված խմբերին: Բացի այդ, Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ պետք է ավելի շատ ներդրումներ կատարել մասնավորապես իրավապահ մարմինների, իրավաբան մասնագետների եւ պետական պաշտոնյաների համար նախատեսված վերապատրաստման ծրագրերում, որպեսզի հաղթահարվեն խտրականության նախապաշարմունքները եւ կառուցվածքային անբարենպաստ պայմանները, որոնց բախվում են ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձինք, եւ մեծանա վստահությունն այդ հաստատությունների նկատմամբ: Ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները պետք է համակարգված

կերպով ներգրավվեն այդպիսի վերապատրաստումներում՝ գործնական փորձ տրամադրելու համար:

56. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին անհապաղ շարունակել խտրականության դեմ համապարփակ իրավական շրջանակի ընդունման գործընթացը՝ խորհրդակցելով քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների հետ:

57. Խորհրդատվական կոմիտեն խրախուսում է իշխանություններին՝ զինել Մարդու իրավունքների պաշտպանին բավարար մարդկային եւ ֆինանսական ռեսուրսներով, որպեսզի վերջինս կարողանա արդյունավետ եւ անկախ կերպով կատարել իր պարտականությունները, հատկապես՝ իրազեկման գործունեությունը:

Իրավահավասարության վերաբերյալ տվյալներ (Հոդված 4)

58. Պետական զեկույցում տրամադրված չեն կոնկրետ տվյալներ՝ ավելի թարմ, քան 2011 թվականի մարդահամարի ժամանակ ստացված տեղեկություններն են՝ ըստ էթնիկ պատկանելության: Բացակայում են մշտապես առկա տվյալները՝ ըստ տարիքի, սեռի եւ աշխարհագրական բաշխվածության, հատկապես կրթության, զբաղվածության, առողջապահական ծառայությունների, սոցիալական ապահովության ծառայությունների շահառուների, ազգային փոքրամասնություններին պատկանող կանանց եւ երեխաների նկատմամբ կիրառվող ընտանեկան բռնության ոլորտներում:

59. Խորհրդատվական կոմիտեն ընդգծում է «իրավահավասարության խթանման քաղաքականության գործիքները կամ հատուկ միջոցառումները համապարփակ տվյալների [...] վրա» հիմնելու կարեւորությունը՝ «հաշվի առնելով նաեւ բազմակի խտրականության տարբեր դրսեւորումներ, որոնց կարելի է բախվել, այդ թվում՝ այն դրսեւորումները, որոնք բխում են այնպիսի գործոններից, որոնք առնչություն չունեն ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներին վերաբերող այնպիսի տվյալների հետ, ինչպիսիք են տարիքը, սեռը, սեռական

կողմնորոշումը եւ ապրելակերպի նշանները»²⁰: Ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավիճակի վերաբերյալ հավաստի, տարանջատված տվյալների հավաքագրումը կարելի է լիարժեք եւ արդյունավետ իրավահավասարության հասնելու համար, հատկապես, քանի որ այն թույլ է տալիս իշխանություններին գնահատել, թե արդյոք դրան հասնելու համար ձեռնարկված քայլերն արդյունք տվել են, թե՛ ոչ: Կարելի է նաեւ բարձրացնել ազգային փոքրամասնությունների իրազեկությունն այդպիսի տվյալների հավաքագրման անհրաժեշտության մասին՝ նրանց մտահոգությունները լուծելու համար համապատասխան քաղաքականություններ մշակելու նպատակով:

60. Վերոնշյալ սկզբունքների լույսի ներքո Խորհրդատվական կոմիտեն ափսոսանք է հայտնում այն մասին, որ Հայաստանի իշխանություններն ազգային փոքրամասնությունների տարբեր խմբերի պատկանող անձանց վիճակի վերաբերյալ տեղեկություններ չեն հավաքում համապատասխան ոլորտներից որեւէ մեկում: Այս կապակցությամբ այն վերահաստատում է, որ ըստ տարիքի, սեռի եւ աշխարհագրական բաշխվածության վիճակագրության բացակայությունը հանգեցնում է ազգային փոքրամասնությունների առջեւ ծառայած խնդիրները շտկելու նպատակային քաղաքականությունների մշակման մեծ դժվարությունների: Հետեւաբար Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ տվյալների պաշտպանության միջազգային չափանիշներին համապատասխան այդպիսի վիճակագրական տվյալների հավաքումն անփոխարինելի է ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց կարիքները բավարարող՝ նպատակաուղղված եւ կայուն միջոցներ մշակելու համար:

61. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին ձեռնարկել միջոցներ՝ ուղղված ազգային բոլոր փոքրամասնությունների իրավահավասարության վերաբերյալ հավաստի տվյալների հավաքագրմանը՝ ըստ տարիքի, սեռի եւ աշխարհագրական բաշխվածության, համապատասխան բոլոր ոլորտներում, այդ թվում՝ կրթության, գենդերային հիմքով բռնության եւ սոցիալ-

²⁰ ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 4, պարբերություն 66:

տնտեսական մասնակցության ոլորտներում՝ հիմնվելով ինքնորոշման սկզբունքի վրա եւ տվյալների պաշտպանության միջազգային չափանիշներին համապատասխան:

Աջակցություն ազգային փոքրամասնությունների մշակույթներին (Հոդված 5)

62. Պետական զեկույցում նշվում է, որ Կրթության, գիտության, մշակույթի եւ սպորտի նախարարությունը համագործակցում է ազգային փոքրամասնությունների ասոցիացիաների եւ հասարակական կազմակերպությունների հետ՝ մշակութային միջոցառումներ, համերգներ եւ ցուցահանդեսներ կազմակերպելու համար: Ազգային փոքրամասնությունների ֆինանսավորման հիմնական աղբյուրն ուղղորդվում է Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով խորհրդի միջոցով (տե՛ս 15-րդ հոդվածը), որն իր անդամներին (ներկայացված յուրաքանչյուր փոքրամասնությունից մեկ կամ երկու անդամ) տրամադրում է շուրջ 20 միլիոն հայկական դրամ (մոտավորապես 35 000 եվրո²¹): Առանձին փոքրամասնությունները նույնպես կարող են դրամաշնորհներ ստանալ աջակցելու համար իրենց նախագծերին, որոնք ընդհանուր առմամբ պահանջում են փոքր գումարներ՝ ընդհանուր մոտ 3 միլիոն դրամ (մոտավորապես 5 000 եվրո)²¹՝ 2016 թվականին, եւ 2.15 միլիոն դրամ (մոտավորապես 3 800 եվրո)²¹՝ 2018 թվականին: 2020 թվականի համար նախատեսված բյուջեի ավելացումը չի իրականացվել: Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով խորհուրդը սենքեր ունի նաեւ Երեւանում, որոնք օգտագործվում են ազգային փոքրամասնությունների հետ համատեղ, եւ նրանց թույլ է տալիս այնտեղ անցկացնել կիրակնօրյա դպրոցներ (տե՛ս 14-րդ հոդվածը) եւ մշակութային միջոցառումներ: Իշխանությունները նաեւ նշում են, որ փոքրամասնությունների մշակութային ժառանգությունն ընդգրկված է

²¹ Սույն կարծիքում եվրոյի փոխարկումները ներկայացված են 2022 թվականի մարտի 15-ի դրությամբ գործող հաշվարկով, զուտ մոտավոր են եւ կողմնորոշիչ:

Հայաստանի ոչ նյութական մշակութային ժառանգության ցանկում:

63. Ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները բարձր են գնահատել Հայաստանի պետության կողմից նրանց ցուցաբերված աջակցությունը, նույնիսկ այն պարագայում, երբ տրամադրվող գումարները կարող են բավականին քիչ լինել նրանց համար՝ իրականացնելու այնպիսի համապարփակ գործողությունների ծրագիր, որոնք նրանք կցանկանային: Հետեւաբար ազգային փոքրամասնություններից շատերն աջակցության համար դիմում են «մայր պետություններին»: Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով խորհրդի անդամներն իրենց դժգոհությունն են հայտնել այն կապակցությամբ, որ դրանից վերցրել են սենքերի մեկ հարկը՝ այդպիսով կիսով չափ կրճատելով դրան տրամադրված տարածքը: Ազգային շատ փոքրամասնություններ նշել են, որ իրենք չէին կարող իրենց թույլ տալ սեփական գրասենյակներ ունենալ, կամ շուտով չեն կարողանա ունենալ՝ պայմանավորված մասնավոր վարձակալության աստիճանաբար բարձրացող գներով եւ այդ վարձակալության համար տրամադրվող պետական միջոցների բացակայությամբ, եւ այդպիսով ապավինել են պետության կողմից տրամադրված այդ տարածքին: Նրանք նաեւ ավստոսանք են հայտնել գոյություն ունեցող սենքերի վերանորոգման ներկայիս վատ վիճակի համար՝ նշելով, որ դրանք պահպանման կարիք ունեն: Ուկրաինական փոքրամասնությունը նաեւ հայտարարել է, որ տեւական ժամանակ է այն կանգնած է Երեւանի քաղաքային իշխանությանը պատկանող իր սենքերից վտարվելու վտանգի առաջ:

64. Հույն փոքրամասնությունը խնդրել է պոնտական հունարենը ներառել ոչ նյութական մշակութային ժառանգության ցանկում, իսկ Հանքավան գյուղում (Կոտայքի մարզ) գտնվող իր եկեղեցուն տալ հուշարձանի կարգավիճակ: Տեղեկություններ են ստացվել նաեւ այն մասին, որ եզդիները ֆինանսավորում չեն ստանում իրենց սրբավայրերի կամ տաճարների²² կառուցման համար: Ուղիներին

²² Կովկասի եզդիների մշակույթի կենտրոն, Հայաստանի հինգերորդ պարբերական զեկույցի այլընտրանքային զեկույց, 2022թ., պարբերություն 8:

պատկանող անձինք նույնպես ափսոսանք են հայտնել այն մասին, որ ֆինանսավորումը հիմնականում հասանելի է եղել Խորհրդի միջոցով, եւ որ 2018 թվականին²³ իրենց մշակութային միջոցառումներին ցուցաբերված աջակցությունը եղել է չնչին:

65. Եզդիների ներկայացուցիչներն ափսոսանք են հայտնել այն մասին, որ ընդհանուր առմամբ իրենց մշակույթին եւ փոքրամասնությանն աջակցելու համար իշխանությունների կողմից իրականացվող աշխատանքի մեծ մասը սահմանափակվում էր պարի եւ երգի բանահյուսական արտահայտություններով, այլ ոչ թե այլ հիմնական ոլորտներին անդրադառնալու համար ֆինանսավորում տրամադրելով (տե՛ս 6-րդ, 12-րդ եւ 14-րդ հոդվածները): Ընդհանուր առմամբ, թվային առումով ավելի փոքր ազգային փոքրամասնությունները, այդ թվում՝ ուղիները, իրենց մտավախությունն էին արտահայտում ապագայի վերաբերյալ, քանի որ որոշ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող ընդամենը մոտ 100 հոգի է մնացել. հնարավոր է, որ մոտ ապագայում այդ փոքրամասնությունները ձուլվեն: Նրանք հայտարարել են, որ իրենց մշակույթը պահպանելու եւ զարգացնելու ուղղությամբ Հայաստանի կողմից գործադրվող ջանքերը ողջունելի են, բայց, ամենայն հավանականությամբ, այս անհետացումից խուսափել չի լինի: Օրինակ՝ հույն փոքրամասնությունն ընդգծել է, որ այն գնալով փոքրանում է, քանի որ համայնքը մկրտվում է Հայ Առաքելական Եկեղեցում (տե՛ս 8-րդ հոդվածը): Թվային առումով ավելի փոքր ազգային փոքրամասնությունները նաեւ հայտնել են, որ այն փաստը, որ ֆինանսավորման մեծ մասն ուղղվում է Խորհրդի միջոցով, փոքրամասնություններին մրցակցության մեջ է դնում միմյանց հետ, ինչը մեծացնում է փոքրամասնությունների միջեւ ձեւավորված հարաբերություններում լարվածությունը: Այցի ընթացքում որոշ զրուցակիցներ մատնանշել են մասնավորապես ազգային փոքրամասնությունների իրավունքներին առնչվող ազգային ռազմավարություն ունենալու անհրաժեշտությունը՝ նրանց առջեւ ծառայած բազմաթիվ խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ ընդհանուր

²³ Ուղիական համայնքի անկախ զեկույց:

մոտեցում ապահովելու նպատակով: Այս հարցը դառնում է էլ ավելի կարետոր, երբ խոսքը վերաբերում է ազգային փոքրամասնությունների շրջանում խոցելի անձանց պաշտպանությանն ու սոցիալական ընդգրկմանը (տե՛ս 6-րդ, 12-րդ եւ 15-րդ հոդվածները):

66. Խորհրդատվական կոմիտեն անդրադառնում է Շրջանակային կոնվենցիայի նախաբանին, որտեղ ասվում է, որ բազմակարծիք եւ իսկապես ժողովրդավարական հասարակությունը պարտավոր է ոչ միայն հարգել ազգային փոքրամասնության պատկանող յուրաքանչյուր անձի էթնիկական, մշակութային, լեզվական եւ կրոնական ինքնությունը, այլեւ ստեղծել համապատասխան պայմաններ, որոնք նրանց թույլ կտան արտահայտել, պահպանել եւ զարգացնել այդ մշակույթը: Խորհրդատվական կոմիտեն այս համատեքստում նաեւ ընդգծում է այն կարեւորությունը, որ տվել է թվային առումով ավելի փոքր ազգային փոքրամասնությունների լեզուների եւ մշակույթների վերակենդանացմանը՝ նպատակ ունենալով խուսափելու մշակութային ծուլումից եւ իրենց կամքին հակառակ իրենց ինքնության կորստից, եւ ազգային փոքրամասնությունների մշակույթներն արդյունավետորեն պահպանելուն: Խորհրդատվական կոմիտեն կրկնում է, որ «հաճախ կարող է պահանջվել իշխանությունների կողմից նպատակաուղղված ջանքեր՝ փոքրամասնությունների մշակույթի էական տարրերը վերակենդանացնելու համար, առանց որոնց այդ ինքնության որոշ ասպեկտների արտահայտումն անհնար կլինի»²⁴: Կարետոր է նաեւ բնակչության մեծամասնության շրջանում բարձրացնել ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց՝ իրենց մշակույթն ու ինքնությունը, ներառյալ՝ կրոնը, ավանդույթը, լեզուները եւ մշակութային ժառանգությունը պահպանելու եւ զարգացնելու իրավունքների մասին իրազեկությունը:

67. Այս առումով Խորհրդատվական կոմիտեն ողջունում է, որ հասանելի ֆինանսավորումն իրականացվում է Խորհրդում ներկայացված փոքրամասնությունների համար թափանցիկ եւ կանխատեսելի հիմքերի վրա: Այն

²⁴ ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 4, պարբերություն 67:

Նաեւ ողջունում է Կրթության, գիտության, մշակույթի եւ սպորտի նախարարության միջոցով այլ նախաձեռնությունների ֆինանսավորման հնարավորությունը: Այնուամենայնիվ, Կոմիտեն ափսոսանք է հայտնում ազգային շատ փոքրամասնությունների վրա բացասաբար ազդող՝ սենքերի հետ կապված իրավիճակի համար եւ համարում է, որ իշխանությունները պետք է քայլեր ձեռնարկեն՝ Խորհրդին վերադարձնելու համար նախկինում իրենցից վերցված սենքերը, կամ ձգտեն տրամադրել նոր, ավելի հարմար վայրեր: Այս առումով Խորհրդատվական կոմիտեն մտահոգված է, որ փոքրամասնությունների հարցերով կազմակերպություններին խանգարում են իրենց ողջ ներուժն օգտագործել՝ բարձր վարձավճարների կամ վտարման սպառնալիքների պատճառով:

68. Խորհրդատվական կոմիտեն ընդգծում է, որ ողջունելի կլիներ կայուն եւ կանխատեսելի աջակցության սխեմաների առկայությունը ոչ միայն ճանաչված ազգային փոքրամասնությունների, այլ նաեւ այլ խմբերի համար, ինչպիսիք են ուղիները, որոնք այլ կերպ չէին կարողանա պահպանել իրենց հստակ առանձնահատկությունները²⁵: Խորհրդատվական կոմիտեն իշխանություններին հիշեցնում է ազգային փոքրամասնությունների կրոնական եւ մշակութային ինքնության պահպանման համար նախատեսված կրոնական շենքերի եւ հուշարձանների առանձնահատուկ կարեւորության մասին եւ հետեւաբար ափսոսանք է հայտնում հունական եկեղեցիների հետ կապված իրավիճակի համար, որոնք դեռեւս սպասում են այս հատուկ պաշտպանությանը: Խորհրդատվական կոմիտեն ցանկանում է նաեւ ընդգծել, որ ազգային փոքրամասնությունների պաշտամունքի վայրերի մասով իշխանությունների կողմից դրական աջակցության բացակայությունը կարող է նպաստել Հայ Առաքելական Եկեղեցու արտոնյալ վերաբերմունքի ընկալմանը (տե՛ս 6-րդ հոդվածը):

69. Խորհրդատվական կոմիտեն ընդգծում է, որ մշակութային նախաձեռնություններն ու նախագծերը պետք է արտացոլեն նաեւ բուն փոքրամասնության բազմազանությունը եւ խուսափեն ազգային

²⁵ ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 4, պարբերություն 67:

փոքրամասնությունների մասին կարծրատիպային, միակողմանի պատկերացում թելադրելուց, որն իր հերթին վնասում է միջմշակութային երկխոսությանը (տե՛ս 6-րդ հոդվածը): Այն նաեւ գտնում է, որ ազգային փոքրամասնությունների ռազմավարության մասով կարող է նախատեսվել ավելի կառուցվածքային մոտեցում՝ ապահովելու համար ազգային փոքրամասնությունների, հատկապես՝ թվային առումով ավելի փոքր փոքրամասնությունների լեզվական, կրոնական եւ մշակութային ինքնության երկարաժամկետ պահպանումն ու զարգացումը: Խորհրդատվական կոմիտեն այն կարծիքին է, որ իշխանությունները պետք է հաշվի առնեն այդպիսի փոքրամասնությունների ֆինանսական հատուկ կարիքները եւ ավելի ակտիվ քայլեր ձեռնարկեն՝ նպաստելու համար նրանց մշակույթը պահպանելու եւ զարգացնելու համար անհրաժեշտ պայմաններին:

70. Խորհրդատվական կոմիտեն ընդգծում է ազգային փոքրամասնությունների վերաբերյալ ազգային ռազմավարության ընդունման եւ իրականացման կարելիությունը, ի թիվս այլնի, հանրային կյանքի բոլոր ոլորտներում լիարժեք եւ արդյունավետ իրավահավասարությունը խթանելու համար: Այդպիսի ռազմավարությունը կդառնար համահունչ մոտեցման մի մասը եւ ի լրումն եւ լրացում «Ազգային փոքրամասնությունների մասին» օրենքի՝ պետք է մշակվի, իրականացվի եւ մոնիթորինգի ենթարկվի ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց հետ սերտ համագործակցությամբ:

71. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին ավելի ակտիվորեն աջակցել ազգային փոքրամասնություններին՝ իրենց լեզվական, կրոնական եւ մշակութային ինքնությունը պահպանելու եւ զարգացնելու հարցերում: Անհրաժեշտ են նպատակաուղղված ջանքեր՝ թվային առումով ավելի փոքր փոքրամասնությունների մշակույթի կարելի տարրերին նոր շունչ հաղորդելու համար: Ազգային փոքրամասնությունների վերաբերյալ համապարփակ ազգային ռազմավարությունը պետք է մշակվի, իրականացվի եւ գնահատվի ազգային փոքրամասնությունների եւ քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների հետ սերտ եւ ակտիվ

համագործակցությամբ:

Միջմշակութային երկխոսություն (Հոդված 6)

72. Իշխանություններն ընդգծում են, որ փոքրամասնությունների եւ մեծամասնության միջեւ ձեւավորվել են ընդհանուր առմամբ միջմշակութային լավ հարաբերություններ: Հոկտեմբերի սկզբին նշվող «Ազգային փոքրամասնությունների օրը» նույնպես ներդրվել է մոնիթորինգի անցած փուլի ընթացքում՝ միջմշակութային երկխոսության համար ապահովելով ավելի լայն տեսանելիություն եւ հնարավորություններ:

73. Խորհրդատվական կոմիտեն նաեւ նշում է, որ Սահմանադրության մեջ ճանաչվում է «... Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու՝ որպես ազգային եկեղեցու բացառիկ առաքելությունը հայ ժողովրդի հոգետր կյանքում, նրա ազգային մշակույթի զարգացման եւ ազգային ինքնության պահպանման գործում» (Սահմանադրության 18-րդ հոդված):

74. Ընդհանուր առմամբ ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները հայտարարել են, որ իրենց զգում են Հայաստանի մի մասնիկը, եւ որ Հայաստանն իրենց «հայրենիքն է»: Հայաստանում ազգային փոքրամասնությունների մասին գիտելիքների պակասը բացասաբար է անդրադառնում ազգային բոլոր փոքրամասնությունների վրա եւ սահմանափակում է միջմշակութային երկխոսության հեռանկարները: Տեղեկություններ են ստացվել այն մասին, որ նույնիսկ եթե մեծամասնությունը կարող է տեսականորեն տեղյակ լինել, որ Հայաստանում կան այնպիսի խմբեր, ինչպիսիք են եզդիները կամ մոլոկանները, ցանկացած գիտելիք սահմանափակվում է ավանդական դերերի, հատկապես գյուղատնտեսության²⁶ վերաբերյալ կարծրատիպային պատկերացումներով, որոնք գուցե եւ այլեւս ակտուալ չեն որոշ

²⁶ Տե՛ս նաեւ Հայաստանի կառավարության մեկնաբանությունները Չորրորդ կարծիքի վերաբերյալ, էջ 6:

փոքրամասնությունների համար: Այդպիսի կարծրատիպեր կարող են ունենալ նույնիսկ հեղինակավոր պաշտոններ զբաղեցնող անձինք: Քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչները Խորհրդատվական կոմիտեին նաեւ հայտնել են, որ փոքրամասնությունների վերաբերյալ այս կարծրատիպային տեսակետը, որը զուգորդվում է այն տեսակետով, որ Հայաստանը ե՛ւ էթնիկական, ե՛ւ կրոնական առումով միատարր երկիր է, հանգեցնում է նրան, որ ինչպես ազգային, այնպես էլ կրոնական փոքրամասնություններն անտեսվում են հիմնական հասարակության կողմից²⁷:

75. Եզդիների ներկայացուցիչները, սակայն, հայտարարել են, որ իրենք բնակչության որոշ հատվածների կողմից կողմնակալ եւ նվաստացուցիչ վերաբերմունք են զգում, հատկապես սոցիալական լրատվամիջոցների²⁸ եւ ավանդական լրատվամիջոցների²⁹ միջոցով: Կոմիտեն նաեւ տեղեկացվել է Երեւանում Հոլոքոստի հուշահամալիրի նկատմամբ վանդալիզմի եւ վերջին տարիներին հակահրեականության աճի մասին³⁰: Խորհրդատվական կոմիտեն տեղեկացվել է նաեւ Հայաստանում Լոմ կամ «Բոշա» համայնքի մասին (տե՛ս նաեւ Հայաստանի վերաբերյալ չորրորդ կարծիքը): Այն նշում է, որ Լոմ համայնքին պատկանող անձանց մատնանշելու համար «Բոշա» եզրույթը կարող է օգտագործվել նվաստացուցիչ կերպով («մուրացկան» կամ «գող» իմաստով): Թեեւ Խորհրդատվական կոմիտեն Լոմի ներկայացուցիչների հետ չի հանդիպել, քանի որ չկան այդպիսի կազմակերպություններ, որոշ գրուցակիցներ Կոմիտեին տեղեկացրել են, որ այս համայնքին պատկանող անձինք մի կողմից իրենց չեն տարբերակում հայերից, սակայն մյուս կողմից՝ նրանք ունեն իրենց սեփական գաղտնի լեզուն («Լոմավրեն»), որը նրանք օգտագործում են բացառապես իրենց

²⁷ Տե՛ս Եվրասիա համագործակցություն հիմնադրամի «Կրոնի կամ հավատքի ազատության ժամանակակից հիմնախնդիրները Հայաստանում, Վրաստանում եւ դրանից դուրս» Համաժողովի հաշվետվություն, 2019թ., որը հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://epfarmeria.am/document/EPF-FoRB-2019-Report>, էջ 56-59:

²⁸ Կովկասի եզդիների մշակույթի կենտրոն, Հայաստանի հինգերորդ պարբերական զեկույցի այլընտրանքային զեկույց, պարբերություն 7:

²⁹ Մարդու իրավունքների եզդիական կենտրոն, Այլընտրանքային զեկույց:

³⁰ ԱՄՆ Պետդեպարտամենտի Մարդու իրավունքների վերաբերյալ զեկույց, էջ 49:

համայնքում, եւ որ նրանք մեկ այլ եզրույթ («քաշուտ») են օգտագործում Լոմավրենում՝ հայերին եւ ընդհանրապէս ոչ լոմերին մատնանշելու համար. սա կարող է ցույց տալ, որ նրանք պահպանում են հստակ էթնիկ ինքնություն, որը նրանք չեն ցանկանա բացահայտորեն հրապարակել՝ հաշվի առնելով միջմշակութային երկխոսության լայն բացակայությունը, մեծամասնության կողմից բացասական վերաբերմունքի հավանական վախը եւ տվյալների հավաքագրման նախկին փորձերում բազմակի պատկանելություն արտահայտելու հնարավորությունների բացակայությունը:

76. Խորհրդատվական կոմիտեն ընդգծում է, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը կոչ է անում կանխամտածված ջանքեր գործադրել հասարակության բոլոր անձանց միջեւ փոխադարձ հարգանքի, փոխըմբռնման եւ համագործակցության մթնոլորտ ստեղծելու համար, որտեղ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձինք ճանաչվում են որպէս հասարակության անբաժանելի տարրեր, որոնք արդյունավետորեն օգտվում են իրավունքների եւ ռեսուրսների հավասար հասանելիությունից՝ միաժամանակ ունենալով սոցիալական փոխազդեցության եւ տարբերության միջոցով ներառվելու հնարավորություն: Այն կրկնում է Շրջանակային կոնվենցիայի նախաբանը, որում ասվում է, որ մշակութային բազմազանությունը պետք է լինի յուրաքանչյուր հասարակության հարստացման եւ ոչ թե պառակտման աղբյուր եւ գործոն, ինչը պետք է արտացոլվի օրենսդրության եւ քաղաքականության մեջ:

77. Խորհրդատվական կոմիտեն անհանգստացած է իր զրուցակիցների կողմից քննադատաբար ներկայացված՝ հայ հասարակության որոշ հատվածներում տիրող այն տեսակետով, որ երկիրն ըստ էության միատարր է եւ էթնիկական, եւ կրոնական առումով, քանի որ այն ճշգրիտ չի ներկայացնում Հայաստանի էթնիկ եւ կրոնական բազմազանությունը: Բացի այդ, Կոմիտեն մտահոգված է, որ դա կարող է սահմանափակել փոքրամասնությունների տեսանելիությունը եւ բավարար տեղ չթողնել նրանց մշակույթների եւ լեզուների

առաջխաղացման համար³¹: Այն նաեւ դրականորեն նշում է այս տեսակետին հակադարձելու իշխանությունների ցանկությունը³²:

78. Խորհրդատվական կոմիտեն ընդունում է Հայաստանում գերակշռող ազգային փոքրամասնությունների ընդհանուր ընկալումը: Այնուամենայնիվ, այն մտահոգված է ազգային որոշ փոքրամասնությունների, մասնավորապես՝ այդ տեսանելի փոքրամասնությունների վերաբերյալ կարծրատիպային պատկերացումներով, եւ համարում է, որ պետական մշակութային ծրագրերի իրականացման եւ լրատվամիջոցների միջոցով հետագա գործողություններ են անհրաժեշտ՝ այդ կարծրատիպերին հակազդելու համար (տե՛ս նաեւ 5-րդ հոդվածը):

79. Փոքրամասնությունների եւ նրանց պատմության, ավանդույթների, մշակույթի ու լեզվի մասին ընդհանուր իրազեկությունը պետք է ամրապնդվի բնակչության մեծամասնության շրջանում՝ միջմշակութային երկխոսության համար անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծելու համար: Խորհրդատվական կոմիտեի կարծիքով, քանի դեռ հնարավոր չէ այդպիսի երկխոսություն, փոքրամասնություն-մեծամասնություն հարաբերությունները կբնութագրվեն միայն փոքրամասնությունների հանդուրժողականությամբ՝ ի տարբերություն նրանց էթնիկ, մշակութային, լեզվական եւ կրոնական ինքնության իրական ըմբռնմանը: Սա, իր հերթին, մեծ խոչընդոտ է միջմշակութային երկխոսության համար: Այս համատեքստում Խորհրդատվական կոմիտեն մտահոգված է թվային առումով ավելի փոքր ազգային փոքրամասնությունների պոտենցիալ ձուլմամբ, ինչպես դա արդեն կարծես տեղի է ունեցել Լոմ կամ «Բոշա» համայնքի հետ (տե՛ս նաեւ 3-րդ եւ 5-րդ հոդվածները):

80. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին ակտիվ

³¹ ՇԿԽԿ, Հայաստանի վերաբերյալ չորրորդ կարծիք, պարբերություն 5:

³² Հայաստանի կառավարությունը մատնանշել է «հանրության բազմազան խճանկարը»: Հայաստանի կառավարության մեկնաբանություններ, էջ 6:

քայլեր ձեռնարկել հասարակության մեջ Հայաստանի էթնիկ բազմազանության եւ ազգային փոքրամասնությունների մշակույթի, պատմության, ավանդույթների, կրոնների եւ լեզուների մասին իրազեկության մակարդակը բարձրացնելու, էթնիկ եւ կրոնական կարծրատիպերի դեմ պայքարելու եւ միջմշակութային երկխոսության համար անհրաժեշտ պայմանները խթանելու համար:

Պաշտպանություն գենդերային հիմքով բռնությունից (Հոդված 6)

81. Այցի ընթացքում Խորհրդատվական կոմիտեի ուշադրությունը հրավիրվել է գենդերային հիմքով բռնության որոշ ձեւերի վրա, որոնց հիմնականում բախվում են ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձինք: Ըստ ՄԱԲՀ-ի եւ եզդիների ներկայացուցիչների՝ վաղաժամ եւ հարկադիր ամուսնություններն ավելի տարածված են սոցիալ-տնտեսական մարգինալացման ավելի շատ ենթարկված փոքրամասնությունների էթնիկ խմբերի՝ հատկապես եզդիների շրջանում³³: Գենդերային կոշտ նորմերն ու կանանց դերի նկատմամբ ավանդական վերաբերմունքն ամրապնդում են վաղաժամ ամուսնությունների պրակտիկան³⁴: Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններն ու եզդիական կազմակերպություններն ընդգծել են, որ այս վնասակար երեւոյթն ավանդույթի մեջ քիչ հիմք ունի, այն ֆիզիկական եւ հոգեբանական տրավմաներ է պատճառում աղջիկներին եւ լրջորեն խոչընդոտում է նրանց կյանքում առկա հնարավորությունները՝ փաստացի կիսատ թողնելով նրանց կրթությունը: Իրականում, վաղաժամ ամուսնությունների համատեքստում բարձրացվել է նաեւ հարսնացուի առեւանգման³⁵ հարցը եւ ռիսկը, ինչը հետագայում նպաստում է

³³ ՄԱԲՀ, «Երեխաների ամուսնությունները Հայաստանում», էջ 6, 2014թ.: Տե՛ս նաեւ եզդիական կազմակերպությունների անկախ զեկույցները:

³⁴ Տե՛ս «Եզդի աղջիկները հարսնացուներ չեն» հետազոտական զեկույցը, Վե՛րջ երեխաների ամուսնությանը Հայաստանում, Փառանձեմ ՓԱՐՅԱՆ եւ Իզաբել ԲՐՈՅԱՆ, էջ 12: Բրոյան, Փարյան, Մարտիրոսյան, Հովհաննիսյան: Տե՛ս նաեւ՝ Եվրասիա համագործակցություն հիմնադրամ, «Հայաստանում բնակվող եզդի աղջիկների իրավունքներին եւ հնարավորություններին առնչվող խնդիրները», <https://epfarmenia.am/document/Issues-Related-to-the-Rights-of-and-Opportunities-for-Yezidi-Girls-Residing-in-Armenia>, էջ 6, 2020թ.:

³⁵ Տե՛ս «Եզդի աղջիկները հարսնացուներ չեն», Վե՛րջ երեխաների ամուսնությանը Հայաստանում,

աղջիկների սոցիալական սահմանափակումներին. դպրոց գնալիս առեւանգվելու վտանգը եւ վախը բացասաբար են անդրադառնում հատկապես եզրի աղջիկների՝ ուսումը կիսատ թողնելու ցուցանիշների վրա (տե՛ս նաեւ 12-րդ հոդվածը): Զրուցակիցները քննադատել են իշխանությունների կողմից ամենաթողության մոտեցումը, որը խոչընդոտում է վաղաժամ ամուսնությունները կանխելուն ուղղված գործողությունները՝ վախենալով եզրիական ենթադրյալ ավանդույթներն անտեղի կերպով սահմանափակելուց, որոնք իշխանությունների կողմից դիտվում են որպես այդպիսին, եւ նպաստելով այդպիսի դեպքերի մասին ուստիկանությանը ոչ լիարժեք հաղորդելուն³⁶: Խորհրդատվական կոմիտեի զրուցակիցներն այս առումով ընդգծել են իշխանությունների՝ բոլոր մարդկանց վնասներից պաշտպանելու եւ կրթության իրավունքն ապահովելու դրական պարտավորությունները: Որոշ զրուցակիցներ հայտարարել են, որ նույնիսկ առերեսույթ ապացույցների առկայության դեպքում պետությունը չի կատարում իր դրական պարտավորությունները: Վկայակոչելով, ի թիվս այլ աղբյուրների, Շրջանակային կոնվենցիան՝ նրանք հայտարարել են, որ ավանդույթները կարող են պաշտպանվել միայն այն պայմանով, որ դրանք չեն հակասում մարդու մյուս հիմնարար իրավունքներին եւ ազատություններին, ներառյալ, ի թիվս այլնի, վնասից պաշտպանվելու իրավունքն ու կրթության իրավունքը:

82. Այս խնդիրներով պայմանավորված՝ Հայաստանում որպես մտահոգիչ հարց է բարձրացվել սեռով պայմանավորված հղիության արհեստական ընդհատման խնդիրը: 2011 թվականին Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովն ընդգծել է ծննդյան պահին սեռերի խեղված հարաբերակցության տագնապալի մակարդակները Եւս անդամ մի շարք երկրներում, ներառյալ՝ Հայաստանում, որտեղ այդ ցուցանիշը կազմել է 112/100՝ համեմատած 102-106 տղա եւ 100 աղջիկ ծննդյան պահին սեռերի նորմալ հարաբերակցության հետ³⁷: 2013

Փառանձեմ ՓԱՐՅԱՆ եւ Իզաբել ԲՐՈՅԱՆ, *հիշատակված տեղում*, էջ 13, 15: Տե՛ս նաեւ Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի հարցերով փորձագետների խումբը (ԳՐԵՏԱ), 2017թ., պարբերություն 70, 72, հետեւյալ հղմամբ՝ <http://rm.coe.int/doc/09000016806ff1ad>:

³⁶ Նույն տեղում, էջ 13-14:

³⁷ Տե՛ս ԵԽԽՎ 1829(2011) բանաձեւը: Տե՛ս նաեւ՝ ՄԱԲՀ, «Պտղի սեռով պայմանավորված հղիության

թվականի ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ ազգային փոքրամասնություններում այս ցուցանիշը կազմել է մոտ 128 արական սեռի ծնունդ 100 իգական սեռի հաշվով³⁸: 2016 թվականին նոր փոփոխություններ են մտցվել «Մարդու վերարտադրողական առողջության եւ վերարտադրողական իրավունքների մասին» օրենքում³⁹, ինչի արդյունքում սեռով պայմանավորված հղիության արհեստական ընդհատումները դարձել են անօրինական՝ հաշվի առնելով այն մտահոգությունը, որ ոմանց կողմից այն կարող է օգտագործվել այդպիսի առողջապահական ծառայություններից օգտվելու պատճառները «զտելու» եւ դրանով իսկ այդ ծառայությունների մատչելիությունը սահմանափակելու համար (տե՛ս 15-րդ հոդվածը)⁴⁰: Եզդիների ներկայացուցիչները Խորհրդատվական կոմիտեի ուշադրությանն են ներկայացրել սեռով պայմանավորված հղիության արհեստական ընդհատման հարցը՝ նշելով դրա բացասական հետեւանքները, օրինակ՝ վաղաժամ եւ հարկադիր ամուսնության եւ հարսնացուի առեւանգման համար պայմաններ ստեղծելու հարցում դեր խաղալը (տե՛ս 12-րդ եւ 15-րդ հոդվածները)⁴¹ պայմանավորված ավելի քիչ աղջիկների լույս աշխարհ գալով: Այս խնդրի վրա ուշադրություն են հրավիրել նաեւ տեղական իշխանությունների ներկայացուցիչները:

83. Եվրոպայի խորհրդի Մարդու իրավունքների հանձնակատարի խոսքերով՝ «ընտանեկան բռնությունը շարունակում է մնալ լուրջ, տարածված եւ որոշ չափով դեռեւս թերագնահատված երեւոյթ Հայաստանում»⁴¹: 2019 թվականի

արհեստական ընդհատման վերաբերյալ» Հայաստանի տեղեկատվական թերթիկ, 2020թ., որը հասանելի է հետեւյալ հղմամբ՝ <https://www.unfpa.org/resources/armenia-gender-biased-sex-selections-explained>:

³⁸ Եվրասիա համագործակցություն հիմնադրամ, «Հայաստանում բնակվող եզդի աղջիկների իրավունքներին եւ հնարավորություններին առնչվող խնդիրները» (2020թ.), էջ 18. Գիլմոտտ Չ.Ք, IRD/CEPED Փարիզ, *Նորածինների սեռերի անհամամասնությունը Հայաստանում՝ Ժողովրդագրական տվյալներ եւ վերլուծություն*, Երեւան (2013թ.), էջ 57:

³⁹ 2016 թվականի հունիսի 29-ի փոփոխությունները հասանելի են միայն հայերենով՝ հետեւյալ հղմամբ՝ <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=107500>:

⁴⁰ ՄԱԿ-ի կանայք, Համառոտ ակնարկ Հայաստանում գենդերային հավասարության մասին, էջ 7՝ <https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2022/02/armenia-country-gender-equality-brief.pdf>:

⁴¹ Տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի Մարդու իրավունքների հանձնակատար Դունյա ՄիՅԱՏՆՎԻՉԻ գեկույցը 2018 թվականի սեպտեմբերի 16-ից 20-ը Հայաստան կատարած իր այցին հաջորդիվ, էջ 9, որը հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://rm.coe.int/report-on-the-visit-to-armenia-from-16-to-20->

իր զեկույցում նա նշել է, որ Հայաստանի ազգային վիճակագրական ծառայությունը եւ Առողջապահության նախարարությունը պարզել են, որ «Հայաստանում կանանց 10%-ը եւ տղամարդկանց 23%-ը համաձայնել են, որ կնոջ ծեծն արդարացված է որոշակի իրավիճակներում. գյուղական որոշ շրջաններում կնոջ ծեծի ընդունումը հասել է 40-41%-ի⁴²: Խորհրդատվական կոմիտեի զրուցակիցների կարծիքով՝ ազգային փոքրամասնությունների համայնքների համար նույնպես տարածված խնդիր է ընտանեկան բռնությունը, որին ենթարկվում են հատկապես կանայք եւ երեխաները: Այս համատեքստում քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունները բարձրաձայնել են նաեւ այն խնդիրների մասին, որոնց բախվում են փոքրամասնությունների կանայք ոստիկանության հետ հարաբերություններում՝ նկատելով, որ արդարադատության մասով մշակութային եւ հաճախ լեզվական այս խոչընդոտների հաղթահարումը մի խնդիր է, որն իշխանությունների կողմից արձագանք է պահանջում: Տեղեկություններ են ստացվել նաեւ այն մասին, որ ազգային փոքրամասնությունների կանայք ավելի մեծ դժվարությունների են հանդիպում մշակութային եւ լեզվական առումով՝ իրավասու հանրային ծառայություններ եւ աջակցություն ստանալու հարցում⁴³: Քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչները նույնպես ընդգծել են, որ այս խնդրի վերաբերյալ տվյալների բացակայությունը խոչընդոտում է իշխանությունների՝ արդյունավետ արձագանքելու կարողությունը:

84. Խորհրդատվական կոմիտեն կրկնում է, որ «6-րդ հոդվածի 2-րդ կետում նշված է մասնակից պետությունների՝ բոլոր անձանց բռնությունից եւ էթնիկական

[september-2018-by-dunia-m/168091f9d5](https://www.dhs.gov/press/2018-by-dunia-m/168091f9d5) :

⁴² Ազգային վիճակագրական ծառայություն [Հայաստան], Առողջապահության նախարարություն [Հայաստան] եւ ՖՄԴ: «Հայաստանի ժողովրդագրության եւ առողջության հարցերի հետազոտություն, 2015-16», 2017թ., էջ 248՝ <https://dhsprogram.com/pubs/pdf/FR325/FR325.pdf>: Տե՛ս նաեւ՝ Եվրոպայի խորհրդի Մարդու իրավունքների հանձնակատար, CommDH(2019)1, էջ 9:

⁴³ Համընդհանուր պարբերական դիտարկման աշխատանքային խմբի 35-րդ նստաշրջանի ընթացքում «Փաստաբաններ հանուն մարդու իրավունքների» կազմակերպության, Մարդու իրավունքների հետազոտությունների կենտրոնի եւ Հայաստանի Կանանց ռեսուրսային կենտրոնի կողմից ներկայացված՝ ՄԱԿ-ի Համընդհանուր պարբերական դիտարկման վերաբերյալ Հայաստանյան շահագրգիռ կողմերի զեկույց, 2020 թվականի հունվարի 20-31, պարբերություն 40՝ <https://uprdoc.ohchr.org/uprweb/downloadfile.aspx?filename=7244&file=CoverPage>:

հիմքերով խտրականությունից պաշտպանելու պարտավորությունը»⁴⁴: Ընդունելով, որ կանանց եւ աղջիկների նկատմամբ գենդերային հիմքով բռնությունը կարող է ազդել նաեւ բնակչության մեծամասնության վրա, Խորհրդատվական կոմիտեն ընդգծում է հատուկ միջոցների մշակման անհրաժեշտությունը, որը հնարավորություն կտա ազգային փոքրամասնություններին պատկանող կանանց եւ աղջիկներին հաղորդելու բռնության մասին՝ հաշվի առնելով բազմակի խտրականության հնարավոր ռիսկերն ու արդարադատության հասնելու ճանապարհին նրանց առջեւ ծառայող խոչընդոտները, որոնց նրանք բախվում են: Այս առումով, ոստիկանական ուժերում եւ սոցիալական ծառայություններում լեզվական եւ մշակութային գիտելիքների ձեւավորումը կենսական նշանակություն ունի այդպիսի վնասներից պաշտպանելու եւ դրանք կանխելու համար: Այս ուղղությամբ պետք է միջոցներ ձեռնարկվեն վաղաժամ ամուսնությունների դեմ պայքարելու համար՝ նպատակ ունենալով արդյունավետորեն իրականացնելու Շրջանակային կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետով ամրագրված պաշտպանությունը:

85. Խորհրդատվական կոմիտեն վերահաստատում է իր մտահոգությունը վաղաժամ եւ հարկադիր ամուսնությունների վնասակար հետեւանքների վերաբերյալ, որոնք լայնորեն ճանաչվում են որպես վնասակար երեւոյթ, որը խախտում, չարաշահում կամ խաթարում է մարդու իրավունքները, եւ կապված են այլ վնասակար երեւոյթների եւ մարդու իրավունքների խախտումների հետ ու արմատավորում են այդ երեւոյթները: Այդպիսի վնասակար երեւոյթն անհամաչափ բացասական ազդեցություն է ունենում եզրի աղջիկների վրա եւ լուրջ վտանգ է ներկայացնում նրանց ֆիզիկական եւ հոգեբանական առողջության բազմաթիվ ասպեկտների համար: Այս հարցը խոչընդոտում է նաեւ կրթության իրավունքը, որն ունի յուրաքանչյուր երեխա (տե՛ս նաեւ 12-րդ հոդվածը): Խորհրդատվական կոմիտեն նաեւ մտահոգված է, ինչպես ներկայացրել են իր ազգային փոքրամասնությունների զրուցակիցները, որ սեռով պայմանավորված

⁴⁴ ՇԿԽԿ Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 4, 2016թ., պարբերություն 55:

հղիության արհեստական ընդհատումներն արտացոլում են գենդերային կողմնակալությունը եւ ամրապնդվում են սոցիալ-տնտեսական անբարենպաստ պայմանների ու հասարակության մեջ կանանց ցածր կարգավիճակի պատճառով⁴⁵:

86. Թեեւ կանանց նկատմամբ գենդերային հիմքով բռնությունը տեղի է ունենում ոչ միայն ազգային փոքրամասնությունների համայնքներում, եզդիների ներկայացուցիչները Խորհրդատվական կոմիտեին տեղեկացրել են, որ այս խնդիրը վերաբերում է հատկապես նրանց փոքրամասնության որոշ հատվածների: Եզդիների եւ ոստիկանության միջեւ մշտական մշակութային եւ լեզվական խոչընդոտները հատկապես մտահոգիչ են, քանի որ դրանք կարող են եզդի փոքրամասնությանը պատկանող անձանց, հատկապես վտանգի տակ գտնվող անձանց, թողնել առանց իրավական պաշտպանության միջոցների եւ դնել բռնության բարձր ռիսկի տակ: Այս բոլոր հարցերի հետ կապված՝ Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ իրավապահ մարմինների եւ սոցիալական ծառայությունների շրջանում լեզվական եւ մշակութային գիտելիքների մասով վերապատրաստումն ու դրանց բարձրացումն անհրաժեշտ քայլ է: Անհրաժեշտություն կա նաեւ դպրոցներում ավելի բաց խոսելու այդպիսի հարցերի մասին՝ ապահովելու համար, որ երեխաներն ունենան իրազեկություն եւ լեզվական գիտելիքներ՝ չարաշահման ցանկացած դեպքի մասին հաղորդում ներկայացնելու համար: Խորհրդատվական կոմիտեն ափսոսանք է հայտնում, որ քրեական վարույթների վերաբերյալ վիճակագրական տվյալները տարանջատված չեն ըստ ազգային փոքրամասնությունների ծագման, սեռի, գենդերի եւ աշխարհագրական բաշխվածության, եւ որ քրեական հետապնդման ու վարույթների փուլերի վերաբերյալ տվյալները բաժանված չեն ըստ բռնության տեսակի (տե՛ս նաեւ 4-րդ հոդվածը): Եվ վերջապես, Խորհրդատվական կոմիտեն ընդգծում է այդպիսի վնասակար երեւույթների պատմական եւ հասարակական համատեքստն իշխանությունների կողմից հասկանալու կարեւորությունն ու

⁴⁵ Տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի Մարդու իրավունքների հանձնակատարի 2015 թվականի հունվարի 15-ի մեկնաբանությունը:

անհրաժեշտությունը, որպեսզի պատշաճ կերպով ճանաչեն դրանց նպաստող պատճառներն ու սոցիալ-տնտեսական գործոնները, ինչպես նաև աշխարհագրական եւ ընտանեկան տարբերություններն այս հարցում:

87. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին հավաքել տվյալներ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող կանանց եւ երեխաների նկատմամբ գենդերային հիմքով բռնության, այդ թվում՝ վաղաժամ եւ հարկադիր ամուսնությունների վերաբերյալ, եւ մշակել համապարփակ քաղաքականություն եւ միջոցներ՝ այդ երեւոյթը կանխելու եւ դրա դեմ պայքարելու համար՝ սերտորեն համագործակցելով իրավապահ մարմինների եւ սոցիալական ծառայությունների հետ՝ ազգային փոքրամասնությունների մասնակցությամբ: Այդպիսի քաղաքականությունները պետք է հիմնված լինեն ապացույցների վրա եւ անդրադառնան վաղաժամ եւ հարկադիր ամուսնությունների հիմքում ընկած սոցիալական, տնտեսական եւ մշակութային դրդապատճառներին: Դրանք պետք է ուղղված լինեն խոցելի անձանց համայնքային խնամք տրամադրելուն եւ խմբերի, անհատների եւ հաստատությունների միջեւ վստահությունն ամրապնդելուն, ինչպես նաև ներառեն տեղեկատվական արշավներ ծնողների, դպրոցների եւ համայնքների շրջանում:

Ատելության խոսք եւ ատելության հիմքով կատարվող հանցագործություն (Հոդված 6)

88. Սահմանադրության 42-րդ հոդվածով նախատեսվում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք, ներառյալ՝ տեղեկություններ եւ գաղափարներ փնտրելու, ստանալու, տարածելու ազատությունը տեղեկատվության ցանկացած միջոցով՝ անկախ պետական սահմաններից: Այն նաև նախատեսում է այս իրավունքի սահմանափակում հատուկ հանգամանքներում, օրինակ՝ ի շահ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության եւ բարոյականության կամ այլոց պատվի ու բարի համբավի

Եւ այլ հիմնական իրավունքների եւ ազատությունների պաշտպանության: 77-րդ հոդվածով արգելվում է Սահմանադրությամբ ամրագրված իրավունքների եւ ազատությունների օգտագործումն ազգային, ռասայական կամ կրոնական ատելություն բորբոքելու նպատակով:

89. Ներկայումս գործող Քրեական օրենսգրքի 226-րդ հոդվածը պատիժ է նախատեսում ազգային, ռասայական կամ կրոնական թշնամանք հարուցելուն, ռասայական գերազանցությանը կամ «ազգային արժանապատվությունը նվաստացնելուն» ուղղված գործողությունների դեպքում: Այս հանցանքը համարվում է ծանր, եթե այն կատարվում է, ի թիվս այլնի, հրապարակայնորեն կամ լրատվության միջոցներ օգտագործելով: Ավելին, հաշվի առնելով Քրեական օրենսգրքում կատարված փոփոխությունները՝ նոր ներմուծված 226.2. հոդվածով արգելվում են անձի կամ անձանց խմբի նկատմամբ, ի թիվս այլնի, ռասայով, մաշկի գույնով, էթնիկական կամ սոցիալական ծագումով, լեզվով, կրոնով, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելությամբ պայմանավորված բռնություն գործադրելու հրապարակային կոչերը, այդ թվում՝ նման բռնությունը հրապարակայնորեն արդարացնելը կամ քարոզելը:

90. 2022 թվականի հուլիսի 1-ին ուժի մեջ մտած նոր Քրեական օրենսգրքի 329-րդ հոդվածը քրեականացնում է ցանկացած գործողություն, որն ուղղված է ազգային, էթնիկական, ռասայական, քաղաքական, գաղափարախոսական կամ կրոնական թշնամանք, ատելություն կամ անհանդուրժողականություն հարուցելուն, ինչպես նաեւ մեկ այլ սոցիալական խմբի նկատմամբ ատելություն, անհանդուրժողականություն կամ թշնամանք հարուցելուն: Նոր Քրեական օրենսգրքի 330-րդ հոդվածով արգելվում է բռնություն գործադրելու հրապարակային կոչը, նման բռնությունը հրապարակայնորեն արդարացնելը կամ քարոզելը, ինչպես նաեւ այդ նպատակով նյութ կամ առարկա տարածելը:

91. Բացի այդ, մոնիթորինգի ժամանակահատվածում գործող Քրեական օրենսգիրքը ներառում է ռասայական, ազգային կամ կրոնական ատելության շարժառիթը որպես ծանրացնող հանգամանք մի քանի հանցանքների դեպքում,

որոնք են սպանությունը⁴⁶, առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելը⁴⁷, ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելը⁴⁸, գույքը դիտավորությամբ վնասելը⁴⁹ եւ դիակը կամ թաղելու վայրը անարգանքի ենթարկելը⁵⁰: Նոր Քրեական օրենսգրքով այս ցանկը համալրվել է այլ հոդվածներով, որոնք ռասայական, ազգային կամ կրոնական ատելության շարժառիթը դիտարկում են որպես ծանրացուցիչ հանգամանք ազատությունից ապօրինի զրկելու⁵¹, հոգեկան եւ ֆիզիկական ներգործության դեպքում⁵²:

92. Խորհրդատվական կոմիտեն նշում է, որ Հայաստանի օրենսդրության մեջ ատելության խոսքին վերաբերող դրույթներ նախատեսված են միայն Քրեական օրենսգրքով: Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով, որ կան դեպքեր, երբ քրեական պատժամիջոցները ոչ անհրաժեշտ են, ոչ համաչափ, հարկ է նշել, որ ատելության խոսքը⁵³ կարգավորող իրավական դրույթներ չկան ո՛չ Քաղաքացիական օրենսգրքում, ո՛չ էլ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքում:

93. Խորհրդատվական կոմիտեն հիշեցնում է, որ «էթնիկ պատկանելության հիմքով բռնությունը պետք է ճանաչվի որպես բռնության հատկապես ստոր ձեւ, որը մտահոգում եւ սպառնում է ողջ հասարակությանը, եւ այդպիսով պետք է վճռականորեն հակազդել դրան ու կանխել դա: Ատելության հիմքով հանցագործությանը համապարփակ կերպով անդրադառնալու համար քրեական օրենսդրությունը պետք է պարունակի դրույթներ, որոնք քրեականացնում են էթնիկ

⁴⁶ Քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդված:

⁴⁷ Քրեական օրենսգրքի 112-րդ եւ 113-րդ հոդվածներ:

⁴⁸ Քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդված:

⁴⁹ Քրեական օրենսգրքի 185-րդ հոդված:

⁵⁰ Քրեական օրենսգրքի 265-րդ հոդված:

⁵¹ Քրեական օրենսգրքի 192-րդ հոդված:

⁵² Քրեական օրենսգրքի 194-րդ եւ 195-րդ հոդվածներ:

⁵³ Համեմատական ուսումնասիրություն ատելության խոսքի մասին օրենքների եւ Հայաստանի օրենսդրության վերաբերյալ, Չարա Բակալիս եւ Արա Ղազարյան, «Արդարադատության մատչելիության խթանում Արեւելյան գործընկերության երկրներում խտրականության, ատելության հիմքով կատարվող հանցագործությունների եւ ատելություն սերմանող խոսքի զոհերի համար ոչ դատական կարգով փոխհատուցման մեխանիզմների միջոցով» ծրագիր, 2020 թվականի սեպտեմբերի 7, էջ 11:

պատկանելությամբ պայմանավորված ատելության խոսքը, սպառնալիքները եւ բռնությունը, ինչպես նաեւ բռնություն եւ ատելություն հարուցելը: Բացի այդ, ռասայական խտրականությունը պետք է համարվի որպես ցանկացած իրավախախտման ծանրացնող հանգամանք, իսկ իրավապահ մարմինները պետք է պատշաճ կերպով վերապատրաստվեն՝ ապահովելու, որ ռասայական եւ էթնիկական դրդապատճառներով հարձակումներն ու խտրականությունը բացահայտվեն եւ արձանագրվեն, ինչպես նաեւ պատշաճ կերպով հետաքննվեն եւ պատժվեն նպատակային, մասնագիտացված եւ արագ գործողությունների միջոցով»⁵⁴:

94. Խորհրդատվական կոմիտեն ափսոսանքով նշում է, որ վերոհիշյալ ծանրացնող հանգամանքները բացառապես վերաբերում են վերը նշված սպառիչ թվարկված հանցագործություններին, բայց ոչ բոլորին (օրինակ՝ բռնաբարություն, սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություններ եւ այլն): Խորհրդատվական կոմիտեն այս հարցն արդեն ընդգծել էր իր նախորդ կարծիքում⁵⁵: Խորհրդատվական կոմիտեն ողջունում է, որ Հայաստանի իշխանություններն այդ հարցին անդրադարձել են նոր ընդունված Քրեական օրենսգրքում, որը նախատեսում է, որ պատիժը նշանակելիս կարող են հաշվի առնվել ծանրացնող գործոնները: Ավելին, Խորհրդատվական կոմիտեն ափսոսանք է հայտնում այն մասին, որ ատելության խոսքի դեմ պայքարին ուղղված գործող օրենսդրական լուծումները հիմնված են բացառապես Քրեական օրենսգրքի դրույթների վրա՝ չդիտարկելով իրավական պաշտպանության այլ միջոցներ (այսինքն՝ քաղաքացիական եւ վարչական), որոնք կարող են ատելության խոսքի վերաբերյալ դեպքերին լուծում տալ ավելի ցածր ատյաններում:

95. Թեեւ, ըստ իր զրուցակիցների, Հայաստանում գերիշխում է ազգային փոքրամասնությունների համընդհանուր ընդունումը, եւ ազգային փոքրամասնությունները չեն բախվում իրենց էթնիկ ծագման հիմքով թշնամանքի,

⁵⁴ Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 4, պարբերություն 56:

⁵⁵ Տե՛ս Խորհրդատվական կոմիտեի չորրորդ կարծիքը Հայաստանի վերաբերյալ, ACFC/OP/IV(2016)006, պարբերություն 59:

Խորհրդատվական կոմիտեն նշում է, որ ատելության հիմքով հանցագործությունների եւ ատելության խոսքի մասին տարանջատված տվյալների բացակայությունը դժվարացնում է այս հարցերի վերաբերյալ միտումների սահմանումը:

96. Խորհրդատվական կոմիտեն քաջալերում է իշխանություններին քաղաքացիական եւ վարչական օրենսդրությամբ նախատեսված իրավական պաշտպանության միջոցներ տրամադրել ատելության խոսքի ոչ այնքան լուրջ դեպքերի համար:

97. Խորհրդատվական կոմիտեն իշխանություններին հորդորում է ստեղծել ատելության հիմքով հանցագործությունների եւ ատելության խոսքի վերաբերյալ տվյալների հավաքագրման համապարփակ համակարգ՝ վիրավորանքի եւ ատելության դրդապատճառների վերաբերյալ ամբողջությամբ տարանջատված տվյալներով՝ դրանով իսկ թույլ տալով գնահատել ազգային փոքրամասնությունների վրա ազդեցությունն ու այդ երեւույթներին արձագանքելու համար իշխանությունների կողմից գործադրված ջանքերը:

Ազատ արտահայտվելը (Հոդված 7)

98. Իշխանությունները Խորհրդատվական կոմիտեին տեղեկացրել են, որ հաշվետու ժամանակահատվածում, մասնավորապես՝ Covid-19-ի համաճարակից եւ Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունից հետո, Հայաստանում նկատվել է ապատեղեկատվության զանգվածային ալիք, ինչպես նաեւ առցանց քաղաքական վիրավորական քննարկումների ակնհայտ աճ: Այս խնդիրը լուծելու համար իշխանությունները մի շարք օրենսդրական փոփոխություններ են ընդունել:

99. Ինչ վերաբերում է Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությանը, ապա 2020 թվականի սեպտեմբերի 27-ին Կառավարությունը ռազմական դրություն հայտարարելու մասին որոշում է ընդունել⁵⁶: Քրեական օրենսգրքում եւ Վարչական

⁵⁶ Մարդու իրավունքների պաշտպանը դիմում է ներկայացրել Սահմանադրական դատարան՝ վիճարկելով «Ռազմական դրության մասին» օրենքի՝ խոսքի ազատությունը սահմանափակող

օրենսգրքում նույնպես փոփոխություններ են կատարվել՝ ռազմական դրությամբ սահմանված սահմանափակումների խախտման համար տույժեր նախատեսելու համար (վերջնականապես հանվել է 2021 թվականի մարտի 24-ին): 2020 թվականի սեպտեմբերի 29-ին Հայաստանը նաեւ ծանուցել է Եվրոպայի խորհրդի գլխավոր քարտուղարին ռազմական դրության հայտարարումից հետո ՄԻԵԿ-ի 8-րդ, 10-րդ եւ 11-րդ հոդվածներով նախատեսված պարտավորություններից իր ժամանակավոր շեղումների մասին: Սա հանվել է 2021 թվականի ապրիլին⁵⁷: 2021 թվականի հուլիսի 30-ին Քրեական օրենսգրքը կրկին փոփոխվել է, եւ ավելացվել է 137.1 հոդվածը, որը քրեականացնում է «լուրջ» վիրավորանքը եւ տուգանքներ եւ ազատազրկում է նախատեսում այն դեպքերի համար, երբ դրանք ուղղված են անձանց՝ նրանց հանրային գործունեությամբ պայմանավորված: Այս դրույթի իրագործման արդյունքում հարուցվել են ավելի քան 260 քրեական գործեր, որոնք այժմ գտնվում են վարույթում: Այս դրույթի ներդրումը խստորեն քննադատվել է, ի թիվս այլոց, Խորհրդատվական կոմիտեի մի շարք գրուցակիցների, ինչպես նաեւ Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի կողմից⁵⁸: Ավելին, ինչպես նշվել է վերեւում, 2020 թվականի ապրիլի 15-ին Քրեական օրենսգրքում կատարված փոփոխությունների արդյունքում ավելացված նոր 226.2 հոդվածով արգելվում են տարբեր հիմքերով անձի կամ անձանց խմբի նկատմամբ բռնություն գործադրելու հրապարակային կոչերը (նույն տեղում):

100. Խորհրդատվական կոմիտեն նշում է, որ 2020 թվականի հոկտեմբերին Մարդու իրավունքների եզրիական կենտրոնի ղեկավար Սաշիկ Սուլթանյանին մեղադրանք է առաջադրվել Քրեական օրենսգրքի 226.2 հոդվածի 1-ին մասով (բռնություն գործադրելու հրապարակային կոչերը, նման բռնությունը հրապարակայնորեն արդարացնելը կամ քարոզելը)⁵⁹՝ 2020 թվականի մայիսին

դրույթների սահմանադրականությունը: Սահմանադրական դատարանի 2020 թվականի նոյեմբերի 20-ի որոշմամբ վիճարկվող դրույթների գործողությունը կասեցվել է:

⁵⁷ Տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի՝ պայմանագրերի հարցերով գրասենյակը, շեղում՝ թվագրված 2020 թվականի սեպտեմբերի 29-ից 2021 թվականի ապրիլ:

⁵⁸ Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի 2022 թվականի հունվարի 27-ի զեկույց, Ժողովրդավարական կառույցների գործունեությունը Հայաստանում, էջ 5: Տե՛ս նաեւ «Ֆրիդոմ Հաուս»-ի [Freedom House] 2021 թվականի զեկույցը Հայաստանի մասին, որը հասանելի է հետեւյալ հղմամբ՝ <https://freedomhouse.org/country/armenia/freedom-net/2021> :

իրաքյան «yezidinews.com» կայքին տված եւ 2020 թվականի հունիսի 8-ին հրապարակված հարցազրույցի ժամանակ արտահայտած մտքերի պատճառով: Հարցազրույցում Սաշիկ Սուլթանյանն ընդգծել է Հայաստանում եզդի ազգային փոքրամասնության ներկայացուցիչների առջեւ ծառայած խնդիրները (տե՛ս սույն կարծիքի 6-րդ, 12-րդ, 15-րդ հոդվածները) եւ այդ խնդիրների լուծման համար Հայաստանի կողմից ցուցաբերվող անգործությունը: Հարուցված քրեական գործի շրջանակներում քննիչը Սաշիկ Սուլթանյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է կիրառել ստորագրությունը՝ երկրից չբացակայելու մասին: 2021 թվականի օգոստոսի 2-ին կազմվել է վերջնական մեղադրական եզրակացություն, եւ գործն ուղարկվել է Երեւանի ընդհանուր իրավասության դատարան (Երեւանի դատարան)՝ ըստ էության քննության համար: Մեղադրական եզրակացության մեջ մասնավորապես նշվում էր, որ հարցազրույցի ընթացքում Սաշիկ Սուլթանյանը հայերի եւ եզդիների միջեւ ազգային թշնամանք հրահրելուն ուղղված գործողություններ է կատարել: Սույն կարծիքի ընդունման պահին գործը դեռ գտնվում էր Երեւանի դատարանի վարույթում:

101. Խորհրդատվական կոմիտեն նշում է, որ մարդու իրավունքների մի քանի միջազգային եւ ազգային դերակատարներ, այդ թվում՝ Եվրոպայի խորհրդի Մարդու իրավունքների հանձնակատարը⁵⁹ եւ այլք⁶⁰, այդ թվում՝ իրավապաշտպան ՀԿ-ներ, որոնց Խորհրդատվական կոմիտեն հանդիպել է այցի ընթացքում, իրենց լուրջ մտահոգություններն են հայտնել Սաշիկ Սուլթանյանի նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման առնչությամբ: Նրանց մտահոգությունները, ի թիվս այլնի,

⁵⁹ Տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի Մարդու իրավունքների հանձնակատարի նամակը՝ ուղղված Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազին, որը հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ [Commissioner seeks clarification over criminal proceedings against Armenian human rights defender Sashik Sultanyan - View \(coe.int\)](https://www.coe.int/en/web/commissioner/clarification-over-criminal-proceedings-against-armenian-human-rights-defender-sashik-sultanyan) [Հանձնակատարը պարզաբանում է պահանջում հայ իրավապաշտպան Սաշիկ Սուլթանյանի դեմ հարուցված քրեական վարույթի վերաբերյալ կարծիք (coe.int)]:

⁶⁰ Տե՛ս ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների պաշտպանների հարցերով հատուկ զեկուցողի կողմից արված հայտարարությունը, փոքրամասնություններին վերաբերող հարցեր եւ արտահայտվելու ազատություն, որը հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=27372&LangID=E>. տե՛ս նաեւ «Հյուման Ռայթս Ուոչ»-ի կողմից արված հայտարարությունը, որը հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ [Armenia: Malicious Prosecution of Activist | Human Rights Watch \(hrw.org\)](https://www.hrw.org/news/2021/08/11/armenia-malicious-prosecution-activist) [Հայաստան. Ակտիվիստի նենգամիտ հետապնդում | «Հյուման Ռայթս Ուոչ» (hrw.org)]:

վերաբերում էին իր փոքրամասնության մասին իրավաչափ խոսքի եւ քարոզչության սխալ բնութագրմանը որպես ատելության հրահրում, ինչպես նաեւ «զսպող ազդեցություն», որը հարուցված քրեական գործերն ունենում են իրավապաշտպանների եւ փոքրամասնությունների իրավունքները պաշտպանող այլոց վրա: Այդ ՀԿ-ները նույնպես Խորհրդատվական կոմիտեի ուշադրությունը հրավիրել են մարդու իրավունքների պաշտպանության իրենց ամենօրյա աշխատանքի վրա այս վարույթների ունեցած «զսպող ազդեցության» վրա: Այս դերակատարներից շատերը խնդրել են հանել պարոն Սուլթանյանի դեմ հարուցված քրեական մեղադրանքը: Բացի այդ, Մարդու իրավունքների պաշտպանը նույնպես Խորհրդատվական կոմիտեին հայտնել է խնդրո առարկա քրեական գործի վերաբերյալ իր մտահոգությունը՝ նշելով, որ խնդրել է գլխավոր դատախազին դադարեցնել պրն Սուլթանյանի նկատմամբ քրեական վարույթը:

102. Խորհրդատվական կոմիտեն ցանկանում է կրկին նշել արտահայտվելու ազատության իրավունքի վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի համապատասխան նախադեպային իրավունքը, համաձայն որի՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածը երաշխավորում է ազատորեն արտահայտվելը ոչ միայն այն «տեղեկությունների» կամ «գաղափարների» մասով, որոնք դրականորեն են ընդունվում կամ դիտվում են որպես ոչ վիրավորական կամ անտարբերության առարկա, այլ նաեւ այն «տեղեկությունների» կամ «գաղափարների» մասով, որոնք վիրավորանք, ցնցում կամ անհանգստություն են առաջացնում. այդպիսին են այն բազմակարծության, հանդուրժողականության եւ լայնախոհության պահանջները, առանց որոնց չկա «ժողովրդավարական հասարակություն»⁶¹: Ինչպես նշված է ՄԻԵԿ-ի 10-րդ հոդվածում, խոսքի ազատությունը ենթակա է բացառությունների, որոնք, այնուամենայնիվ, պետք է ճշգրիտ կերպով մեկնաբանվեն, եւ ցանկացած

⁶¹ Տե՛ս Հենդիսայդն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության [*Handyside v. the United Kingdom*] գործը, 1976 թվականի դեկտեմբերի 7, շարք Ա, թիվ 24, § 49, եւ «Ըբզըրվըր»-ը եւ «Գարդիան»-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության [*Observer and Guardian v. the United Kingdom*], 1991 թվականի նոյեմբերի 26, շարք Ա, թիվ 216, պարբերություն 59:

սահմանափակման անհրաժեշտություն պետք է համոզիչ կերպով հիմնավորվի⁶²: Դատարանը հետետողականորեն հաստատել է, որ ՄԻԵԿ-ի 10-րդ հոդվածի 2-րդ կետով շատ քիչ սահմանափակումներ են նախատեսված քաղաքական խոսքի կամ հանրային հետաքրքրություն ներկայացնող հարցերի քննարկման համար: Ընդունելով ապատեղեկատվության եւ ատելության խոսքի կանխարգելման անհրաժեշտությունը՝ Խորհրդատվական կոմիտեն հիշեցնում է Դատարանի վաղեմի նախադեպային իրավունքը, համաձայն որի՝ ազատ արտահայտվելուն միջամտելը պետք է «սահմանված լինի օրենքով», «հետապնդի օրինական նպատակներից մեկը»՝ ՄԻԵԿ-ի 10-րդ հոդվածի 2-րդ կետի իմաստով, եւ լինի «անհրաժեշտ ժողովրդավարական հասարակությունում»՝ այդ նպատակին կամ նպատակներին հասնելու համար⁶³:

103. Հաշվի առնելով ժողովրդավարական հասարակության մեջ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքների պաշտպանության եւ խթանման կարեւորությունը, ինչպես նաեւ ազատ արտահայտվելու համատեքստում, Խորհրդատվական կոմիտեն ընդգծում է, որ քրեական հետապնդումը եւ քրեական պատժի վախը կարող են «զսպող ազդեցություն» ունենալ այս ազատության իրականացման վրա՝ մարդու իրավունքների պաշտպանների, քաղաքացիական հասարակության, ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների եւ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող այն անձանց համար, ովքեր ցանկանում են պաշտպանել իրենց իրավունքները:

104. Խորհրդատվական կոմիտեն լուրջ մտահոգություններ ունի Սաշիկ Սուլթանյանի դեմ հարուցված քրեական վարույթի հետեանքների

⁶² Տե՛ս *Շթոլլն ընդդեմ Շվեյցարիայի* [ՄՊ] [*Stoll v. Switzerland* [GC]] գործը, թիվ 69698/01, պարբերություն 101, ՄԻԵԿ 2007-V, կրկնվում է *Մորիսն ընդդեմ Ֆրանսիայի* [ՄՊ] [*Morice v. France* [GC]] գործում, թիվ 29369/10, պարբերություն 124, ՄԻԵԿ 2015, եւ Պենտիկայնենն ընդդեմ Ֆինլանդիայի [ՄՊ] [*Pentikäinen v. Finland* [GC]] գործը, թիվ 11882/10, պարբերություն 87, ՄԻԵԿ 2015:

⁶³ Տե՛ս, ի թիվս այլ վճիռների, Փերինչեքն ընդդեմ Շվեյցարիայի [ՄՊ] [*Perinçek v. Switzerland* [GC]] գործը, թիվ 27510/08, պարբերություն 124, ՄԻԵԿ 2015 (քաղվածքներ):

վերաբերյալ, որոնք «զսպող ազդեցություն» են ունեցել Հայաստանում ազատ արտահայտվելու երեւոյթի վրա, հատկապէս՝ ազգային փոքրամասնությունների իրավապաշտպանների համար: Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ այս խնդրի լուծման եւ իրավիճակը շտկելու համար հրատապ գործողություններ են անհրաժեշտ: 2021 թվականի ապրիլին ՄԻԵԿ-ի 10-րդ հոդվածից Հայաստանի շեղումը հանելով՝ Խորհրդատվական կոմիտեն ակնկալում է, որ Հայաստանը կկիրառի ազատ արտահայտվելու իրավունքի պաշտպանության ամբողջական չափանիշը՝ այս հոդվածին եւ Շրջանակային կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածին համապատասխան:

105. Խորհրդատվական կոմիտեն հորդորում է իշխանություններին արդյունավետորեն պաշտպանել ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց եւ նրանց ներկայացուցիչների ազատ արտահայտվելու իրավունքը՝ համաձայն մարդու իրավունքների միջազգային չափանիշների, եւ արդյունավետ միջոցներ ձեռնարկել ազատ արտահայտվելու իրավունքի վրա բացասական ազդեցության դեմ պայքարելու համար:

Կրոնի ազատություն (Հոդված 8)

106. Կրոնի ազատության վերաբերյալ սահմանադրական դրույթները 2015 թվականից ի վեր չեն փոփոխվել: Ինչպես նշվել է վերելում (տե՛ս 6-րդ հոդվածը), այստեղ ճանաչվում է Հայ Առաքելական Եկեղեցու բացառիկ դիրքը: «Խղճի ազատության եվ կրոնական կազմակերպությունների մասին» օրենքի նոր նախագիծն այժմ քննարկման է դրված Ազգային ժողովում⁶⁴: Իշխանությունները հայտնում են, որ ներկայումս գրանցված է կրոնական խմբերի 68 կազմակերպություն, այդ թվում՝ ազգային փոքրամասնությունների խմբերից (ռուս ուղղափառ, մոլդկանների, եզդիների, հրեաների եւ ասորիների խմբերից) 10

⁶⁴ Տե՛ս ԺՀՄԻԳ եւ Վենետիկի հանձնաժողովի համատեղ կարծիքն օրենքի նախագծի մասին՝ [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL\(2018\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL(2018)004-e) :

կազմակերպություն: Բացի այդ, իշխանությունները նշում են, որ այլ կրոն դավանող բոլոր ազգային փոքրամասնություններն ունեն իրենց կրոնական ավանդույթներին համապատասխանող հանդիպման վայրեր կամ պաշտամունքի վայրեր:

107. Խորհրդատվական կոմիտեն տեղեկացվել է, որ Հայ Առաքելական Եկեղեցին, ի տարբերություն այլ կրոնական համայնքների, օգտվում է մի շարք առավելություններից, օրինակ՝ Հայ Առաքելական Եկեղեցուն տրամադրվող նվիրատվությունների՝ հարկերից ազատվելը: ԺՀՄԻԳ-ը եւ Վենետիկի հանձնաժողովը նույնպես զգուշացրել են վերաբերմունքի այսպիսի տարբերության հետ կապված հնարավոր խտրական ընկալման մասին, որը ներառված է նաեւ երկու մարմինների կողմից ուսումնասիրված օրենքի նախագծում⁶⁵:

108. Ասորի փոքրամասնության ներկայացուցիչները Խորհրդատվական կոմիտեին հայտնել են Դիմիտրով գյուղում (Արարատի մարզ) գտնվող Սուրբ Աստվածածին եկեղեցու շուրջ առկա վեճի մասին: Նրանք նշել են, որ ասորի հավատացյալները երկար ժամանակ հաճախել են այդ եկեղեցի, սակայն այն դարձել է վեճի առարկա, երբ պարզվել է, որ այն 1990-ականներին Պատմամշակութային ժառանգության գիտահետազոտական կենտրոնի կողմից ենթադրաբար սխալմամբ ընդգրկվել է Հայ Առաքելական Եկեղեցու սեփականության ցանկում⁶⁶: Ասորի փոքրամասնության ներկայացուցիչները նշում են, որ իրենց փոքրամասնությունը հաճախել է այդ եկեղեցին սկսած 19-րդ դարից, եւ 1990-ականներից հետո էլ իրենք շարունակել են հաճախել այն՝ չիմանալով, որ այն իրենցը չի համարվում: Ասորական մի կազմակերպություն հայց է ներկայացրել դատարան՝ եկեղեցին նորից իրենցը համարելու համար, որն առաջին ատյանում մերժվել է, սակայն բողոքարկվել է: Նրանք պնդում են, որ այդ եկեղեցին կառուցվել է ասորիների կողմից եւ հետեւաբար պատկանում է նրանց, թեւս այն գրանցված է որպես հայկական: Նրանք Կոմիտեին տեղեկացրել են նաեւ, որ արդեն սկսվել է

⁶⁵ ԺՀՄԻԳ-ի եւ Վենետիկի հանձնաժողովի համատեղ կարծիքն օրենքի նախագծի մասին, պարբերություն 26:

⁶⁶ Ասորի փոքրամասնության կողմից Խորհրդատվական կոմիտեին տրամադրված տեղեկություններ:

այդ եկեղեցու վերակառուցումը՝ օգտագործելով Հայ Առաքելական Եկեղեցու խորհրդանիշները՝ չնայած այդ հարցի մասով՝ քննության փուլում գտնվող վարույթների առկայությանը, եւ որ ասորի հավատացյալների մուտքը եկեղեցի արգելվել է, ինչին անձամբ ականատես է եղել խորհրդատվական կոմիտեն:

109. Խորհրդատվական կոմիտեն կրկին նշում է, որ պաշտամունքի վայրերի արդյունավետ հասանելիությունը կրոնի դրսեւորման առանցքային բաղադրիչ է՝ այդ թվում նաեւ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն⁶⁷: Թեեւ Խորհրդատվական կոմիտեն չի կարող մեկնաբանություններ ներկայացնել Հայաստանի դատարաններում քննվող կոնկրետ գործի վերաբերյալ, այն ցանկանում է շեշտել այն բանի կարեւորությունը, որ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձինք շարունակեն հասանելիություն ունենալ պաշտամունքի վայրերի նկատմամբ: Այս կապակցությամբ այն ափսոսանք է հայտնում, որ իշխանությունները չեն ձեռնարկել որեւէ գործողություն, որպեսզի հետաձգեն եկեղեցու վերակառուցման աշխատանքները՝ Հայ Առաքելական Եկեղեցու խորհրդանիշների տեղադրմամբ, որոնք շարունակվում են նույնիսկ այն ժամանակ, երբ դատական գործը քննվում է Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանում: Իշխանությունները պետք է ձգտեն ապահովել, որ ասորական փոքրամասնության՝ իրենց կրոնի ազատ արտահայտման իրավունքը հարգվի:

110. Խորհրդատվական կոմիտեն մեծապես խրախուսում է իշխանություններին քայլեր ձեռնարկել ապահովելու համար, որ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող եւ փոքրամասնությունների կրոններին դավանող անձինք արդյունավետ հասանելիություն ունեն պաշտամունքի վայրերի

⁶⁷ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Եհովայի վկաների համերաշխության ասոցիացիան եւ այլք ընդդեմ Թուրքիայի [Association for Solidarity with Jehovah’s Witnesses and Others v. Turkey] գործը, թիվ 36915/10 եւ 8606/13, § 90, 2016 թվականի մայիսի 24, Տերնովսկի շրջանի Կրիվոյ Ռոգ քաղաքի Եհովայի վկաների կրոնական համայնքն ընդդեմ Ուկրաինայի [Religious Community of Jehovah’s Witnesses of Kryvyi Rih’s Ternivsky District v. Ukraine] գործը, թիվ 21477/10, § 50, 2019 թվականի սեպտեմբերի 3 եւ դրանում պարունակվող հղումները, ինչպես նաեւ Եհովայի վկաների կրոնական դավանանքը Բուլղարիայում ընդդեմ Բուլղարիայի [The Religious Denomination of Jehovah’s Witnesses in Bulgaria v. Bulgaria] գործը, թիվ 5301/11, § 97, 2020 թվականի նոյեմբերի 10:

նկատմամբ: Պաշտամունքի վայրերի վերաբերյալ որոշումները պետք է կայացվեն թափանցիկ եւ ոչ խտրական ձեով՝ սերտորեն խորհրդակցելով համապատասխան խմբերի ներկայացուցիչների հետ:

Ազգային փոքրամասնությունները եւ լրատվամիջոցները (Հոդված 9)

111. Օրենքի համաձայն՝ հանրային հեռուստատեսությունը եւ ռադիոն պետք է որոշակի եթերային ժամանակ տրամադրեն Հայաստանի ազգային փոքրամասնությունների կյանքի⁶⁸, մշակույթի եւ լեզուների մասին հաղորդումների հեռարձակման համար: Մասնավորապես, համաձայն օրենքի՝ հանրային հեռարձակողները պետք է շաբաթական 30 րոպե հանրային հեռուստատեսության եւ շաբաթական 2 ժամ ռադիոյի եթերով եթերային ժամանակ տրամադրեն: Գործնականում դա նշանակում է, որ հանրային ռադիոն հեռարձակում է լուրեր եւ վերլուծություններ օրական 15 րոպե ասորերեն, 30 րոպե քրդերեն, 60 րոպե եզդիերեն, 15 րոպե հունարեն, իսկ աշխատանքային օրերին՝ 15 րոպե ռուսերեն: Այս հեռարձակումների կայքէջերը նույնպես հասանելի են փոքրամասնությունների լեզուներով: Իշխանությունները Խորհրդատվական կոմիտեին հայտնել են, որ 2022 թվականից սկսած հեռարձակվելու է շուրջօրյա լրատվական ալիք՝ 30 րոպե տեւողությամբ եզդիերեն հաղորդմամբ: Նրանք նաեւ նշել են, որ 2022 թվականին ռադիոյով սկսվելու է եզդիերենի դասավանդման վերաբերյալ հաղորդում: Ներկայումս հեռուստատեսությունում փոքրամասնությունների հիմնական ներկայությունը նախկինում «Կողք կողքի», այժմ «Ազգային համեր» կոչվող հաղորդման շրջանակում է, որը տեղեկություններ է տրամադրում Հայաստանում ազգային փոքրամասնությունների մասին: Գրեթե 16 շաբաթ շարունակ՝ շաբաթական 35-40 րոպե հեռարձակվելով, այն ցույց է տալիս արդի խնդիրները, որոնց բախվում են փոքրամասնությունները, մասնավորապես՝ եզդիները եւ քրդերը, ինչպես նաեւ նրանց մշակույթի, ավանդույթների եւ լեզվի դրսեւորումները: Իշխանությունները նշել են, որ դժվարություններից մեկը եղել է ազգային

⁶⁸ «Տեսալսողական մեդիայի մասին» օրենքի 22-րդ հոդվածի 6-րդ մասի 3-րդ կետի «ե» ենթակետ:

փոքրամասնությունների համայնքներից համապատասխան պատրաստվածություն ունեցող լրագրողներ հավաքագրելը:

112. Տպագիր մամուլի համար գործում է ազգային փոքրամասնությունների պարբերականների եւ թերթերի ֆինանսավորման հատուկ աջակցության ծրագիր՝ «Ոչ պետական մամուլի հրատարակում» ծրագիրը: 2015-ից 2019 թվականների ընթացքում այս ծրագրի ֆինանսավորման ընդհանուր գումարը փոքր-ինչ նվազել է՝ մոտ 20 000 եվրոյից հասնելով 19 000 եվրոյի, թեեւ առանձին փոքրամասնություններին տրամադրվող անհատական հատկացումներն ավելացել են՝ հասնելով մինչեւ 1,2 միլիոն դրամի (մոտ 2200 եվրո), սակայն ավելի քիչ ազգային փոքրամասնություններ են ստացել այդ հատկացումները:

113. Ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներն ընդհանուր առմամբ դրական վերաբերմունք ունեն Հայաստանի մեդիա դաշտի նկատմամբ, ներառյալ այն աջակցությունը, որը նրանք ստանում են իրենց տեղեկագրերի պատրաստման եւ տպագրման համար: Թեեւ նրանք նշել են, որ ողջունելի կլինի հետագա ֆինանսավորումը, ինչպես նաեւ հետագա հեռարձակումը փոքրամասնությունների լեզուներով, նրանք հասկանում են, որ դա կարող է հնարավոր չլինել՝ հաշվի առնելով ներկայիս քաղաքական եւ ֆինանսական համատեքստը: Եզդիների ներկայացուցիչներն ափսոսանք են հայտնել այն բանի համար, որ լրատվամիջոցների գործունեությունն իրականացվում է առանց փոքրամասնությունների մասնակցության, եւ փոխարենը նշել են, որ հանրային հեռուստաընկերությունը պետք է փոքրամասնություններին լրատվամիջոցների գործունեությանն արդյունավետորեն մասնակցելու գործիքներ տրամադրի, այլ ոչ թե պարզապես հաղորդումներ պատրաստի ազգային փոքրամասնությունների մասին⁶⁹:

114. Խորհրդատվական կոմիտեն կրկին նշում է, որ փոքրամասնությունների լեզուներով տպագիր, հեռարձակվող եւ էլեկտրոնային

⁶⁹ Մարդու իրավունքների եզրիական կենտրոն, Այլընտրանքային զեկույց:

լրատվամիջոցների առկայությունը շատ հատուկ խորհրդանշական արժեք ունի ազգային փոքրամասնությունների, մասնավորապես՝ ավելի փոքրաթիվ համայնք ունեցող փոքրամասնությունների համար: Դրանց միջոցով ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձինք ոչ միայն ստանում են հասանելիություն տեղեկատվության նկատմամբ, այլև բարձրացնում են փոքրամասնությունների լեզվի տեսանելիությունն ու հեղինակությունը՝ որպես հաղորդակցման ակտիվ գործիք: Խորհրդատվական կոմիտեն կրկին նշում է, որ անհրաժեշտ է աջակցություն տրամադրել փոքրամասնության եւ մեծամասնության լեզուներով, ինչպես նաեւ երկլեզու եւ բազմալեզու ձեռագրի ունեցող, ազգային փոքրամասնությունների համար նախատեսված, նրանց կողմից ստեղծված եւ նրանց մասին պատմող լրատվամիջոցներին եւ ծրագրերին:

115. Հետեւաբար Խորհրդատվական կոմիտեն ողջունում է ազգային փոքրամասնությունների վերաբերյալ, ինչպես նաեւ հանրային ռադիոյով եւ հեռուստատեսությամբ հասանելի ազգային փոքրամասնությունների լեզուներով հետագա հաղորդումների նախատեսված զարգացումը: Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով հայ հասարակության մեջ ազգային փոքրամասնությունների մասին իրազեկության ցածր մակարդակը (տե՛ս 5-րդ եւ 6-րդ հոդվածները)՝ Խորհրդատվական կոմիտեն ընդունում է, որ առկա է հնարավորություն բազմազանելու ազգային փոքրամասնությունների ներկայացվածությունը Հայաստանում՝ «Ազգային համեր» հաղորդման միջոցով, երկարացնելու այդպիսի հաղորդումների տեւողությունը եւ ավելացնելու հաճախականությունը, ինչպես նաեւ ներկայացնելու տեղեկություններ ավելի փոքրաթիվ համայնք ունեցող ազգային փոքրամասնությունների պատմության, մշակույթի, լեզվի, ավանդույթների եւ այսօրվա հասարակության մեջ նրանց իրավիճակի մասին՝ այդ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների ակտիվ մասնակցությամբ: Փոքրամասնությունների պատկանող լրագրողների վերապատրաստմանը նույնպես պետք է առաջնահերթություն տրվի՝ ապահովելու համար փոքրամասնությունների լեզուներով լուրերի հեռարձակման կայունությունը:

116. Խորհրդատվական կոմիտեն խրախուսում է իշխանություններին հետազայում երկարացնել հանրային հեռուստատեսությամբ փոքրամասնությունների լեզուներով հաղորդումների տեսողությունը եւ հաճախականությունը, գործադրել ավելի շատ համաձայնեցված ջանքեր՝ ավելի փոքրաթիվ համայնք ունեցող ազգային փոքրամասնությունների մասին, այդ թվում՝ նրանց լեզուներով տեղեկություններ ներառելու ուղղությամբ, եւ ձեռնարկել միջոցներ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող լրագրողների եւ մեդիա մասնագետների վերապատրաստման համար՝ նպատակ ունենալով մեծացնելու նրանց մասնակցությունն ինչպես ազգային փոքրամասնությունների համար, այնպես էլ նրանց մասին հաղորդումների պատրաստման մեջ:

Վարչական մարմինների հետ հաղորդակցությունը փոքրամասնությունների լեզուներով (Հոդված 10)

117. Պետական զեկույցով հստակ տեղեկություններ չեն տրամադրվել ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց՝ տեղական կամ կենտրոնական մարմինների հետ փոքրամասնությունների լեզուներով հաղորդակցվելու մասով իրավունքների մասին: Համաձայն «Վարչարարության հիմունքների եւ վարչական վարույթի մասին» օրենքի 27-րդ հոդվածի՝ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձինք իրավունք ունեն իրենց դիմումները եւ դրան կից փաստաթղթերը տեղական վարչական մարմիններ ներկայացնելու իրենց փոքրամասնության լեզվով: Այնուամենայնիվ, վարչական մարմինը պահանջում է ներկայացնել փաստաթղթերի թարգմանությունները հայերենով: Իշխանությունների կարծիքով՝ «Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը որեւէ խոչընդոտ չի ստեղծում վարչական վարույթին մասնակցող անձանց համար»⁷⁰: Նրանք նաեւ նշել են, որ այն փաստը, որ ընդհանուր առմամբ փոքրամասնությունները լավ են տիրապետում հայերենին, եւ որ ազգային

⁷⁰ Հայաստանի կառավարության մեկնաբանությունները Չորրորդ կարծիքի վերաբերյալ, էջ 16:

փոքրամասնությունների պատկանող անձինք խորհրդակցությունների ժամանակ չեն բարձրացրել այդ հարցը, վկայում է այն մասին, որ վարչական մարմինների հետ փոքրամասնությունների լեզուներով հաղորդակցվելու «անհրաժեշտություն» կամ «պահանջ» չկա⁷¹:

118. Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայի (այսուհետ՝ Լեզուների խարտիա) փորձագետների կոմիտեն Հայաստանի վերաբերյալ 2020 թվականի հուլիսի 2-ի իր հինգերորդ գնահատման զեկույցում նկատել է վարչական մարմինների հետ հաղորդակցման ժամանակ փոքրամասնությունների լեզուների օգտագործման առնչությամբ խարտիայով նախատեսված պարտավորությունների մասին իրազեկության ցածր մակարդակը⁷²: Ավելին, 2021 թվականին Փորձագետների կոմիտեն զեկույցել է, որ ռուսերենը կարող է օգտագործվել իշխանության մարմինների հետ հաղորդակցման ժամանակ, սակայն նշել է, որ իշխանության մարմինները տեղեկություններ չեն տրամադրել այն մասին, թե ինչպես են լուծվել ռուս փոքրամասնության գործնական դժվարությունները⁷³: Փորձագետների կոմիտեն նաև նշել է, որ ռուսերեն խոսողները դժվարություններ են ունեցել պետական մարմինների տեղական կառույցներում իրենց լեզուն օգտագործելիս⁷⁴: Ռուս եւ ասորի (որոնք նույնպես օգտագործում են ռուսերենը) փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները տեղեկացրել են Խորհրդատվական կոմիտեին, որ իշխանության մարմինների հետ ռուսերեն հաղորդակցությունն ավելի հաճախ հասանելի է շնորհիվ այն բանի, որ ռուսերենի իմացությունն ավելի մեծ է, քան մյուս փոքրամասնությունների լեզուներինը: Ասորերենը, հունարենը, քրդերենը եւ եզդիերենը կարծես թե չեն օգտագործվում այդ մարմինների հետ հաղորդակցության ժամանակ: Ընդհանուր առմամբ Խորհրդատվական կոմիտեն

⁷¹ Նույն տեղում, էջ 15:

⁷² Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայի փորձագետների կոմիտեի հինգերորդ զեկույցը Հայաստանի վերաբերյալ, էջ 10, պարբերություն 36:

⁷³ Տե՛ս Փորձագետների կոմիտեի՝ Հայաստանի վերաբերյալ հինգերորդ գնահատման զեկույցում պարունակվող՝ անհապաղ գործողություններ պահանջող առաջարկությունների իրականացման վերաբերյալ Փորձագետների կոմիտեի գնահատումը, էջ 9, պարբերություն 44:

⁷⁴ Նույն տեղում, պարբերություն 45:

փոքրամասնությունների եւ իշխանությունների շրջանում նկատել է Շրջանակային կոնվենցիայով նախատեսված այս իրավունքի մասին իրազեկության ցածր մակարդակը:

119. Խորհրդատվական կոմիտեն վերահաստատում է, որ «Վարչական մարմինների հետ հարաբերություններում փոքրամասնությունների լեզուները գործածելու հնարավորությունը բոլոր այն տարածքներում, որտեղ Շրջանակային կոնվենցիայի 10.2 հոդվածով սահմանված չափորոշիչները բավարարված են, չի կարող ընձեռվել միայն ըստ համապատասխան տեղական մարմինների հայեցողության: Ուստի կարելի է ներդնել հստակ եւ թափանցիկ ընթացակարգեր այն մասին, թե ինչպես եւ երբ պետք է հաստատել փոքրամասնությունների լեզուների գործածությունը, այդ թվում՝ գրավոր՝ ապահովելու համար, որ այդ իրավունքից հավասարապես օգտվեն բոլորը»⁷⁵:

120. Բացի այդ, «պետությունները պետք է մանրամասնորեն ուսումնասիրեն պահանջարկը եւ գնահատեն առկա կարիքներն այն աշխարհագրական տարածքներում, որտեղ ազգային փոքրամասնության պատկանող անձինք զգալի թվաքանակով կամ ավանդաբար բնակություն են հաստատել՝ հաշվի առնելով նաեւ առանձնահատուկ տեղական իրավիճակը»⁷⁶: Այնուամենայնիվ, պահանջարկի աստիճանը գնահատելու ցանկացած փորձից առաջ պետք է իրազեկել Շրջանակային կոնվենցիայում եւ մասնավորապես 10-րդ հոդվածում առկա իրավունքների մասին⁷⁷:

121. Խորհրդատվական կոմիտեն ցանկանում է կրկին նշել Լեզուների խարտիայի վերաբերյալ Փորձագետների կոմիտեի վերոնշյալ եզրահանգումները եւ միեւնոյն ժամանակ ընդգծում է ազգային փոքրամասնությունների պատկանող

⁷⁵ Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 3, «Ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց լեզվական իրավունքները՝ համաձայն շրջանակային կոնվենցիայի», ընդունված 2012 թվականի մայիսի 24-ին, ACFC/44DOC(2012)001 rev., պարբերություն 55:

⁷⁶ Նույն տեղում, պարբերություն 56:

⁷⁷ Տե՛ս Թեմատիկ մեկնաբանություններ թիվ 2, «Ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց գործուն մասնակցությունը մշակութային, սոցիալական եւ տնտեսական կյանքին, ինչպես նաեւ հանրային հարցերում», ընդունված 2008 թվականի փետրվարի 27-ին, պարբերություն 160:

անձանց՝ վարչական մարմինների հետ հարաբերություններում իրենց լեզուները գործածելու իրավունքի կարելորդությունը՝ Շրջանակային կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ կետի եւ այս առնչությամբ Հայաստանի պարտավորությունների համաձայն: Այս կապակցությամբ Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ «Վարչարարության հիմունքների եւ վարչական վարույթի մասին» օրենքի 27-րդ հոդվածով չեն նախատեսվում բավականաչափ հստակ եւ թափանցիկ չափորոշիչներ փոքրամասնությունների լեզուների կիրառման համար: Բացի այդ, դրա դրույթը, ըստ որի վարչական մարմինը կարող է պահանջել իրեն ներկայացված վարչական դիմումի հետ կապված փաստաթղթերի թարգմանություն, կարող է անհարկի ֆինանսական բեռ լինել ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար՝ դրանով իսկ նրանց հետ պահելով տեղական վարչական մարմինների հետ իրենց փոքրամասնության լեզվով հաղորդակցվելու իրավունքից օգտվելուց: Ընդհակառակը, անհրաժեշտ են խրախուսող եւ համոզիչ միջոցներ:

122. Ավելին, Խորհրդատվական կոմիտեն վերահաստատում է նախկինում իր կողմից արված եզրահանգումները⁷⁸, որոնց համաձայն՝ չկան օրենսդրական կամ վարչական դրույթներ կամ քաղաքականության միջոցառումներ, որոնցով տեղական պաշտոնատար անձանց կողմից խրախուսվում է փոքրամասնությունների լեզուների օգտագործումը նույնիսկ այն համայնքներում, որտեղ բնակվող ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձինք զգալի թիվ են կազմում: Սա հատկապես անհրաժեշտ է՝ հաշվի առնելով Շրջանակային կոնվենցիայում պարունակվող այս իրավունքի մասին իրազեկության ցածր մակարդակն ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց եւ տեղական իշխանությունների շրջանում: Անհրաժեշտ է իրազեկության մակարդակի ակտիվ բարձրացում, որին կհաջորդի փոքրամասնությունների լեզուներով իշխանությունների հետ հաղորդակցվելու պահանջի գնահատումը՝ սերտորեն

⁷⁸ Տե՛ս Խորհրդատվական կոմիտեի չորրորդ կարծիքը Հայաստանի վերաբերյալ, ACFC/OP/IV(2016)006, պարբերություն 69:

խորհրդակցելով ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց հետ:

123. Այն նաեւ մտահոգությամբ նշում է, որ կապված «Ազգային փոքրամասնությունների մասին» օրենքի նախագծում պարունակվող սահմանափակումների (3-րդ հոդված) եւ համայնքների խոշորացման (տե՛ս 16-րդ հոդվածը) հետ, այն գյուղերում, որտեղ ապրում են զգալի թվով ասորիներ, մասնավորապես՝ Դիմիտրով եւ Նոր Արտագերս գյուղերը, տեղական իշխանությունների հետ հաղորդակցվելիս փոքրամասնության լեզուն օգտագործելու իրավունքն արդյունքում կվերացվի:

124. Խորհրդատվական կոմիտեն խրախուսում է իշխանություններին ապահովել վարչական մարմինների հետ շփումներում փոքրամասնությունների լեզուների արդյունավետ գործածությունն ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար, մասնավորապես՝ ազգային փոքրամասնությունների շրջանում այդ իրավունքի մասին իրազեկության մակարդակի բարձրացման միջոցով:

Փոքրամասնությունների լեզուների օգտագործումը դատական վարույթներում (Հոդված 10)

125. Հայաստանի օրենսդրությամբ չի երաշխավորվում դատարաններում փոքրամասնությունների լեզուների օգտագործման իրավունքը, եթե փոքրամասնության լեզվով խոսող անձը տիրապետում է հայերենին: Քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատավարության լեզուն հայերենն է: Եթե մեղադրյալը չի տիրապետում հայերենին, ապա նա կարող է հանդես գալ իր սեփական լեզվով՝ պետության կողմից ապահովվող թարգմանության ծախսերով: Քրեական դատավարությանը մասնակցող անձինք, այդ թվում՝ տուժողները եւ վկաները, իրավունք ունեն հանդես գալու այն լեզվով, որով խոսում են, եթե անձամբ ապահովում են հայերեն թարգմանությունը եւ վճարում են դրա համար: Համադրելի դրույթ է պարունակվում նոր ընդունված

Քրեական դատավարության օրենսգրքի 27-րդ հոդվածում (տե՛ս 6-րդ հոդվածը): Հետեւաբար ե՛ւ մինչդատական քննությունը, ե՛ւ դատական վարույթն ընդգրկող քրեական վարույթի դեպքում ինչպես քննչական մարմինը, այնպես էլ նախագահող դատավորն ունեն հայեցողություն՝ որոշելու, թե արդյոք մեղադրյալը տիրապետում է հայերենին:

126. Խորհրդատվական կոմիտեի գրուցակիցները նշել են, որ գործնականում այնքան էլ հասկանալի չէ, թե ինչպես է որոշվում հայերենին տիրապետելու աստիճանը: Այսինքն՝ չկան օրենքով սահմանված նվազագույն կանոններ՝ քրեական դատավարության ընթացքում բանավոր եւ գրավոր թարգմանության անհրաժեշտությունը որոշելու համար, օրինակ՝ հայերենին վատ տիրապետող մեղադրյալի համար: Հետեւաբար գործնականում դատական վարույթի ժամանակ քննչական մարմինն եւ նախագահող դատավորին տրվում է հայեցողական լիազորությունների լայն շրջանակ՝ թարգմանության անհրաժեշտությունը որոշելիս:

127. Խորհրդատվական կոմիտեն շեշտում է այն բանի կարեւորությունը, որ «իշխանությունները [...] պետք է ձեռնարկեն անհրաժեշտ բոլոր միջոցները՝ ապահովելու համար, որ փոքրամասնությունների լեզվական իրավունքները դատական համակարգում լիովին պաշտպանված լինեն, այդ թվում՝ հետաքննության եւ մինչդատական փուլերում: Բացի այդ, Խորհրդատվական կոմիտեն ողջունել է փոքրամասնության լեզվով թարգմանության իրավունքի երաշխավորումը ոչ միայն քրեական վարույթի համատեքստում, այլ նաեւ քաղաքացիական եւ վարչական վարույթներում»⁷⁹:

128. Խորհրդատվական կոմիտեի կարծիքով՝ ավելի կոնկրետ օրենսդրական մեխանիզմներն օգտակար կլինեն ինչպես մինչդատական

⁷⁹ Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 3, պարբերություն 59: Հասանելի է նաեւ հայերենով՝ <http://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c1203>:

քննության, այնպես էլ դատական վարույթների ընթացքում ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց կողմից ազգային փոքրամասնությունների լեզուների գործածության հնարավոր կամայական կամ անհիմն սահմանափակումներից խուսափելու համար: Դա կարող էր նրանց տրամադրել արդար դատաքննության իրավունքին բնորոշ իրավունքների ամբողջական փաթեթ, կնպաստեր որակապես ավելի լավ վարույթի իրականացմանը եւ կապահովեր իրավական անվտանգությունը:

129. Խորհրդատվական կոմիտեն խրախուսում է իշխանություններին ապահովել, որ մինչդատական վարույթի եւ դատական վարույթների ժամանակ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձինք գործնականում կարողանան իրենց փոքրամասնության լեզվով պատշաճ կերպով պաշտպանել իրենց:

Անձնական անուններ եւ տեղագրական նշաններ (Հոդված 11)

130. Պետական զեկույցում նշվում է երեսուն տոկոսի շեմի մասին, որն անհրաժեշտ է փոքրամասնությունների լեզուներով տեղագրական նշանները տեղադրելու համար՝ համաձայն «Ազգային փոքրամասնությունների մասին» օրենքի նախագծի: Սակայն ստեղծված հանգամանքներում տվյալ գյուղի ավագանին է որոշումներ կայացնում տեղագրական նշանների տեղադրման վերաբերյալ: Լոռու եւ Կոտայքի մարզերի առանձին համայնքներում տեղադրվել են փոքրամասնությունների լեզվով տեղագրական նշաններ: 2021 թվականին Լեզուների խարտիայի փորձագետների կոմիտեն պարզել է, որ փոքր առաջընթաց է գրանցվել ասորերեն, հունարեն, քրդերեն եւ եզդիերեն լեզուների պարագայում փոքրամասնությունների լեզուներով տեղանունների կիրառման հարցում, այդ թվում՝ տեղագրական նշանների միջոցով⁸⁰:

131. Ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներն այս նշանների վերաբերյալ իրենց պահանջի մասին չեն հայտնել Խորհրդատվական կոմիտեին:

⁸⁰ Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայի փորձագետների կոմիտե, Հայաստանի հետ կապված առաջարկությունների իրականացման գնահատում, MIN-LANG(2021)17, պարբերություններ 18-20, 31-33, 41-42, 57-59:

Նրանք նաեւ բացատրել են, որ հասկանում են, որ ֆինանսական միջոցները կարող են բավարար չլինել նման նախաձեռնություններին աջակցելու համար, որքան էլ որ դրանք ողջունելի լինեն:

132. Խորհրդատվական կոմիտեն ցանկանում է ընդգծել, որ երկլեզու ցուցանակները պետք է տարածում ստանան, քանի որ դրանք ցույց են տալիս, որ տվյալ տարածքը ներդաշնակորեն զբաղեցնում են բնակչության տարբեր խմբեր, եւ դա պետք է ունենա հստակորեն սահմանված օրենսդրական հիմք⁸¹: Դա նաեւ Հայաստանում ազգային փոքրամասնությունների ներկայության մասին իրազեկության մակարդակի բարձրացման եղանակ է: Խորհրդատվական կոմիտեն ցանկանում է շեշտել, որ թեւէ պետությունն ունի շեմը որոշելու որոշակի ազատություն, «դրանից չպետք է օգտվել այնպես, որ այն դառնա անհամաչափ խոչընդոտ որոշակի փոքրամասնությունների լեզուների դեպքում»⁸²: Այսպիսով, Խորհրդատվական կոմիտեն ափսոսանք է հայտնում այս իրավունքի իրացման հարցում առաջընթացի բացակայության կապակցությամբ եւ նաեւ համարում է, որ պահանջարկի բացակայությունը նույնպես կարող է վկայել այս իրավունքի մասին իրազեկության բացակայության մասին: Կոմիտեն նաեւ ափսոսանք է հայտնում «Ազգային փոքրամասնությունների մասին» օրենքի նախագծում բարձր շեմեր ներառելու համար եւ համարում է, որ իշխանությունները պետք է նորից դիտարկեն այս դրույթը, որը չի համապատասխանում Շրջանակային կոնվենցիային (տե՛ս 3-րդ հոդվածը): Դա առավել եւս կարեւոր է՝ հաշվի առնելով համայնքների խոշորացումը եւ համայնքների համամասնությունների փոփոխության վերաբերյալ փոքրամասնությունների մտահոգությունները (տե՛ս 16-րդ հոդվածը): Փոխարենն իշխանությունները պետք է դիտարկեն ԱՓՇԿ-ի 11(3) հոդվածով սահմանված «բավարար կարիք» չափորոշչի վերաբերյալ դրույթի շեշտադրման փոփոխությունը՝ իրազեկման արշավից հետո, որը կարող է լինել ազգային փոքրամասնությունների վերաբերյալ ցանկացած հետագա ռազմավարության մաս (տե՛ս 5-րդ հոդվածը):

⁸¹ ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 3, 2012թ., պարբերություն 67:

⁸² ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 3, 2012թ., պարբերություն 65:

133. Խորհրդատվական կոմիտեն մեծապես խրախուսում է իշխանություններին ազգային փոքրամասնությունների շրջանում բարձրացնել փոքրամասնությունների լեզուներով տեղագրական նշանների տեղադրման իրավունքի մասին իրազեկության մակարդակը, ինչպես որ ամրագրված է Շրջանակային կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածում, զգալի թվաքանակով ավանդաբար բնակեցված տարածքներում եւ հետագայում տեղադրել տեղագրական նշաններ այդ լեզուներով:

Միջմշակութային կրթություն (Հոդված 12)

134. Իշխանությունները չեն հայտնել միջմշակութային կրթությունն ուսումնական ծրագրերի, ուսուցիչների վերապատրաստման կամ դասագրքերի կամ այլ ռեսուրսների միջոցով խթանելուն ուղղված էական նախաձեռնությունների մասին, սակայն նրանք տեղեկացրել են Կոմիտեին, որ Տավուշի մարզում փորձնական եղանակով իրականացվում է նոր ուսումնական ծրագիր, որը ներառում է տեղեկություններ Հայաստանում ազգային փոքրամասնությունների մասին՝ դրա՝ նախապես սահմանված նպատակներին համապատասխան: Իշխանությունները նաեւ նշել են, որ հիմնական դպրոցի «Հայ եկեղեցու պատմություն» առարկան պարտադիր առարկա չէ եւ կարող է չդասավանդվել ազգային փոքրամասնությունների դպրոցներում: Այս ուսումնական ծրագրի մոնիթորինգը նաեւ իրականացվում է մի կազմակերպության կողմից, որը վերահսկվում է Հայ Առաքելական Եկեղեցու կաթողիկոսական նստավայրի՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի կողմից:

135. Ուսումնական ծրագրում առկա չէ ազգային փոքրամասնությունների մասին ուսուցում իրականացնելու վերաբերյալ որեւէ դրույթ, սակայն գործնականում որոշ դասեր կարող են ուսուցանվել պատմություն եւ աշխարհագրություն առարկաների միջոցով՝ կախված դպրոցներից եւ նույնիսկ առանձին ուսուցիչներից: Իշխանությունները եւ փոքրամասնությունները նաեւ հայտնել են, որ աշակերտները կարող են սովորել փոքրամասնության մշակույթի,

պատմության, լեզվի եւ հայ հասարակության մեջ ունեցած ներդրումների մասին, եթե նրանք սովորում են նույն դասարանում որպես փոքրամասնության պատկանող աշակերտ կամ հաճախում են փոքրամասնության լեզվի դասերի (տե՛ս 14-րդ հոդվածը): Այցի ընթացքում Խորհրդատվական կոմիտեն տեսել է, թե ինչպես է դա գործնականում տեղի ունենում ասորական եւ եզդիական դպրոցներում, եւ տեսել է, թե որքան է կարելի դրսևորվում փոքրամասնությունների մշակույթը դպրոցի ընդհանուր տարածքում, նույնիսկ եթե դրա հետ կապված պաշտոնական պահանջ առկա չէ: Ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները եւ հատկապես եզդիներն ընդգծել են, որ կրթական դժվարությունները, որոնց իրենք բախվում են, այդ թվում՝ դպրոցից դուրս մնալու առումով, կարող են լուծվել միջմշակութային կրթության աճի միջոցով, որի պարագայում ուսուցանվում եւ ընդգծվում են փոքրամասնությունների մշակույթները, ինչպես նաեւ ամրապնդվում է պատկանելության ու հպարտության զգացումը: Նրանք պնդում էին, որ դա կօգներ նաեւ համոզելու համայնքի ավագ անդամներին, որ կրթությունը նախատեսված է նաեւ եզդիների համար: Եզդիների ներկայացուցիչները հայտնել են նաեւ, որ ուսուցիչների մեծամասնությունը կարծրատիպերի վրա հիմնված մոտեցում է ցուցաբերում եզդի սովորողների նկատմամբ⁸³: Խորհրդատվական կոմիտեն նաեւ տեղեկացել է, որ դպրոցներում առկա ամուր կրոնական տարրը բացասաբար է ազդում փոքրամասնությունների սովորողների կրոնի ազատության վրա⁸⁴: Փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները պնդում էին, որ դասագրքերը նույնիսկ նպաստում են եզդիների եւ քրդերի միջեւ հակամարտություններին եւ եզդի փոքրամասնության կարծրատիպային կերպար են ստեղծում:

136. Խորհրդատվական կոմիտեն այս առնչությամբ կրկին նշում է, որ «դպրոցական կրթությունը պետք է [...] արտացոլի հասարակության՝ լեզվական եւ մշակութային բազմազանությունը եւ դրանով խթանի հանդուրժողականության,

⁸³ Մարդու իրավունքների եզդիական կենտրոն, Այլընտրանքային զեկույց:

⁸⁴ Այլընտրանքային զեկույց՝ ուղղված ՄԱԿ-ի Երեխայի իրավունքների հարցերով կոմիտեին՝ շեշտը դնելով Հայաստանում եզդի երեխաների վրա, 2019թ., էջ 6-7: <https://epfarmeria.am/document/Alternative-report-to-the-UN-committee-on-the-rights-of-the-child-with-a-focus-on-Yezidi-children-in-Armenia-eng>

միջմշակութային երկխոսության եւ փոխադարձ հարգանքի արժեքները»⁸⁵։ Այսպիսով, Խորհրդատվական կոմիտեն ափսոսանք է հայտնում Հայաստանում ազգային փոքրամասնությունների վերաբերյալ կրթության սահմանափակ տարրերի կապակցությամբ եւ համաձայն է իր զրուցակիցների հետ, որ այդպիսի կրթության աճը կարող էր բազմաթիվ առավելություններ ունենալ միջմշակութային երկխոսության եւ փոխադարձ հարգանքի համար (տե՛ս 6-րդ հոդվածը), ինչպես նաեւ կրթության արդյունավետ հասանելիություն կապահովեր եզրինների համար (տե՛ս ստորել)։ Ուստի իշխանությունները պետք է օգտվեն փորձնական ուսումնական ծրագրի հնարավորությունից, որում կներկայացվեն նյութեր Հայաստանի բոլոր ազգային փոքրամասնությունների մասին։ Տավուշում փորձնական ուսումնական ծրագրի գնահատումից եւ ուսումնասիրությունից հետո, որը պետք է իրականացվի ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց հետ խորհրդակցելով, այն կարող է տարածվել ամբողջ երկրում։ Դա կարող է արվել նաեւ պակաս պաշտոնական ձեւերով, օրինակ՝ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող երիտասարդների միջոցով, որոնք կայցելեն դպրոցներ եւ կխոսեն իրենց փորձառությունների, ինչպես նաեւ մշակույթի, լեզվի, պատմության եւ կրոնի մասին։

137. Ինչ վերաբերում է կրոնական կրթությանը, ապա իշխանությունները, հաշվի առնելով Շրջանակային կոնվենցիայի սկզբունքները, ինչպես նաեւ խորհրդակցելով ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց հետ, պետք է ապահովեն, որ այդ կրթությունը տրամադրվի նրանց մտքի, խղճի եւ կրոնի ազատության իրավունքին լիովին համապատասխան։

138. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին ապահովել, որ ազգային փոքրամասնությունների մշակույթի, ավանդույթների,

⁸⁵ ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 3, պարբերություն 82: Տե՛ս նաեւ Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով ԵԱՀԿ գերագույն հանձնակատար, «Բազմաբնույթ հասարակությունների ինտեգրման վերաբերյալ Լյուբլյանայի ուղեցույց», 2012թ., Ուղեցույց թիվ 45:

պատմության, կրոնի ու լեզվի եւ հասարակության մեջ նրանց ներդրումների վերաբերյալ տեղեկությունները ներառվեն դպրոցական ծրագրերում եւ ուսուցիչների վերապատրաստման եւ ուսումնական օժանդակ նյութերում: Այս համատեքստում Տավուշում փորձնական ուսումնական ծրագրի արդյունքների գնահատումը պետք է իրականացվի ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց հետ խորհրդակցությամբ:

Կրթության մատչելիության արդյունավետ իրավունք (Հոդված 12)

139. Պետական զեկույցով տեղեկություններ են տրամադրվում եզդիների, հատկապես աղջիկների առջեւ ծառայած՝ կրթության հասանելիության դժվարությունների վերացման ուղղությամբ Հայաստանում գործող ՀԿ-ների եւ միջազգային կառույցների իրականացրած գործողությունների մասին: Խորհրդատվական կոմիտեի հետ կարծիքների փոխանակման ժամանակ իշխանությունները նշել են, որ մշակել են կրթության զարգացման պետական ծրագիր, որը պետք է դրվի հանրային քննարկման: Այս ծրագրի նպատակներից է ներառականությանը հասնելը՝ նկատի ունենալով նաեւ բոլոր սովորողների ընդգրկումը հանրակրթության մեջ: Ավելին, նրանք զեկույցել են, որ 2021 թվականին գործարկվել է ուսումը կիսատ թողած անձանց հետեւելու ընթացակարգ. սա նշանակում է, որ եթե սովորողն առանց պատճառի 6 աշխատանքային օր կամ մեկ ամսվա ընթացքում 10 օր չի հաճախել դպրոց, ապա համարվում է, որ նա կիսատ է թողել ուսումը: Հետեւելու գործընթացն իրականացվում է կրթության ազգային համակարգում, եւ այնուհետեւ թիրախավորում են սովորողին՝ փորձելով վերադարձնել նրան ուսման: Այս կապակցությամբ իշխանությունները հայտնել են, որ երկու եզդի տղաներ կիսատ են թողել ուսումը, սակայն նշել են, որ դեռեւս չեն կարող ասել ազգային փոքրամասնությունների պատկանող սովորողների մասով ուսումը կիսատ թողած բոլոր անձանց տոկոսը: Նրանք նաեւ հայտնում են, որ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող չորս անձինք ավարտել են համալսարանական կրթությունը, որոնցից երկուսը եզդիներ են: Ինչ վերաբերում է

բարձրագույն կրթությանը, ապա յուրաքանչյուր ուսումնական տարի ոչ մրցութային հիմքով տեղեր են հատկացվել եզրի, քուրդ եւ ասորի փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներին՝ Երեւանի պետական համալսարանի «Արեւելագիտություն» ֆակուլտետում սովորելու համար: 2010 թվականից սկսած՝ Ազգային փոքրամասնությունների խորհրդում համապատասխան փոքրամասնությունները ներկայացնող կազմակերպությունների կողմից առաջադրված եւ բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների՝ մշակույթի եւ լեզուների հետ կապված բաժիններում սովորելու ցանկություն հայտնած այլ ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները եւս հնարավորություն ունեն օգտվելու այս ծրագրից: Ավելին, Խորհրդի միջնորդությամբ այդ ուսանողներին տրվում է ուսման վարձի լրիվ կամ մասնակի ազատման կրթաթոշակ:

140. Իշխանությունները նաեւ ընդունել են, որ Հայաստանում առկա են 30 համայնքներ, որոնք չունեն նախադպրոցական հաստատություններ: Նրանք նաեւ հայտնել են հետագա տարիներին 300 նախադպրոցական եւ դպրոցական հաստատությունների վերանորոգման իրենց պլանների մասին: ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ը պարզել է նաեւ, որ Հայաստանում շուրջ 170 000 երեխա նախակրթական կրթություն չի ստանում⁸⁶:

141. Միջազգային կազմակերպությունները, այդ թվում՝ ՄԱԿ-ի՝ Ռասայական խտրականության վերացման հարցերով կոմիտեն⁸⁷, ՄԱԿ-ի՝ Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման հարցերով կոմիտեն⁸⁸ եւ այլոք⁸⁹, շարունակում են բարձրացնել Հայաստանում փոքրամասնությունների խմբերի շրջանում ուսումը կիսատ թողող աշակերտների հարցը: Այս խնդրի հետ կապված՝ Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունները եւ եզրիական

⁸⁶ <https://www.unicef.org/armenia/en/press-releases/171000-children-armenia-are-not-enrolled-pre-primary-education-unicef> (2019):

⁸⁷ Եզրափակիչ դիտարկումներ Հայաստանի յոթերորդից տասնմեկերորդ համակցված պարբերական զեկույցների վերաբերյալ, 2017թ., պարբերություն 20:

⁸⁸ CEDAW/C/ARM/CO/5-6. Եզրափակիչ դիտարկումներ Հայաստանի հինգերորդ եւ վեցերորդ համակցված պարբերական զեկույցների վերաբերյալ, 2016թ., պարբերություն 22:

⁸⁹ ԱՄՆ Պետդեպարտամենտ, Հայաստանի առնչությամբ Մարդու իրավունքների վերաբերյալ զեկույց, 2020թ., էջ 45-46:

կազմակերպությունները նույնպես շատ ակտիվ գործունեություն են իրականացնում: Ընդհանուր առմամբ նրանք նշել են, որ ուսումը կիսատ թողած անձանց իրական թիվը շատ ավելին է, քան իշխանությունները հայտնում են. եզրի աղջիկների մինչեւ 70%-ը եւ եզրի տղաների 50%-ը (համեմատած բնակչության մեծամասնության մոտ 7%-ի հետ) կիսատ են թողնում ուսումը դպրոցում: Ավելի կոնկրետ՝ ուսուցիչների ներկայացրած զեկույցներից երեւում է, որ ամեն տարի յուրաքանչյուր դպրոցում հինգից պակաս եզրի աղջիկներ են ավարտում 12-ամյա կրթությունը⁹⁰:

142. Պատճառների առումով նրանք ընդգծել են մի քանի խնդիրներ, որոնք նպաստում են ուսումը կիսատ թողնելու այս ցուցանիշի ձեւավորմանը, այդ թվում՝ մի շարք կրթական խնդիրներ. նախադպրոցական կրթության հասանելիությունը⁹¹, եզրիական գյուղերում 12-ամյա պարտադիր կրթության հասանելիության բացակայությունը⁹², սովորողների եւ ծնողների շրջանում կրթության կարելիության մասին իմացության բացակայությունը, արտագնա սեզոնային աշխատանքի պատճառով երկարատեւ բացակայություններ դպրոցից, եզրիերենի ուսուցման վատ ապահովումը եւ եզրիների ու ազգային փոքրամասնությունների մասին ուսուցման բացակայությունը ուսումնական ծրագրում (տե՛ս 14-րդ հոդվածը, «Եզրիերենի ուսուցում»)⁹³: Առկա են նաեւ Շրջանակային կոնվենցիայով կարգավորվող այլ ոլորտների հետ կապված մի շարք խնդիրներ, որոնք նույնպես վերլուծության են ենթարկվում այս կարծիքում. դրանցից են գործազրկության բարձր մակարդակը, դպրոցների միջեւ տրանսպորտի բացակայությունը (տե՛ս 15-րդ հոդվածը)⁹⁴, գենդերային հիմքով բռնությունը կանանց նկատմամբ եւ

⁹⁰ Հայաստանում Բաց հասարակության հիմնադրամ, «Եզրի աղջիկները հարսնացուներ չեն. Վե՛րջ երեխաների ամուսնությանը Հայաստանում», 2020թ., էջ 14:

⁹¹ Մարդու իրավունքների եզրիական կենտրոնի Այլընտրանքային զեկույց:

⁹² Տե՛ս նաեւ «Սինջար» եզրիական կազմակերպության անկախ զեկույցը:

⁹³ Այլընտրանքային զեկույց՝ ուղղված ՄԱԿ-ի Երեխայի իրավունքների հարցերով կոմիտեին՝ շեշտը դնելով Հայաստանում եզրի երեխաների վրա, 2019թ., էջ 13-14: <https://epfarmeria.am/document/Alternative-report-to-the-UN-committee-on-the-rights-of-the-child-with-a-focus-on-Yezidi-children-in-Armenia-eng>.

⁹⁴ Տե՛ս նաեւ Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի հարցերով փորձագետների խմբի (ԳՐԵՏԱ) մոնիթորինգի վերջին զեկույցը, 2017թ., պարբերություններ 70, 72:

գենդերային խիստ նորմերը (բոլորը՝ 6-րդ հոդվածում)⁹⁵:

143. Եզդիների ներկայացուցիչները եւ քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունները նույնպես մտահոգություն են հայտնել այս խնդրի նկատմամբ իշխանությունների վերաբերմունքի կապակցությամբ, որը նրանց պնդմամբ այն է, որ այս խնդիրը պետք է լուծվի միայն փոքրամասնության կողմից, ինչպես նաեւ պնդելով, որ այն պետք է պաշտպանի նաեւ եզդիների ավանդույթները⁹⁶:

144. Մանրամասն շարադրելով կրթական խնդիրները՝ եզդի ներկայացուցիչներն ընդգծել են, որ խիստ բնակեցված եզդիական բնակավայրերում հայերենով եւ եզդիերենով նախադպրոցական կրթության բացակայությունը երկարաժամկետ ազդեցություն է ունենում եզդիների՝ կրթություն ստանալու վրա. այդպիսի համայնքներում հայերենի իմացության մակարդակը ցածր է: Խորհրդատվական կոմիտեին հայտնել են, որ եզդիներով բնակեցված 10-ից 15 գյուղ կա, որտեղ միայն 9-ամյա կրթություն է հասանելի: Սա ազդեցություն է ունենում ինչպես առանձին, այնպես էլ այլ գործոնների հետ համակցված, ինչպիսին է վատ ենթակառուցվածքը. աշակերտները ստիպված են մեկնել հարեւան գյուղեր՝ իրենց կրթությունը շարունակելու համար, ինչն անելու համար նրանք կա՛մ շարժառիթ չունեն, կա՛մ դրան խոչընդոտում են ծնողները՝ պայմանավորված աշակերտի դպրոց գնալու ժամանակ հարսնացուի առեւանգման վտանգով կամ վախով: Սա գենդերային խիստ նորմերի համատեքստում որոշ առումով բացատրում է գենդերային անհավասարությունն ուսումը կիսատ թողնելու ցուցանիշներում (տե՛ս 6-րդ հոդվածը, «Պաշտպանություն գենդերային հիմքով բռնությունից»):

145. Որոշ եզդիական կազմակերպություններ ընդգծել են, որ կրթության հարաբերական կարելիության ընկալումներում սերունդների տարբերությունները

⁹⁵ Տե՛ս Եվրասիա համագործակցություն հիմնադրամ, «Հայաստանում բնակվող եզդի աղջիկների իրավունքներին եւ հնարավորություններին առնչվող խնդիրները», 2020թ., էջ 11-19:

⁹⁶ Հայաստանում Բաց հասարակության հիմնադրամ, «Եզդի աղջիկները հարսնացուներ չեն. Վե՛րջ երեխաների ամուսնությանը Հայաստանում», 2020թ., էջ 13:

նույնպես ազդում են դպրոց չհաճախող աղջիկների եւ տղաների վրա: Այցի ընթացքում Խորհրդատվական կոմիտեն հանդիպել է եզրի ծնողների եւ աշակերտների հետ եւ լսել, որ նրանք շեշտում են կրթության կարելիությունը: Սա համընկնում է Խորհրդատվական կոմիտեի այլ զրուցակիցներից ոմանց կարծիքի հետ, որոնք նույնպես ընդգծել են, որ կրթության կարելիության գիտակցումն աստիճանաբար աճում է:

146. 12(3) հոդվածի համաձայն՝ պետք է ապահովել ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար բոլոր մակարդակներով կրթության մատչելիության հավասար հնարավորություններ⁹⁷: Խորհրդատվական կոմիտեն կրկին նշում է, որ պետությունները պետք է վճռականորեն գործեն տարբեր, սակայն փոխկապակցված ոլորտներում՝ ապահովելու համար այս իրավունքի պաշտպանությունը գործնականում՝ մոնիթորինգի ենթարկելով դպրոցում ընդգրկվածության եւ հաճախումների գործընթացները, կառուցողականորեն լուծելով ցանկացած դժվարություն, որին բախվում են շրջագայող կամ կիսաշրջագայող խմբերը, ապահովելով փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցման հասանելիությունը, վերացնելով ֆիզիկական խոչընդոտները, ինչպիսիք են որոշ տարածքներում դպրոցների կամ տրանսպորտի բացակայությունը դպրոց հաճախելու համար, բարելավելով կրթական համակարգի նկատմամբ ծնողների եւ աշակերտների վստահությունը, մոնիթորինգի ենթարկելով դպրոցական առաջադիմությունը, այդ թվում՝ բացակայությունների եւ ուսումը կիսատ թողնելու ցուցանիշները, գրագիտությունը, ուսումնառությունն ավարտելը, գնահատականները, գենդերային անհավասարությունը, բարձրագույն կրթության եւ զբաղվածության հասանելիությունը⁹⁸: Ինչ վերաբերում է բարձրագույն կրթությանը, ապա Երեւանի պետական համալսարանում ազգային փոքրամասնությունների պատկանող ուսանողների համար տեղերի ֆինանսավորման առկա լավ գործելակերպը պետք է իշխանությունների աջակցությամբ տարածվի նաեւ այլ հաստատություններում: Սա ավելի մեծ հնարավորություններ կտա ազգային բոլոր փոքրամասնություններին

⁹⁷ ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 4, 2016թ., պարբերություն 73:

⁹⁸ ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 1, պարբերություն 70:

հաճախելու համալսարաններ՝ հաշվի առնելով, որ դրա հետ կապված ֆինանսական խոչընդոտները մեծ են, հատկապես, եթե փոքրամասնությունները գյուղական վայրերից են:

147. Խորհրդատվական կոմիտեն շարունակում է անհանգստանալ այն իրավիճակի համար, որին բախվում են եզրի սովորողները, մասնավորապես՝ աղջիկները, կրթական համակարգում, եւ հատկապես անհանգստացած է՝ կապված այս հարցում պետական գործողությունների կամ քաղաքականության բացակայության հետ, թեւէ ընդունում է վերջերս գործադրված ջանքերը՝ ուղղված հաճախումների մոնիթորինգ սկսելուն: Թեւէ վերելում քննարկված խոչընդոտներից յուրաքանչյուրը կարելի է, Խորհրդատվական կոմիտեն շեշտում է, որ դրանց համար անհրաժեշտ են արձագանքման համակարգված եւ լայնածավալ միջոցներ՝ հաշվի առնելով ուսումը կիսատ թողնելու այս բարձր ցուցանիշին նպաստող գործոնների ամբողջ շրջանակը: Ավելին, քաղաքացիական հասարակության կողմից մշակված առաջարկների եւ ռազմավարության նախագծերի պակաս չկա, որոնք կարող են իրականացվել պետական աջակցությամբ: Այս հարցի հետ կապված ձեռնարկվող ցանկացած գործողության դեպքում Խորհրդատվական կոմիտեն ընդգծում է եզրի փոքրամասնության կազմակերպությունների հետ համագործակցելու անհրաժեշտությունը՝ փոքրամասնության ներսում առկա ցանկացած խնդիր առավելագույն արդյունավետությամբ լուծելու համար: Այնուամենայնիվ, Խորհրդատվական կոմիտեն մեծապես ընդգծում է իշխանությունների պատասխանատվությունն այս ոլորտում եւ կրկին նշում է այն հիմնարար սկզբունքը, որ ավանդույթները չպետք է հակասեն մարդու իրավունքների նորմերին, այդ թվում՝ կրթության իրավունքին⁹⁹:

148. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին ձեռնարկել առաջնահերթ միջոցներ՝ եզրի ուսանողների, հատկապես աղջիկների շրջանում ուսումը կիսատ թողնելու երեւոյթի անհամաչափ բարձր ցուցանիշը կարգավորելու համար: Իշխանությունները պետք է տվյալներ հավաքեն եւ համագործակցեն քաղաքացիական հասարակության եւ փոքրամասնությունների

⁹⁹ Շրջանակային կոնվենցիայի 22-րդ հոդված:

ներկայացուցիչների հետ՝ ուսումը կիսատ թողնելու երեւոյթի ցուցանիշները կարգավորելու նպատակով հստակ ցուցիչներով եւ արդյունքներով ռազմավարություն նախագծելու եւ իրականացնելու համար՝ հաշվի առնելով նպաստող գործոնների ողջ շրջանակը:

149. Խորհրդատվական կոմիտեն մեծապես խրախուսում է իշխանություններին ավելի լայնածավալ ձեռով ընդլայնել եւ համակարգել բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում սովորելու համար առկա կրթաթոշակների ներկայիս մոդելը՝ նպատակ ունենալով ներառելու այլ հաստատություններ եւս, որպեսզի բարձրագույն կրթության ավելի լայն հասանելիություն ապահովվի ազգային փոքրամասնությունների պատկանող ավելի մեծ թվով ուսանողների համար:

Փոքրամասնության լեզվի ուսուցում (Հոդված 14)

150. Ասորերենը, քրդերենը եւ եզդիերենը շարունակում են դասավանդվել Ե՛ւ տարրական, Ե՛ւ միջնակարգ դպրոցներում: Կառավարությունը Խորհրդատվական կոմիտեին չի տրամադրել թարմացված տվյալներ այս լեզուները սովորող ուսանողների թվի վերաբերյալ, սակայն հայտնում է, որ կան 3428 եզդի, 994 ռուս, 95 քուրդ, 304 ասորի, 30 ուկրաինացի, 24 վրացի, 45 հույն, 11 բելառուս, 7 հրեա աշակերտներ, ինչպես նաեւ քիչ թվաքանակով այլ ազգությունների պատկանող անձինք, որոնք դպրոց են հաճախում Հայաստանում: Ռուսաց լեզվի ուսուցումը լայնորեն հասանելի է. ռուսաց լեզուն ներառված է 2-9-րդ դասարանների ուսումնական ծրագրում, եւ միայն Երեւանում գործում են 30 ռուսաց լեզվով ուսուցմամբ դպրոցներ՝ իրենց սեփական ուսումնական ծրագրով: Իշխանությունները հայտնում են, որ Երեւանի 13 դպրոցներում սովորում են 2 987 աշակերտներ: Ասորերենը եւ ասորական գրականությունը ներառված են որոշ տարրական դպրոցների ռուսաց լեզվի ուսումնական ծրագրում, որտեղ մեծ թվաքանակով ասորիներ են ապրում: Ասորերենը դասավանդվում է շաբաթական 2-3 ժամ բոլոր դասարաններում, իսկ ասորական գրականությունը՝ յոթերորդ դասարանից սկսած՝

շաբաթական մեկ ժամ: Իշխանությունները հայտնում են, որ ամեն տարի 250-300 աշակերտներ են սովորում այն: Նյութերի հետ կապված՝ իշխանությունները հայտնում են, որ ասորերենի դասավանդման համար դասագրքերը կազմվում են փոքրամասնության համայնքի կողմից, եւ Խորհրդատվական կոմիտեն անձամբ է տեսել վերջերս վերահրատարակված դասագրքերը, այդ թվում՝ այբբենարան ասորերենի համար (վերահրատարակված 2019 թվականին):

151. Փոքրամասնությունների լեզուներով ուսուցում իրականացնող նախադպրոցական հաստատությունների մասին սահմանափակ տեղեկություններ են տրամադրվել Խորհրդատվական կոմիտեին, սակայն այն տեղեկացվել է եռալեզու (հայերեն, ռուսերեն եւ ասորերեն) մանկապարտեզի մասին, որը հիմնվել է Վերին Դվին գյուղում (Արարատի մարզ): Համալսարանում փոքրամասնությունների լեզուները կարող են ամենից հաճախ ուսումնասիրվել որպես օտար լեզուներ (հատկապես գերմաներենը, հունարենը եւ ուկրաիներենը), սակայն ասորերենը չի կարող ուսումնասիրվել:

152. Դիտարկելով Լեզուների եվրոպական խարտիայի փորձագետների կոմիտեի եզրահանգումները՝ Խորհրդատվական կոմիտեն նշում է, որ Հայաստանի վերաբերյալ իր 2020 թվականի զեկույցում այն բարձրացրել է փոքրամասնությունների լեզուների դասագրքերի եւ ուսումնական նյութերի որակի, ուսուցիչների վերապատրաստման եւ այդ նպատակով նյութերի ավելացման անհրաժեշտության վերաբերյալ հարցեր՝ բոլոր փոքրամասնությունների լեզուների համար, բացի ռուսերենից¹⁰⁰:

153. Խորհրդատվական կոմիտեի զրուցակիցները տեղեկացրել են, որ փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցումը կարող է իրականացվել նաեւ «կիրակնօրյա դպրոցների» ձեւով, որոնք կազմակերպվում են Ազգային փոքրամասնությունների խորհրդի սենքերում կամ հենց փոքրամասնությունների հաստատություններում: Սա փոքրամասնությունների կողմից փոքրաթիվ

¹⁰⁰ Փորձագետների կոմիտե, MIN-LANG(2020)3, 2020թ., պարբերություն 23:

աշակերտներով իրականացվող արտադասարանական նախաձեռնություն է՝ պահպանելու եւ փոխանցելու իրենց փոքրամասնության լեզուն (7-ը սովորում են բելառուսերեն), եւ այս դասերն այժմ իրականացվում են առցանց՝ կորոնավիրուսային համաճարակի պատճառով: Գերմանական փոքրամասնությունը նույնպես հայտնել է, որ լեզուն դասավանդվում է դասերի եւ Աստվածաշնչի ուսումնասիրության, ինչպես նաեւ ժողովրդական երաժշտության միջոցով: Այնուհետեւ զեկուցվել է, որ դա հաճախ փոքրամասնությունների կողմից իրականացվում է կամավոր կերպով: Ասորիները նշել են, որ նախկինում դպրոցներում ասորերենով ուսուցանվող որոշ բաժիններ գտնվել են փակվելու վտանգի տակ, այդ թվում նաեւ հարց են բարձրացրել ուսուցիչների պատրաստվածության որակի հետ կապված:

154. Խորհրդատվական կոմիտեն ընդգծում է, որ փոքրամասնության լեզվի ուսուցման նպատակներից մեկն ազատ տիրապետելու եւ գրագիտության մակարդակի պահպանումը կամ արմատավորումն է, որը հնարավորություն է տալիս սովորողին օգտագործելու լեզուն հանրային եւ մասնավոր կյանքում եւ փոխանցելու այն հաջորդ սերնդին: Խորհրդատվական կոմիտեն ողջունում է Հայաստանում ռուսաց լեզվով կրթության առաջարկը, սակայն մտահոգություններ ունի մյուս փոքրամասնությունների լեզուների հետ կապված: Փոքրամասնության լեզուն շաբաթական շատ քիչ ժամերով ուսուցանելով դժվար թե հնարավոր լինի հասնել ազատ տիրապետելու եւ գրագիտության նպատակին, հատկապես, երբ այդ լեզուն ընտանիքներում օգտագործվող գերակշռող լեզուն չէ: Փոքրամասնությունների լեզուների՝ որպես ազգային փոքրամասնությունների ինքնության էական տարրի պահպանմանն արդյունավետորեն նպաստելու համար անհրաժեշտ է ընդլայնել փոքրամասնությունների լեզուների՝ հիմնականում ասորերենի, դասավանդման ժամաքանակը:

155. Խորհրդատվական կոմիտեն կրկին նշում է, որ այն փոքրամասնությունների լեզուների համար, որոնցով փոքրաթիվ մարդիկ են խոսում, կարող են անհրաժեշտ լինել հատուկ միջոցներ, ներառյալ՝ առանձին

դասերը եւ լեզվի խորացումը, լեզվի կենսունակությունը բարձրացնելու կամ այն պահպանելու համար: Թեեւ այս առումով կիրակնօրյա դպրոցներն ինքնին բավարար չեն, դրանք ողջունելի նախաձեռնություն են համարվում փոքրամասնության կողմից՝ որոշակի պետական աջակցությամբ իրենց փոքրամասնությունների լեզուներն ուսուցանելու համար: Այնուամենայնիվ, Խորհրդատվական կոմիտեն մտահոգված է, որ այս դպրոցներին տրամադրվող պետական աջակցությունը բավարար չէ, եւ այդ դասերի հետագա զարգացման նպատակով պետությունը կարող էր անել ավելին՝ ապահովելու ուսումնական ռեսուրսների պատրաստումը կամ համատեղ օգտագործումը «մայր պետությունների» կամ սփյուռք ունեցող այլ պետությունների կամ այն պետությունների հետ, որտեղ նույնպես կան Հայաստանում գոյություն ունեցող ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներ:

156. Խորհրդատվական կոմիտեն ընդգծում է թարմացված եւ որակյալ դասագրքերի կարեւորությունը՝ որպես փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցման անբաժանելի մաս: Այն բարձր է գնահատում ասորի փոքրամասնության ջանքերը՝ ապահովելու իրենց դասագրքերի շարունակական հրատարակությունը: Այնուամենայնիվ, այն ցանկանում է հիշեցնել իշխանություններին Շրջանակային կոնվենցիայով նախատեսված՝ փոքրամասնությունների լեզուներով սովորող ուսանողների եւ աշակերտների համար ուսումնական նյութերի հասանելիություն ապահովելու մասով իր պարտավորությունների մասին:

157. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին ընդլայնելու փոքրամասնությունների լեզուներով, մասնավորապես ասորերենով ուսուցման առաջարկը, ապահովելու ուսուցիչների վերապատրաստման եւ նորացված ուսուցման համապատասխան նյութեր, որոնք կօգնեն լուծել այդ հարցը, եւ հետագայում աջակցելու ազգային փոքրամասնությունների կազմակերպություններին կիրակնօրյա դպրոցներ եւ փոքրամասնությունների լեզուներով նախադպրոցական հաստատություններ նախաձեռնելու առաջարկության հարցում:

Եզդիերենի ուսուցում (Հոդված 14)

158. Պետական զեկույցում նշվում է, որ Արմավիրի մարզում կազմակերպվում է եզդիների ուսուցում այն վայրերում, որտեղ ապրում են եզդի փոքրամասնությանը պատկանող անձինք՝ 21 դպրոցներում, որտեղ ընդգրկված է 1133 երեխա: Եզդիերենը ուսուցանվում է նաև Շիրակի մարզի դպրոցներում, որտեղ եզդիերենի ուսուցիչն աշխատում է շաբաթական 6 ժամ: Զեկույցում նշվում է նաև, որ 1-12-րդ դասարանների դասագրքերը վերահրատարակվել են Արագածոտնում իրականացված մոնիթորինգի ընթացքում, իսկ 10-րդ և 11-րդ դասարանների դասագրքերը՝ Արարատի մարզում իրականացված մոնիթորինգի ընթացքում: Եզդիերենով իրականացվող նախադպրոցական կրթության մասին որեւէ տեղեկություն Խորհրդատվական կոմիտեին չի տրամադրվել: Իշխանությունները հայտնել են, որ 28 ուսուցիչների՝ եզդիերենի վերջին վերապատրաստումը տեղի է ունեցել 2017 թվականի վերջին:

159. 2021 թվականին Լեզուների խարտիայի փորձագետների կոմիտեն զեկույցել է, որ Արագածոտնում և Արմավիրում 2020-2021թթ. ուսումնական տարում ընդհանուր ուսումնական ծրագրով եզդիերեն է սովորել 452 աշակերտ¹⁰¹, եւս 1412 աշակերտ արտադասարանական խմբերով եզդիերեն է սովորել Արարատի, Արմավիրի և Կոտայքի մարզերում¹⁰²:

160. Եզդիների ներկայացուցիչները Կոմիտեին հայտնել են իրենց դժգոհության մասին, որ իրենց լեզվի ուսուցումն ընդհանուր առմամբ հասանելի է ոչ ֆորմալ, սովորական ժամաքանակից դուրս ընտրովի դասերի ձեւով և շաբաթական ընդամենը մեկ կամ երկու ժամով: Նրանք բացատրել են, որ դա բացասաբար է ազդել դասարաններում աշակերտների ներգրավվածության վրա, որի վրա ազդում է նաև հետազայում այս լեզվով աշխատելու կամ սովորելու

¹⁰¹ Խորհրդատվական կոմիտեի տրամադրության տակ եղած տեղեկությունների համաձայն՝ Արագածոտնի մարզում եզդիերենը դասավանդվում է ընդհանուր ուսումնական ծրագրով:

¹⁰² Փորձագետների կոմիտե, MIN-LANG(2021)17, պարբերություն 50:

հնարավորությունների ակնհայտ բացակայությունը: Ներկայացուցիչները նաեւ ավստոսանք են հայտնել եզդիերենով եւ երկլեզու նախադպրոցական հաստատությունների բացակայության համար (տե՛ս նաեւ վերելում 12-րդ հոդվածը)¹⁰³ եւ ընդգծել են եզդիերենով մասնագիտական, մեծահասակների եւ շարունակական կրթության ավելի մեծ առաջարկի անհրաժեշտությունը: Նրանք նաեւ նշել են, որ եզդի ուսուցիչների ցածր աշխատավարձը խոչընդոտում է լրացուցիչ դասերի կազմակերպումը, քանի որ դա խոչընդոտ է հավանական շահագրգիռ թեկնածուների համար՝ դառնալու եզդիերենի ուսուցիչներ: Եզդի ուսուցիչները կարող են աշխատել շաբաթական ընդամենը մի քանի ժամ, ինչը նույնպես սահմանափակում է նրանց աշխատավարձը: Իր այցի ընթացքում Կոմիտեն լսել է, որ իսկապես առկա է ուսուցիչների պակաս, եւ երբ ուսուցիչները դուրս են գալիս աշխատանքից, այդ հաստիքը միշտ չէ, որ համալրվում է: Այն դպրոցում, ուր այցելել էր Կոմիտեն, հաստիքներից մեկը չէր համալրվել մեկ տարի. այնտեղ նաեւ նշվել էր, որ հաճախ մեծահասակները հաճախում են միջնակարգ դպրոցի դասերին՝ եզդիերեն սովորելու համար: Եզդիների ներկայացուցիչներն այնուհետեւ հայտնել են, որ առկա է ուսուցիչների վերապատրաստման պակաս, եւ որ ներկայումս դասավանդող ուսուցիչներից շատերը, հնարավոր է, չունեն բարձրագույն կրթություն, կամ մանկավարժական կրթություն կամ եզդիերենի կրթություն:

161. Ինչ վերաբերում է դասագրքերին, թեւ որոշ եզդիական կազմակերպություններ ողջունել են նոր դասագրքերի հրատարակման հարցում իշխանությունների մոտեցումը, այլ կազմակերպություններ կասկածի տակ են դնում այդ դասագրքերի բովանդակության որակը, որոնք չեն կազմվել եզդիների արդյունավետ մասնակցությամբ:

162. Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցումը, որպես ընտրովի առարկա, բավարար չափով չի խրախուսում

¹⁰³ Կովկասի եզդիների մշակույթի կենտրոն, Այլընտրանքային զեկույց, պարբերություն 48: Մարդու իրավունքների եզդիական կենտրոն, Այլընտրանքային զեկույց:

փոքրամասնությունների պատկանող աշակերտներին սովորելու իրենց փոքրամասնության լեզուն իրենց ուսումը շարունակելիս, եւ որ դա կարող է բացասաբար ազդել իրենց փոքրամասնության լեզուն պահպանելու նրանց կարողության եւ մոտիվացիայի վրա: Հետեւաբար, Խորհրդատվական կոմիտեն ափսոսանք է հայտնում կապված այն բանի հետ, որ եզդիներենը շարունակում է ընդհանուր ուսումնական ծրագրից դուրս լինել, ինչպես նաեւ այն բանի հետ, որ այն շարունակում է դասացուցակի վերջում լինել:

163. Վերոնշյալի լույսի ներքո Խորհրդատվական կոմիտեն ընդունում է, որ այս խնդրի պատճառը նաեւ ուսուցիչների պակասն է, ինչը հանգեցնում է որոշակի առումով արատավոր շղթայի, որտեղ ուսուցիչների ոչ բավարար թվաքանակը նշանակում է եզդիներեն սովորող ուսանողների ոչ բավարար թվաքանակ, ինչն էլ հանգեցնում է ուսուցիչներ դառնալու կարողություն կամ ցանկություն ունեցող մարդկանց ոչ բավարար թվաքանակի: Այս կապակցությամբ Խորհրդատվական կոմիտեն ընդգծում է ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց որպես ուսուցիչներ աշխատանքի ընդունելը եւ պահելը խթանելու կարելիությունը: Հնարավոր լուծումներից մեկը կարող է լինել աշխատավարձի հավելավճարների կամ այլ ֆինանսական միջոցների օգնությամբ ուսուցիչների վերապատրաստման լրացուցիչ խրախուսումը, ինչպես նաեւ եզդիներենի ուսուցիչների աշխատավարձերի բարձրացմանը եւ պայմանագրային հիմունքով զբաղվածության երաշխիքների տրամադրմանն ուղղված քայլեր ձեռնարկելը. համալսարանում եզդիներենի ուսուցման ներդրումը նույնպես կարող է շահավետ լինել եւ խրախուսել ուսանողներին շարունակելու իրենց ուսումը. կարելի է դիտարկել նաեւ ուսանողների փոխանակման միջազգային ծրագրերը, որոնց միջոցով ուսանողները կարող են սովորել եզդիներեն արտերկրում եւ վերադառնալ՝ դասավանդելու այն:

164. Ինչ վերաբերում է դասագրքերին, ապա Խորհրդատվական կոմիտեն թեեւ ողջունում է դասագրքերի հրատարակման նախաձեռնությունը, այն մտահոգված է եզդիների մասին կարծրատիպեր պարունակող դասագրքերի

գնումների հարցում, որոնք կազմվել են առանց եզրի փոքրամասնությանը պատկանող անձանց լայն շրջանակի հետ արդյունավետ խորհրդակցության:

165. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին ձեռնարկելու քայլեր՝ ուղղված հիմնական եւ միջնակարգ մակարդակներում ընդհանուր ուսումնական ծրագրում եզրիերենի ուսուցման առաջարկն ընդլայնելուն, այդ թվում՝ ուսուցիչների վերապատրաստման լայնամասշտաբ աշխատանքների եւ եզրի ուսանողներին որպես ուսուցիչներ վերապատրաստվելու եւ աշխատելու համար տրամադրվող ֆինանսական խրախուսանքների միջոցով: Միեւնույն ժամանակ, իշխանությունները պետք է ներդնեն հետագա մասնագիտական, չափահասների համար նախատեսված եւ շարունակական կրթություն եզրիերենով:

Գործուն մասնակցությունը հանրային կյանքին (Հոդված 15)

166. Ազգային փոքրամասնությունների խորհուրդը շարունակել է մնալ այն միջնորդը, որի միջոցով ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները պաշտոնական երկխոսություն են վարում իշխանությունների հետ: Այս խորհուրդն այժմ գործում է վարչապետի աշխատակազմի իրավասության ներքո եւ ունի իրեն կցված երկու մշտական աշխատակից: Խորհուրդը պարտավոր է նիստ գումարել տարեկան առնվազն չորս անգամ եւ բաղկացած է 11 ազգային փոքրամասնություններից յուրաքանչյուրի երկուական ներկայացուցից: Վարչապետի որոշմամբ անդամների այս կազմը պետք է փոխվի ռոտացիոն կարգով, սակայն սահմանափակվում է այն կազմակերպություններով, որոնք կարող են ապացուցել հինգ տարվա գործունեություն ծավալած լինելու փաստը¹⁰⁴: Ինչպես արդեն նշվեց վերելում, այս Խորհուրդը նաեւ ծառայում է որպես ազգային

¹⁰⁴ «Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով խորհուրդ ստեղծելու եւ խորհրդի կազմը հաստատելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի որոշումն ուժի մեջ է մտել 2019 թվականի մայիսի 3-ին, loc.cit հասանելի է միայն հայերենով՝ հետեւյալ հղմամբ՝ <https://e-gov.am/decrees/item/20169/> :

փոքրամասնություններին հատկացվող ֆինանսավորումը բաշխելու միջոց (տե՛ս 5-րդ հոդվածը):

167. Խորհրդարանական մակարդակում, Սահմանադրության 89-րդ հոդվածի համաձայն, Ազգային ժողովում Ընտրական օրենսգրքով սահմանված կարգով տեղեր են հատկացվում ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներին: Ընտրական օրենսգրքի 95-րդ հոդվածի համաձայն՝ պատգամավորների 4 մանդատ բաշխվում է ազգային փոքրամասնության ներկայացուցիչների միջև՝ ընտրություններին նախորդող վերջին մարդահամարի տվյալներով առավել մեծ թվով մշտական բնակչություն ունեցող առաջին չորս ազգային փոքրամասնություններից յուրաքանչյուրին՝ մեկ մանդատ սկզբունքով: Ազգային ժողովի 2021 թվականի ընտրությունների արդյունքում ազգային փոքրամասնությունների ամենամեծ՝ եզդիական, ռուսական, ասորական եւ քրդական խմբերից չորս ներկայացուցիչներ մանդատներ ստացան:

168. Ինչ վերաբերում է հանրային ծառայություններում ներկայացվածությանը, իշխանությունները նշում են, որ փոքրամասնությունները, ինչպես որ մեծամասնությունը, հավասար հնարավորություն ունեն դիմելու պետական աշխատանքի համար:

169. Խորհրդատվական կոմիտեի գրուցակիցները, որոնք Ազգային փոքրամասնությունների խորհրդի մասնակից էին, ընդհանուր առմամբ դրական էին գնահատում Խորհրդի գործունեությունը եւ դրա ազդեցությունն այն հարցերի վրա, որոնցով այն զբաղվում է, միաժամանակ նշելով մի քանի թերություններ. նրանք ափսոսանք էին հայտնում, օրինակ, որ չի հաջողվել պաշտպանել սեփական շահերը՝ կապված սեփական սենքեր ունենալու հետ (տե՛ս 5-րդ հոդվածը): Մտահոգություններ են հնչել Հայաստանի վարչապետի աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների եւ կրոնական հարցերի բաժնի պատասխանատու նշանակված՝ վարչապետի գլխավոր խորհրդականի բացակայության

կապակցությամբ¹⁰⁵, ինչը խոչընդոտում էր Խորհրդի՝ իր ծրագիրը կառավարությանը ներկայացնելու եւ ֆինանսավորումը բաշխելու հնարավորությունը: Սակայն այդ պաշտոնը համալրվել է 2022 թվականի փետրվարին: Ինչ վերաբերում է Ազգային փոքրամասնությունների խորհրդի նախագահին, ապա որոշ փոքրամասնություններ կարծում էին, որ նա բավարար ազդեցություն չունի կառավարության շրջանում, այլ ավելի շատ գործում է որպես մտահոգությունները կառավարության այլ օղակներին փոխանցող: Նույն կերպ, թեեւ նրանք հայտնեցին Խորհրդի ներկայիս կազմի հետ լավ համագործակցության մասին, փոքրամասնությունները կարծում են, որ ողջունելի կլինի ընդլայնել կազմը: Սակայն ազգային փոքրամասնությունների պատկանող որոշ անձինք նշել են, որ իրենք անգամ տեղյակ չեն Խորհրդի գոյության մասին:

170. Ուղիների ներկայացուցիչները տեղեկացրել են Կոմիտեին, որ Խորհրդին անդամակցելու իրենց խնդրանքը մերժվել է, քանի որ իրենց կազմակերպությունը բավական երկար ժամանակ ակտիվ չի եղել: Նրանք բացատրել են, որ դա իրենց դրել է անորոշ իրավիճակում, քանի որ նրանք չեն կարողանում ֆինանսավորում ստանալ իրենց գործունեությունը շարունակելու համար, մինչեւ որ կհասնեն հինգ տարվա շեմին:

171. Խորհրդատվական կոմիտեն լսել է մասնավորապես եզդի, ասորի եւ ռուս փոքրամասնությունների քննադատությունները՝ Ընտրական օրենսգրքով

¹⁰⁵ Սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում կիսանախագահական համակարգից խորհրդարանականի անցնելու պատճառով եւ հիմնվելով այն բանի վրա, որ 2018 թվականի ապրիլից Հայաստանի Հանրապետության նախագահի լիազորությունները սահմանափակվել են, Խորհուրդը, որպես նախագահի աշխատակազմին առընթեր գործող մարմին, 2020 թվականի հունիսի 15-ին օրինական կերպով դադարեցրել է իր գործունեությունը, սակայն փաստացի նախագահի աշխատակազմին առընթեր ազգային փոքրամասնությունների ազգային եւ մշակութային կազմակերպությունների համակարգող խորհրդի գործունեության գործընթացի համակարգումը դրվել է Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների եւ կրոնական հարցերի բաժնի վրա, ուր տեղափոխվել է նաեւ խորհրդի նախկին համակարգողը: «Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով խորհուրդ ստեղծելու եւ խորհրդի կազմը հաստատելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի որոշումն ուժի մեջ է մտել 2019 թվականի մայիսի 3-ին: Այդ որոշման համաձայն՝ Խորհուրդը գործում է վարչապետի գլխավոր խորհրդականի իրավասության ներքո, իսկ Խորհրդի գործունեության կազմակերպման տեխնիկական սպասարկումն իրականացնում է վարչապետի աշխատակազմը՝ համապատասխան ստորաբաժանման միջոցով:

նախատեսված մեխանիզմի վերաբերյալ՝ կապված Խորհրդարանում ազգային փոքրամասնությունները ներկայացնող պատգամավորների ընտրության հետ: Նշվել է, որ այն համայնքները, որտեղ ապրում են ազգային փոքրամասնությունները, իրավունք չունեն ուղղակիորեն քվեարկելու իրենց նախընտրած թեկնածուի օգտին, քանի որ նրանք ընտրվում են քաղաքական կուսակցությունների կամ դաշինքների կողմից ներկայացված ընտրացուցակի հիման վրա: Ավելին, ազգային փոքրամասնությունների անդամները նշել են, որ իրականում Խորհրդարանի անդամներն արդյունավետորեն չեն ներկայացնում իրենց շահերը, եւ որ նրանք ավելի շուտ ներկայացնում են այն քաղաքական կուսակցությունների շահերը, որոնց ցուցակով ընտրվել են: Բացի այդ, Խորհրդատվական կոմիտեին տեղեկացրել են, որ նրանք տեղյակ չեն այն խնդիրների մասին, որոնց բախվում են իրենց համապատասխան համայնքները:

172. Ինչ վերաբերում է տեղական մակարդակում ներկայացվածությանը, ապա ասորիների ներկայացուցիչներն ընդգծել են, որ վերջին վարչական փոփոխությունները (տե՛ս ստորեւ 16-րդ հոդվածը) ազդել են տեղական մակարդակում ներկայացուցիչներ ընտրելու կամ նշանակելու իրենց կարողության վրա (ինչպես որ հիմա է) եւ հետեւաբար տեղական գործերի վրա ազդելու իրենց կարողության վրա:

173. Եզդիների ներկայացուցիչները, որպես թվով ամենամեծ փոքրամասնություն, մտահոգություն են հայտնել մասնավորապես հանրային ծառայություններում ներկայացվածության պակասի վերաբերյալ. հատկապես մտահոգիչ էր այն փաստը, որ եզդի փոքրամասնությանը պատկանող միայն մեկ մարդ է աշխատում դատական համակարգում, իսկ ոստիկանությունում կամ կառավարության ազգային փոքրամասնությունների հարցերով բաժնում՝ շատ քչերը կամ ոչ ոք:

174. Խորհրդատվական կոմիտեն ընդգծում է, որ «համապատասխան

ուշադրություն պետք է դարձվի խորհրդատվական մարմինների «ներառականությանը» եւ «ներկայացվածությանը», ներառյալ՝ ավելի փոքրաթիվ համայնք ունեցող փոքրամասնությունները¹⁰⁶: Այն նաեւ ընդգծում է, որ պետություններին կոչ է արվում ապահովել, որ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձինք տեղյակ լինեն նման խորհրդատվական մարմինների գոյության, մանդատի եւ գործունեության մասին¹⁰⁷: Այս կապակցությամբ Խորհրդատվական կոմիտեն մտահոգված է Խորհրդին միանալու համար որպես ՀԿ հինգ տարվա գործունեության ապացուցման անհրաժեշտության համար (տե՛ս 3-րդ հոդվածը). թեեւ այն ընդունում է, որ որոշ չափորոշիչներ կարող են անհրաժեշտ լինել, այն ընդգծում է, որ անհրաժեշտ են դրական միջոցներ՝ ապահովելու ավելի փոքրաթիվ համայնք ունեցող փոքրամասնությունների մասնակցությունը: Խորհրդատվական կոմիտեն նաեւ համարում է, որ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող որոշ անձանց կողմից Խորհրդի մասին չիմանալը հարցեր է առաջացնում այս մարմնի ներկայացվածության առնչությամբ: Այն նաեւ ընդգծում է բավարար ֆինանսական եւ մարդկային ռեսուրսների առկայության կարելիությունը՝ որպես խորհրդատվական կառույց իր լիազորություններն իրականացնելու համար, ինչպես նաեւ անհապաղ ինստիտուցիոնալ ղեկավարության նշանակման կարելիությունը, որպեսզի կառույցը կարողանա ամբողջությամբ իրականացնել իր լիազորությունները: Խորհրդատվական կոմիտեն մտահոգված է, որ վարչապետի խորհրդականի այս պաշտոնը, որը զբաղեցնող անձը, ի թիվս այլնի, իրավասու է փոքրամասնությունների հարցերով, մի քանի ամիս թափուր է մնացել՝ խոչընդոտելով փոքրամասնությունների որոշ իրավունքների իրականացումը, այդ թվում՝ միջոցների հատկացումը:

175. Խորհրդատվական կոմիտեն կրկին նշում է, որ ընտրական

¹⁰⁶ ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 2, պարբերություն 109, հասանելի է նաեւ հայերենով՝ հետեւյալ հղմամբ՝ <http://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800bc7ef>:

¹⁰⁷ ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 2, պարբերություն 117:

գործընթացներին ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց մասնակցությունը կարելու է, որպեսզի հնարավորություն ընձեռվի փոքրամասնություններին՝ իրենց առնչվող օրենսդրական միջոցառումներ եւ հանրային քաղաքականություն մշակելիս իրենց տեսակետներն արտահայտելու համար¹⁰⁸: Այս կապակցությամբ, թեւեւ Ազգային ժողովում ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց ներկայացվածությունը ողջունելի է, Խորհրդատվական կոմիտեն մտահոգված է Ընտրական օրենսգրքի 83-րդ հոդվածով սահմանված օրենսդրական դրույթի առնչությամբ, որի համաձայն ավտոմատ կերպով տեղեր են հատկացվում չորս ամենամեծ փոքրամասնություններին՝ դրանով իսկ բացառելով այլ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող ներկայացուցիչների ընտրությունը: Արդյունքում ստեղծվում են ազգային փոքրամասնությունների երկու կատեգորիաներ, որոնց նկատմամբ ցուցաբերվում է տարբերակված վերաբերմունք, այն է՝ նրանք, ովքեր ներկայացված են Ազգային ժողովում եւ նրանք, ովքեր ներկայացված չեն: Ավելին, Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ մտահոգություններ են առաջացնում Խորհրդարանում ազգային փոքրամասնությունները ներկայացնող պատգամավորների թիվը, ինչպես նաեւ նրանց դերի հետ կապված հստակության բացակայությունը: Հետեւաբար, այն համարում է, որ երկարաժամկետ հեռանկարում կարող է տեղին լինել վերաբաշխել Խորհրդարանում ազգային փոքրամասնությունների շահերը ներկայացնող պատգամավորների մանդատներն ազգային փոքրամասնությունների այլ ներկայացուցիչների՝ խուսափելու համար անհավասարաչափ եւ անարդյունավետ ներկայացվածությունից: Այս առումով օգտակար կլինի Հայաստանի ազգային փոքրամասնությունների հետ կապված ազգային փոքրամասնությունները ներկայացնող Խորհրդարանի պատգամավորների եզակի դերի հստակեցումը, օրինակ, ներքին ընթացակարգային կանոնակարգի միջոցով:

176. Խորհրդատվական կոմիտեն նաեւ ընդգծում է կառավարման

¹⁰⁸ ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 2, պարբերություն 80:

ենթաազգային ձեւերի կարեւորությունը՝ որոշումների կայացմանը, հատկապես խիտ բնակեցված բնակավայրերում, ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց արդյունավետ մասնակցության համար անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծելիս¹⁰⁹: Հետեւաբար իշխանությունները պետք է մեծ ուշադրություն դարձնեն ազգային փոքրամասնությունների, հատկապես՝ ասորիների, եզդիների եւ ռուսների կարիքներին եւ ցանկություններին՝ նրանց կողմից խիտ բնակեցված վայրերում:

177. Խորհրդատվական կոմիտեն կրկին նշում է, որ «հանրային կառավարումը պետք է հնարավորինս արտացոլի հասարակության բազմազանությունը, ինչը ենթադրում է, որ խրախուսելի է, որ կողմ պետությունները սահմանեն ուղիներ՝ խթանելու ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց ներգրավումը պետական հատվածում, այդ թվում՝ դատական համակարգում եւ իրավապահ մարմիններում, [որպեսզի հնարավոր լինի հանրային կառավարման] միջոցով ավելի լավ արձագանքել ազգային փոքրամասնությունների կարիքներին»¹¹⁰: Հետեւաբար այն մտահոգված է պետական կառավարման ներկայացվածության ակնհայտ ցածր մակարդակի առնչությամբ եւ համարում է, որ իշխանությունները պետք է տվյալներ հավաքեն այս հարցի վերաբերյալ եւ համապատասխանաբար դրական միջոցներ մշակեն՝ հայտնաբերված խնդիրները լուծելու համար: Ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց անհրաժեշտ են գործնական եւ արդյունավետ միջոցներ՝ հանրային ծառայության մեջ ֆորմալ հավասարության եւ փաստացի ներկայացվածության միջեւ առկա բացը լրացնելու համար:

178. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին ճկուն մոտեցում ցուցաբերել որպես ազգային փոքրամասնություններ ինքնորոշվող եւ ազգային փոքրամասնությունների խորհրդին միանալու հարցում շահագրգռվածություն ցուցաբերող փոքրամասնությունների խմբերի

¹⁰⁹ ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 2, պարբերություն 129:

¹¹⁰ ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 2, պարբերություն 120:

ներկայացուցիչների նկատմամբ, ինչպես նաև բարձրացնել Խորհրդի գոյության, մանդատի եւ գործունեության մասին իրազեկության մակարդակը:

179. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին գնահատել ազգային փոքրամասնությունների խորհրդարանական ներկայացվածության ներկա համակարգը՝ ընտրված ներկայացուցիչների ներկայացվածությունն ապահովելու նպատակով, եւ որպեսզի ազգային փոքրամասնությունները կարողանան արդյունավետորեն ազդել որոշումների կայացման վրա, այնպես որ արդյունքները պատշաճ կերպով արտացոլեն իրենց կարիքները:

180. Խորհրդատվական կոմիտեն մեծապես խրախուսում է իշխանություններին տվյալներ հավաքել ներկայումս հանրային հատվածում ազգային փոքրամասնությունների ներկայացվածության վերաբերյալ եւ մշակել ու իրականացնել դրական միջոցառումներ՝ համապատասխանաբար խրախուսելու եւ ամրապնդելու ազգային փոքրամասնությունների մասնակցությունը հանրային կյանքին:

Գործուն մասնակցությունը սոցիալական եւ տնտեսական կյանքին (Հոդված 15)

181. Քիչ տեղեկություններ են տրամադրվել սոցիալ-տնտեսական կյանքին ազգային փոքրամասնությունների մասնակցության վերաբերյալ: Իշխանությունների դիրքորոշումն այն է, որ սոցիալ-տնտեսական դժվարությունները համատարած են, որոնք ազդում են ինչպես էթնիկ հայերի, այնպես էլ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց վրա: Սա վերաբերում է զբաղվածությանը, ինչպես նաև ենթակառուցվածքներին, համացանցի հասանելիությանը եւ շատ մարզերում ճանապարհների որակին: Իշխանությունները Խորհրդատվական կոմիտեին նաև հայտնել են, որ գործազրկության ռեգիստրում [«Ձբաղվածության պետական ծառայություն»] էթնիկ պատկանելության վերաբերյալ հարց նույնիսկ չի տրվում:

182. Փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները, հատկապես՝ եզդի

փոքրամասնությանը պատկանող անձինք, մատնանշել են մի շարք խնդիրներ այս կապակցությամբ, եւ Խորհրդատվական կոմիտեն հնարավորություն ունի այցի ընթացքում անձամբ ականատես լինելու այդ խնդիրներից որոշներին. ի թիվս այլ խնդիրների՝ եզդիական եւ ասորական գյուղերի շրջակայքի ճանապարհների վատ որակը¹¹¹: Տարբեր զրուցակիցներ այս խնդրի հետ են կապում նաեւ ուսումը կիսատ թողնելու ցուցանիշները (տե՛ս 12-րդ հոդվածը), քանի որ գյուղերի միջեւ փոխադրումը շատ դժվար է կազմակերպել: Եզդիների ներկայացուցիչները նաեւ նշել են, որ իրենց գործազրկության մակարդակն ավելի բարձր է, սակայն դա արտացոլված չէ պաշտոնական տվյալներում:

183. Եզդիական կազմակերպությունները բարձրացրել են նաեւ հողօգտագործման հարցը: Որոշ կազմակերպություններ նշել են, որ մի շարք գյուղերում եզդիներին պատկանող եւ նրանց կողմից օգտագործվող հողերը վաճառվել են երրորդ անձանց կողմից, գործողություն, որը պետությունը չի կանխել: Սա կապված է այն փաստի հետ, որ եզդիները դժվարություններ են ունեցել իրենց դե ֆակտո պատկանող գույքի փաստաթղթերը կարգավորելու հարցում, նախապես տեղեկացված չեն եղել այդ գույքի վաճառքի մասին եւ զրկվել են գույքի օգտագործումը շարունակելու հնարավորությունից (ձեռքբերման վաղեմության հիման վրա վիճելի գույքը ձեռք բերելու հնարավորությունը)¹¹²: Նրանք նշում են, որ սա կոնկրետ սոցիալ-տնտեսական ազդեցություն ունի եզդիների վրա, քանի որ նրանք իրենց անասուններին արածեցնելու համար այլեւս տարածք չունեն¹¹³: Այս խնդրի հետ կապված՝ եզդիների ներկայացուցիչները նաեւ նշել են, որ կլիմայի փոփոխությամբ պայմանավորված՝ նրանք չեն կարողանում իրականացնել իրենց ավանդական գյուղատնտեսական արդյունաբերությունը, քանի որ ոռոգման համար օգտագործվող բնական աղբյուրները չորացել են¹¹⁴:

¹¹¹ Եվրասիա համագործակցություն հիմնադրամ, «Հայաստանում բնակվող եզդի աղջիկների իրավունքներին եւ հնարավորություններին առնչվող խնդիրները»՝ https://epfarmeria.am/sites/default/files/Document/Yesidi_Girls_Research_EPF:

¹¹² Կովկասի եզդիների մշակույթի կենտրոն, պարբերություն 83:

¹¹³ Կովկասի եզդիների մշակույթի կենտրոն, պարբերություն 67:

¹¹⁴ Նույն տեղում, պարբերություններ 68-70:

Նրանք նաեւ ամփոսանք են հայտնել եզրինների գյուղատնտեսական գործունեությանը ցուցաբերվող դրական եւ կոնկրետ աջակցության բացակայության կապակցությամբ¹¹⁵: Որոշ ՀԿ-ներ զեկուցել են, որ Covid-19 համաճարակի ժամանակ հասարակական տրանսպորտի աշխատանքի դադարեցումը խնդիրներ է առաջացրել գյուղական վայրերում ապրող կանանց համար, ինչպես նաեւ առողջապահական ծառայություններից օգտվելու համար ավելի մեծ քաղաքներ մեկնելու նրանց հնարավորությունների առումով¹¹⁶: Սեռական եւ վերարտադրողական առողջության պահպանման հետ կապված խնդիրների առնչությամբ (տե՛ս «Պաշտպանություն գենդերային հիմքով բռնությունից», 6-րդ հոդված) որոշ միջազգային կազմակերպություններ մտահոգություն են հայտնել սեռով պայմանավորված հղիության արհեստական ընդհատումն արգելող օրենքի առնչությամբ: Հայաստանում գենդերային հավասարության բարդ եւ վատթարացող իրավիճակի ընդհանուր համատեքստում մտահոգություններ են հնչել՝ կապված այն բանի հետ¹¹⁷, որ օրենքը կամայականորեն օգտագործվում է կանանց կողմից սեռական եւ վերարտադրողական առողջության ծառայություններից օգտվելու պատճառները ստուգելու համար:

184. Խորհրդատվական կոմիտեն կրկին նշում է, որ հաշվի առնելով ազգային փոքրամասնությունների առջեւ ծառայած ավելի բարդ սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը, «կողմ պետությունները պետք է հատուկ միջոցներ ձեռնարկեն՝ մեծացնելու ծայրամասային եւ/կամ տնտեսապես ծանր պայմաններում գտնվող տարածքներում, ինչպես օրինակ՝ գյուղական [կամ] մեկուսացված [...]

¹¹⁵ Նույն տեղում, պարբերություններ 73-74:

¹¹⁶ Հայաստանի Կանանց ռեսուրսային կենտրոն, Կանանց եւ աղջիկների նկատմամբ խտրականության հարցերով աշխատանքային խմբին ներկայացված փաստաթուղթ: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Women/WG/ReproductiveHealthRights/CSOs/womensresourcecenterarmenia/Submission%20to%20the%20WG%20on%20DAWGSRHRArmeniaWRCA%20.pdf>:

¹¹⁷ Գենդերային համաշխարհային անհավասարության զեկույց. վարկանիշային աղյուսակում 156-ից 150-րդ տեղը առողջության եւ կենսագործունեության ապահովման ենթաինդեքսում. ընդհանուր 114-րդը՝ 2021 թվականին: Համաշխարհային տնտեսական ֆորում (համեմատած 2017 թվականի 97-րդ եւ 143-րդ տեղերի հետ): Տե՛ս նաեւ երկրի վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի Մարդու իրավունքների հանձնակատարի զեկույցը:

տարածքներում [...] ապրող ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց՝ սոցիալ-տնտեսական կյանքին մասնակցելու հնարավորությունները»¹¹⁸: Ավելին, «հավասար հնարավորությունները չպետք է սահմանափակվեն շուկաների եւ ծառայությունների նկատմամբ հավասար հասանելիության ապահովմամբ: Արդյունավետ մասնակցության համար նաեւ անհրաժեշտ է, որ կողմ պետությունները խթանեն ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց մասնակցությունը տնտեսական եւ սոցիալական կյանքին, ինչպես նաեւ սոցիալական եւ տնտեսական ոլորտներում օգուտներ ու արդյունքներ ստանալը, ինչը ներառում է [...] տնտեսական զարգացումից օգուտ քաղելու իրավունքը»¹¹⁹:

185. Թեեւ ճանապարհների որակը կարող է խնդիր լինել նաեւ էթնիկ հայկական գյուղերի համար, իշխանությունները չեն ընդունում, որ դա կոնկրետ բացասական ազդեցություն ունի եզրի փոքրամասնության վրա, հատկապես կրթության ոլորտում: Վատորակ ենթակառուցվածքի կամ դրա բացակայության պարագայում դժվար է երթեւեկել եւ հասնել այլ գյուղեր՝ այնտեղ դպրոց հաճախելու համար (տե՛ս 12-րդ հոդվածը): Դա կարող է բարձրացնել նաեւ գենդերային հիմքով բռնության ռիսկերը կամ առնվազն այդ ռիսկերի ընկալումը, քանի որ սովորողները դպրոց հաճախելու համար պետք է երթեւեկեն վտանգավոր ճանապարհներով, եւ դա կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ կրթության արդյունավետ հասանելիության վրա (տե՛ս 12-րդ եւ 6-րդ հոդվածները): Խորհրդատվական կոմիտեն ընդունում է նաեւ, որ այլ գործոններ եւս ազդում են այս խնդրի վրա, սակայն այն, այնուամենայնիվ, համարում է, որ իշխանությունները պետք է ընդունեն ենթակառուցվածքի վատ վիճակի կոնկրետ բացասական ազդեցությունը հատկապես եզրի փոքրամասնության վրա եւ փոքրամասնության հետ համագործակցելով մշակեն դրական միջոցներ՝ դա շտկելու համար:

186. Ինչ վերաբերում է զբաղվածությանը, ապա Խորհրդատվական կոմիտեն կրկին նշում է, որ պետությունները պետք է «վերացնեն տնտեսական կյանքի

¹¹⁸ ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 2, պարբերություն 42:

¹¹⁹ ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 2, պարբերություն 27:

տարբեր ոլորտների նկատմամբ հավասար հասանելիության [...] խոչընդոտները եւ նպաստեն զբաղվածության եւ շուկայական հնարավորությունների նկատմամբ նրանց հավասար հասանելիությանը»¹²⁰: Թեեւ իշխանությունները շարունակում են շեշտել, որ հավասար հնարավորություններ են տրվում էթնիկ հայերին եւ ազգային փոքրամասնություններին, Խորհրդատվական կոմիտեն գտնում է, որ քիչ բան է արվում կոնկրետ եւ ակտիվ կերպով խթանելու ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց մասնակցությունն աշխատանքի շուկայում: Բացի այդ, զբաղվածության վերաբերյալ տվյալների մշտական բացակայությունը թաքցնում է հնարավոր՝ ուղղակի կամ անուղղակի խտրականության ցանկացած դրսեւորում, ինչպես նաեւ թույլ չի տալիս մշակել դրական միջոցառումներ՝ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց առջեւ ծառայած որոշակի խնդիրների լուծման համար՝ լինի դա զբաղվածության ծրագրերի, թե փոքրամասնությունների լեզուներով հետագա մասնագիտական կրթության միջոցով, կամ որեւէ այլ հնարավոր միջոցառում՝ հիմնախնդիրներն արմատապես լուծելու համար:

187. Խորհրդատվական կոմիտեն կրկին նշում է, որ «գույքի նկատմամբ հասանելիություն ձեռք բերելու հետ կապված խոչընդոտները կարող են անհամաչափ ազդեցություն ունենալ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց վրա՝ խորացնելով նրանց տնտեսական դժվարությունները»¹²¹: Խորհրդատվական կոմիտեն մտահոգված է նաեւ եզդի փոքրամասնությանը պատկանող անձանց պատկանող կամ վերջիններիս կողմից օգտագործվող հողերի՝ առանց նրանց նախնական իմացության կամ համաձայնության վաճառքի եւ այն ազդեցության առնչությամբ, որ դա ունի այդ անձանց սոցիալ-տնտեսական մասնակցության վրա, որոնք, հնարավոր է, արդեն իսկ սոցիալ-տնտեսական անբարենպաստ իրավիճակում են գտնվում: Ինչ

¹²⁰ ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 2, պարբերություն 26:

¹²¹ ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 2, պարբերություն 50: Տե՛ս նաեւ 51-54-րդ պարբերությունները՝ հորօգտագործման եւ մասնավորեցման վերաբերյալ լրացուցիչ սկզբունքների համար:

վերաբերում է կլիմայի փոփոխությամբ պայմանավորված ազդեցությանը՝ Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ իշխանությունները պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնեն այս առնչությամբ քաղաքացիական հասարակության կողմից բարձրացված մտահոգություններին եւ տվյալներ հավաքեն ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց վրա կլիմայի փոփոխությամբ պայմանավորված ցանկացած անհամաչափ ազդեցության վերաբերյալ, ներառյալ այն, թե ինչպես են նրանք իրականացնում իրենց ավանդական գործունեությունը, եւ միջոցներ ձեռնարկեն հայտնաբերված անհամամասնությունները վերացնելու ուղղությամբ: Պետք է ապահովվի նաեւ առողջապահության, այդ թվում՝ սեռական եւ վերարտադրողական առողջության ծառայությունների արդյունավետ եւ ոչ խտրական հասանելիությունն ազգային փոքրամասնությունների պատկանող կանանց համար, եւ պետք է մանրակրկիտ ուսումնասիրվեն առողջապահության հետ կապված՝ փոքրամասնությունների պատկանող կանանց հասանելիության վրա Covid-19 համաճարակով պայմանավորված սահմանափակումների ազդեցությունները:

188. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին հավաքել տվյալներ՝ ազգային փոքրամասնությունների սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի վերաբերյալ, հատկապես՝ զբաղվածության, համապատասխան ենթակառուցվածքների հասանելիության եւ կլիմայի փոփոխության ազդեցության ոլորտներում: Հայտնաբերված անհամապատասխանությունները վերացնելու համար նախատեսված դրական միջոցառումները պետք է մշակվեն այս հիմքով եւ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց հետ սերտ համագործակցությամբ՝ նպատակ ունենալով ակտիվորեն խթանելու մասնակցությունը սոցիալ-տնտեսական կյանքին:

Տարածքային եւ վարչական բարեփոխումներ (Հոդված 16)

189. Իշխանությունները հայտնում են, որ 2016 թվականին մեկնարկել է համայնքների խոշորացման գործընթացը՝ նվազեցնելով 465 համայնքների կամ վարչական միավորների թիվը եւ հասցնելով 52-ի: Պետական զեկույցը ներկայացնելուց ի վեր գործընթացը շարունակվել է, եւ այժմ Հայաստանում կա 79 համայնք՝ խոշոր քաղաքները՝ Երեւանը եւ Գյումրին, գումարած 72 խոշորացված համայնքներ (որոնցից չորսը խիտ բնակեցված են ազգային փոքրամասնություններով՝ Ալազյազ, Արեւուտ, Մեծաձոր՝ Արագածոտնի մարզում, եւ Լերմոնտովո՝ Լոռու մարզում): Մնացած հինգն ազգային փոքրամասնություններով խիտ բնակեցված համայնքներ են, որոնք չեն խոշորացվել (Շամիրամ՝ Արագածոտնում, Վերին Դվին՝ Արարատում, Ֆերիկ՝ Արմավիրում, Արզնի՝ Կոտայքում եւ Ֆիոլետովո՝ Լոռիում): Իշխանությունները նշում են, որ փոքրամասնությունները ներգրավվել են խոշորացման հարցի վերաբերյալ հանրային քննարկումներում, այդ թվում՝ համայնքային մակարդակով, ինչը հանգեցրել է նրան, որ հինգ համայնքները պահպանել են իրենց առանձին կարգավիճակը: Իշխանությունները նաեւ նշում են, որ այս խոշորացման առավելությունը ֆինանսավորման ավելացումն է:

190. Խորհրդատվական կոմիտեն տեղյակ է նաեւ Տեղական եւ տարածքային իշխանությունների կոնգրեսի վերջին զեկույցի մասին, որն ընդգծում է օրենսդրության մեջ առկա որոշ բացեր, ինչը նշանակում է, որ առկա չէ այն համայնքների հետ նախնական խորհրդակցության ամրագրված իրավունք, որոնց վերաբերում է համայնքների խոշորացումը¹²²: Խորհրդատվական կոմիտեի զրուցակիցները հայտնել են, որ համայնքների խոշորացումը հանգեցրել է զգալի թվով համայնքների կամ գյուղերի խոշորացմանը հայ համայնքների հետ: Դրա հետեւանքն այս տարածքներում ապրող ազգային փոքրամասնությունների ընդհանուր մասնաբաժնի կրճատումն է: Ասորի փոքրամասնության պատկանող անձինք մասնավորապես ընդգծել են այն ռիսկերը, որոնք խոշորացումն

¹²² Տեղական եւ տարածաշրջանային իշխանությունների կոնգրես, «Հայաստանում Տեղական հնքնակառավարման եվրոպական խարտիայի կիրառման մոնիթորինգ», CPL(2021)40-02final, պարբերություններ 174-178:

առաջացնում է իրենց փոքրամասնության եւ տեղական հարցերի վրա իրենց ազդեցության համար (տե՛ս 15-րդ հոդվածը)¹²³: Նրանք նաեւ ընդգծել են խոշորացված համայնքների ֆինանսավորման տարբերությունները՝ ի համեմատ առանձնացված համայնքների, ինչը կասկածի տակ է դրել այս մեխանիզմի արդարացիությունը: Նրանք խնդրել են ստեղծել հատուկ մեխանիզմ՝ համայնքներին հավասար ֆինանսավորում ապահովելու համար՝ անկախ խոշորացման կարգավիճակից: Ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները, ինչպես որ Կոնգրեսը, հայտնել են մինչեւ գործընթացի իրականացումն արդյունավետ եւ բովանդակալից խորհրդակցություններ չանցկացնելու մասին, ինչպես նաեւ այն համայնքներում ազգային փոքրամասնությունների տեսակետներն անտեսելու միտման մասին, որտեղ նրանք տեղական բնակչության մեծ մասը կամ մեծամասնությունը չեն կազմում:

191. Այս կապացությամբ Խորհրդատվական կոմիտեն վկայակոչում է Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիան, որը Հայաստանը վավերացրել է 2002 թվականին, եւ որի մասով Հայաստանն ընդլայնել է իր պարտավորությունների շրջանակը 2015 թվականին: Այս փաստաթղթի 5-րդ հոդվածի համաձայն պահանջվում է, որ «Տեղական տարածքային սահմանազատումների ցանկացած փոփոխության դեպքում անհրաժեշտ է նախապես խորհրդակցել տեղական ինքնակառավարման համապատասխան մարմինների հետ, հավանաբար այնտեղ, որտեղ թույլ է տալիս օրենքը, հանրաքվե անցկացնելու միջոցով»: Նույն կերպ, Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ Շրջանակային կոնվենցիայի 16-րդ հոդվածի համաձայն պահանջվում է, որ պետությունները խորհրդակցեն համապատասխան ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների հետ նախքան այն տարածքներում վարչական սահմանները փոփոխելը, որտեղ բնակվում են այդ փոքրամասնությունները, եւ բարեփոխումները շարունակելը: Մասնավորապես պետք է ուշադրություն դարձնել այդ միջոցառումների հնարավոր բացասական

¹²³ Ասորի փոքրամասնության կողմից ստացված Այլընտրանքային զեկույց:

հետեւանքներին՝ ազգային փոքրամասնություններին պաշտպանելու, առավելապես՝ որոշումներ կայացնելու գործընթացների եւ ֆինանսական ռեսուրսների հասանելիությունը վերջիններիս համար ապահովելու նպատակով¹²⁴:

192. Այնուհետեւ Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ այս վարչական բարեփոխումները՝ զուգորդված «Ազգային փոքրամասնությունների մասին» օրենքի նախագծում առաջարկվող բարձր 30% շեմերի հետ (տե՛ս 3-րդ, 10-րդ եւ 11-րդ հոդվածները), կարող են հանգեցնել նրան, որ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձինք չկարողանան արդյունավետորեն օգտվել լեզվի մասով իրենց իրավունքներից: Սա անհանգստացնող իրավիճակ է Խորհրդատվական կոմիտեի համար, որն առնվազն կցանկանար, որ համապատասխան համայնքների հետ խորհրդակցություններն ընդլայնվեին՝ Տեղական եւ տարածքային իշխանությունների կոնգրեսի եզրահանգումներին համապատասխան: Խորհրդատվական կոմիտեն նաեւ մտահոգված է, որ համայնքները, որոնք այժմ նախընտրել են մնալ առանձին, կարող են իրենց որոշման պատճառով ֆինանսական կորուստներ կրել. հակառակը, Խորհրդատվական կոմիտեն համարում է, որ այդ համայնքների առնչությամբ կարող են անհրաժեշտ լինել դրական գործողություններ՝ ապահովելու նրանց կողմից համապատասխան լեզվական եւ այլ իրավունքների արդյունավետ իրականացումը: Հաշվի առնելով համապատասխան համայնքների փոքր թիվը՝ ֆինանսավորման որոշ հատուկ մեխանիզմներն այդ համայնքներում, հնարավոր է, կարող են նպաստել այս անհավասարության վերացմանը:

193. Խորհրդատվական կոմիտեն կոչ է անում իշխանություններին տարածքային կամ վարչական բարեփոխումներին առնչվող հարցերի շուրջ երկխոսության մեջ մտնել ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց հետ եւ ապահովել նախնական եւ բովանդակալից խորհրդակցություններ՝ նախքան հետագա խոշորացումը: Իշխանությունները պետք է նաեւ ապահովեն, որ ներկայիս առանձին համայնքները հավասար հիմունքներով հասանելիություն

¹²⁴ ՇԿԽԿ, Թեմատիկ մեկնաբանություն թիվ 2, պարբերություն 131:

ունենան բավարար միջոցներին ճիշտ այնպես, ինչպես կոնսոլիդացված համայնքները՝ նպատակ ունենալով տվյալ համայնքներում ապահովելու փոքրամասնությունների իրավունքների շարունակական հասանելիությունը:

Երկկողմ եւ բազմակողմ հարաբերություններ (Հոդվածներ 17 եւ 18)

194. Պետական զեկույցում նշվում է, որ Հայաստանը խրախուսում է ազգային փոքրամասնությունների միջսահմանային համագործակցությունը, սակայն «մայր պետություն» չունեցող ազգային փոքրամասնությունների համար դա առավել դժվար է՝ կապված ֆինանսական ռեսուրսների բացակայության հետ¹²⁵:

195. «Մայր պետություն» չունեցող ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները, մասնավորապես՝ ասորիները, քրդերը եւ եզդիները, կամ որոնց «մայր պետությունը», անկասկած, ի վիճակի չէ ակտիվ աջակցություն ցուցաբերելու Հայաստանում ազգային փոքրամասնություններին, հայտնել են, որ դա է իրենց մշակույթն արդյունավետորեն պահպանելու եւ զարգացնելու անկարողության հիմնական պատճառը: Հաղորդվել է, որ մյուս փոքրամասնությունների կողմից առանց խոչընդոտների ստացված ֆինանսավորումը մեծ խթան է եղել այս ազգային փոքրամասնությունների, հատկապես ռուս փոքրամասնության, բայց նաեւ լեհ եւ գերմանացի փոքրամասնությունների համար:

196. Խորհրդատվական կոմիտեն վերահաստատում է ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության հետ կապված երկկողմ եւ բազմակողմ պայմանավորվածությունների կարելիությունը, սակայն կրկին նշում է, որ դա չպետք է փոխարինի ակտիվ պետական աջակցությանը: Բացի այդ, այն զգուշացնում է, որ «մայր պետության» աջակցության վրա հույս դնելը կարող է հանգեցնել մի իրավիճակի, երբ «մայր պետություն» չունեցողները կհայտնվեն ոչ բարենպաստ իրավիճակում: Հետեւաբար, թեեւ Խորհրդատվական կոմիտեն

¹²⁵ Պետական զեկույց, պարբերություն 125:

ողջունում է ազգային փոքրամասնությունների՝ առանց խոչընդոտների համագործակցությունը եւ նրանց ֆինանսավորումն արտասահմանից, այն ափսոսանք է հայտնում այն անհավասարությունների առնչությամբ, որ դա կարող է ստեղծել փոքրամասնությունների պաշտպանության հարցում: Խորհրդատվական կոմիտեն հնարավորություն է տեսնում նաեւ Եվրոպայում եւ Մերձավոր Արեւելքում մեծ սփյուռք ունեցող եզդիների եւ ասորիների առնչությամբ երկկողմ եւ բազմակողմ հարաբերությունների հետագա զարգացման առումով՝ միջազգային փոխանակումները հեշտացնելու եւ Հայաստանում առկա ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքների հետագա պաշտպանության նպատակով:

197. Խորհրդատվական կոմիտեն խրախուսում է իշխանություններին շարունակել դյուրացնել անդրսահմանային շփումները, փոխանակումները եւ աջակցությունը երկկողմ եւ բազմակողմ հարաբերությունների եւ այլ մեխանիզմների միջոցով՝ նորովի ուշադրություն դարձնելով նաեւ «մայր պետություն» չունեցող ազգային փոքրամասնություններին, մասնավորապես՝ ասորիներին եւ եզդիներին:

«Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին» շրջանակային կոնվենցիայի հարցերով հորհրդատվական կոմիտեն անկախ մարմին է, որն աջակցում է Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեին Շրջանակային կոնվենցիայով սահմանված սկզբունքների իրականացման նպատակով Շրջանակային կոնվենցիայի Կողմերի կողմից ձեռնարկված միջոցառումների համապատասխանությունը գնահատելու հարցում:

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի կողմից 1994 թվականի նոյեմբերի 10-ին ընդունված եւ 1998 թվականի փետրվարի 1-ին ուժի մեջ մտած «Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին» շրջանակային կոնվենցիայով սահմանվում են սկզբունքները, որոնք պետք է հարգեն, ինչպես նաեւ նպատակները, որոնց պետք է հասնեն պետությունները՝ ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանությունն ապահովելու համար: Շրջանակային կոնվենցիայի տեքստը, ի թիվս այլ լեզուների, հասանելի է հայերեն, վրացերեն, գերմաներեն, հունարեն, լեհերեն, ռուսերեն եւ ուկրաիներեն:

Այս կարծիքը պարունակում է հորհրդատվական կոմիտեի՝ Հայաստան կատարած իր 5-րդ այցից հետո իրականացրած գնահատումը:

Եվրոպայի խորհուրդը մայրցամաքի՝ մարդու իրավունքների առաջատար կազմակերպությունն է:

Այն բաղկացած է 46 անդամ պետություններից, ներառյալ՝ Եվրոպական միության բոլոր անդամ պետությունները:

Եվրոպայի խորհրդի բոլոր անդամ պետությունները ստորագրել են Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան, որը կոչված է պաշտպանելու մարդու իրավունքները, ժողովրդավարությունը եւ օրենքի գերակայությունը:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իրականացնում է վերահսկողություն անդամ պետություններում Կոնվենցիայի իրականացման նկատմամբ: